

რადენ ღათეშიძის გამოცემა

სიმონ ჭვარიანი.

ქართველი ერის

ტრაველით

მე-17-ტე საუკუნეში.

(გიორგი სააკაძე და მისი ღრო).

ქუთაისი
სტამბა იოსებ მ. ხელაძისა
1911

1. საქართველო 16-ბი საუკუნეში.

მონგოლთა შემოსევამ მეცამეტე საუკუნეში, ქვეყნის დანაწილებამ და ქართველ თავადთა ურთიერთ შორის კინკლაობამ დასცა ერთ ღროს ძლიერი საქართველო. შაქრა სამუდამოთ ღავით აღმაშენებლის და თამარის ღროის ქართველი ერის ზარდამცემი სახელი, მისი მაღალი კულტურა და ძლიერება. შამქლაღრდა მუსლიმი, დასუსტდა საუკუნეთა ბრძოლაში პაწაწა ფალაღანი. ღავიმსხვრა ერის შემაღრთებელი ძალა. მეთღრთმეტე საუკუნეში საქართველო დაგჯა სამ სამეფოთ და ხუთ სამთაღროთ. ამ რიღათ დაფლეთილი საქართველო აღარ შეღრთებულა.

იმ ღროს, როღრსაც გარეშე მტრები იკრებღრნ ძალას, როღრსაც სეფითდა დინასტიის ზეგავლენით ახლღრებოღრდა დიდი სპარსეთი და ბიზანტიის ნამგრეღრბზე არსღრებოღრდა ოსმაღრთა ძლიერი იმპერიღრ, სწორღრთ იმ ღროს, ღრთათ მოქმეღრბის ნაცვლათ, პირადი შუღრლის მეღრხებით იწეწებოღრდა ჩვენი ბეღრშავი საქართველო და ინთხეოღრდა ძმათა სისხლი. შართლი ებრძოღრდა ძახეთს, იმეღრეთი ზურღრია-სამეღრგრეღრლოს, თავადი თავადს, ყვეღრანი ღრთმანეთს და იყო ღრთი გაუთაღრვებელი ცარცვა, რბეღრვა და სისხლის ღვრა. ამით ხარობღრდა მტერი, აქეზებღრდა მებრძოღრლ ძმეღრბს ღრთმანეთის წინაამღრვგ, უფათურებღრდა შიღრნით ხეღრლებს, ასუსტებღრდა ქართველ ერს და ამ ღვრღრია წყალში იჭერღრდა თეღრზებს.

პი, როგორი დამღრუპელი გავღრენა იქონიღრ ქართვე-

ლებზე მონგოლთა პოლიტიკამ! ასი წლის მონობამ მეტათ დათურგნა ჩვენი ქვეყანა. ველურმა მონგოლებმა მოსპეს საქართველოში კულტურის ნაშთები; მძიმე ხარკით გაცარცვეს და გაალატაკეს მდიდარი ქვეყანა, მოსპეს შკოლები, დასცეს მეურნეობა-მრეწველობა, გაწყვიტეს ომებში მრავალი ქართველი, ამ რიგათ დააქვეითეს ერი ფიზიკურათ, ნივთიერათ, გონებრივათ და ზნეობრივათ. საერთო ინტერესის და მამულიშვილურ გრძნობის ნაცვლათ გაბატონდა ჩვენში ვიწრო პირადი სარგებლობა, 'მური და კინკლაობა. ჭართველ ერს დაავიწყდა თავის მალალი ისტორიული დანიშნულება, იგი თითქო დაეცასულით, დაკარგა სალი გონება და იქცა რალაც ეგოისტურ, გადაგვარებულ არსებათ.

ჭართველი ერის დაცემას ხელი შეუწყო ბიზანტიის იმპერიის მოსპობამ. ზაქვრა სამუდამოთ ეს კულტურის და ქრისტიანობის დიდებული კანდელი, საიდანაც ქართველი ერი იკრებდა სულიერ ძალას, სარწმუნოებრივ სიმტკიცეს და განათლებას. ამ ბრწყინვალე ნათელის ნაცვლათ დაისადგურა საშინელმა წყვდიადმა; განათლებულ ბერძნების მაგივრათ დასავლეთით ჩვენს მეზობლათ გახდენ ნახევრათ ველური ოსმალები თავის დაპყრობის აღლოთი და ძალმომრეობით.

ჭართველ ერს, ბედის უკუღმა ტრიალით, დაუცდა ფეხი ისტორიულ გზაზე და დაქანდა დამლუპელ ხრამისკენ. იგი ვერ შეაჩერა ამ დალუპისაგან ვერც ბიორგი ბრწყინვალეს გენიოსობამ, ვერც ლუარსაბ პირველის და სვიმონ ლიდის თავგანწირულმა სიმამაცემ. ისტორიული გრიგალი მას მიაქანებდა სულ დაბლა და დაბლა...

საქართველოს წინაშე აღიმართენ ჩასანთქავათ ორი პირდაღრენილი ვეშაპი: ძლიერი სპაჰსეთი და კიდევ

უფრო ძლიერი ოსმალებით, რომელიც იმ დროს შიშის ზარს სცემდა მთელს მეროპას. ამრიგათ აღმოსავლეთი საქართველო, ანუ იგეანა ჩაეარდა სპარსეთის ხელში, დასავლეთი საქართველო, ანუ კოლხიდა კი ოსმალთა მორჩილებაში. სამხრეთი საქართველო, ანუ შესხეთი ხან ერთის კლანქებში ვარდებოდა, ხან მეორეში; ეს ქვეყანა გადიქცა ქიშპობის ვაშლათ, რის მიზეზით ხდებოდა ბრძოლა ამ ორ ვეშაპს შორის. აბა იშვიათათ თვითო მათგანი იჩემებდა მთელს საქართველოს, რის გამო მწვაედებოდა ომი მათ შორის. ამგვარ პოლიტიკით მშვენივრათ შეეძლოთ ესარგებლათ ქართველებს, რომ მათში ყოფილიყო ერთობა და თანხმობა.

ბუნებით ქართველი იყო მეტათ გულადი და შესანიშნავი მეომარი. იგი თავგანწირვით ებრძოდა შემოსეულ მტერს, გმირულათ იცავდა ოჯახს, სამშობლოს და სარწმუნოებას. ბრძოლის ველზე ქართველი ჯარი არა იშვიათად ამარცხებდა ხუთჯერ და ათჯერ მეტ მტრის ლაშქარს. ამას ხელს უწყობდა გეოგრაფიული პირობანი, ე. ი. ვიწრო ხეობები და შეუვალი მთა-გორაკები უსიერი ტყით დაბურული. ამ ადგილებში ქართველი ხიზნიდა თავის ცოლ-შვილს მტრის შემოსევის დროს, ამ ადგილებში ქართველი იყო უძლეველი. მაგრამ ესევე გეოგრაფიული პირობანი შეიქნა ქართველი ერის დამღუპელი. ამ მთა-გორაკებზედ აგებულ ციხე-სიმაგრეებით გალაღებული ფეოდალები, ე. ი. დიდი თავადები ეურჩებოდნენ საქართველოს მეფეს, უწყებდნენ ბრძოლას, იმარჯვებდნენ ხშირათ და გამოდიოდნენ მის მორჩილებიდან. სწორეთ ამ გეოგრაფიულმა პირობებმა, სხვა მიზეზებთან ერთათ, ხელი შეუწყო მეფის უფლების დაცემას და ფეოდალების გაძლიერებას, რის მეოხებით მოხდა პატარა საქართველოს და-

ნაწილება წერილ სამეფო-სამთავროებათ, ამ რიგათ ერის ძალის დაქსაქსვა და ერთობის დაცემა. ამან კი ხელი შეუწყო მტრის გამარჯვებას და საქართველოს დამხობას.

სულ სხვა იყო, როცა საქართველოს ყველა ნაწილი იყო შეერთებული და გამტკიცებული ერთი მეფის ბძანებლობით. ამგვარი შეერთებით საქართველომ გაწყვიტა სამასი წლის მონობის კირთები ბაგრატი მესამის დროს და განდევნა არაბები. ამ შეერთებამ დაჯიხით აღმაშენებლის გენიით გამტკიცებულმა დაამხო თურქთა თარეში და ძლიერება. ამ შეერთებამ დიდი თამაშას დროს ქედი მოახრეინა საქართველოს წინაშე მთელ მუსლიმს და დასავლეთ აზიას. თამარის დროშის წინაშე ცახცახებდა მთელი სპარსეთი, მის წინ გარბოდა ამაყი ნუქადინი. ამ შეერთებით გიორგი ბრწყინვალემ განდევნა მონგოლები და იხსნა ქართველი ერი ასი წლის მონობისაგან.

ბი რა დიდი მნიშვნელობა ქონებია ერთობას და შეერთებული ძალით მოქმედებას!

ზაქრა ეს ერთობა, დანაწილდა ჩვენი ქვეყანა და მასთან ერთად დატრიალდა უკულმა საქართველოს ბედის ვარსკვლავი. ამიერიდან ქართველ ერს აღარ გაუხარია. ის დაგორდა უძირო ხრამისკენ დასაღუპავათ. ღაეცა საქართველო პოლიტიკურათ, ნივთიერათ და კულტურულათ. მართველი ერი წავიდა უკან გონებრივათ და ზნეობრივათ. დრო გამოშვებით ჩდებოდენ ჩვენში დიდებული მამული-შვილნი; ისინი ცდილობდენ შეეერთებიათ ერი და ეხსნათ დაღუპისაგან, მაგრამ ყოველივე იყო ამაო...

დასავლეთ აზიაში მეტად გაძლიერდენ მუსულმანები. მათი მიზანი შეიქნა ქრისტიანობის აღმოფხვრა მცირე აზიასა და ამიერ ქავკასიასაში. მათ დასცეს სირია და მოსპეს სომხეთის სამეფო. ახლა დარჩათ მხოლოდ

წვრილ სამეფო-სამთავროებათ დაგლეჯილი პატარა საქართველო, რომელსაც შემოეხვია ირგვლივ მუსლიმის რგოლი. მსმალეებმა ჩაიგდეს ხელში ქოლხიდა, მესხეთი და დაუწყეს გამუსულმანება. მათ გაამუსულმანეს კიდევ ჭანეთი, აჭარა და ქობულეთი. ამასვე უპირებდნენ დანარჩენ მხარეებს. აღმოსავლეთით კი ივერიას დაეპატრონა სპარსეთი და დიდის ოსტატობით ცდილობდა გაემუსულმანებია ქართლ-ქახეთის მეფენი და დიდებულნი. ქართველები გრძნობდნენ ამ საშინელ საფრთხეს. მათ არ სურდათ ეღალატათ იმ სარწმუნოებისათვის, რომელიც მოთინეს ჩვენში ანდრია მოციქულმა და წმინდა ნინომ. აქედან იწყება ჯვრის გულისათვის სიკვდილ-სასიცოცხლო ბრძოლა ძლიერ მუსლიმსა და რვათ დანაწილებულ პაწაწა საქართველოს შორის. ქართველი ერი ჩავარდა დიდ განსაცდელში. მას რჩებოდა ორი რამ: ან გამუსულმანება, ან ძლიერი მოკავშირის მოძებნა და მათ ქრისტეს სარწმუნოების შეჩვენა.

ქართველმა ერმა ბუნებრივად აირჩია მეორე გზა და დაუწყო ძებნა საიმედო მოკავშირეს. მან თვალი მიაპყრა დასავლეთით განათლებულ მეროპას, მაგრამ მეროპის სახელმწიფოებს იმ დროს არ ეცალათ ჩვენთვის; ისინი იყვენ გართული ურთიერთ შორის ომებში. იქიდან მოდიოდნენ ჩვენში მხოლოდ კათოლიკე ბერები თავიანთ სარწმუნოების გასავრცელებლათ, მაგრამ ეს მანდამაინც დიდათ სანუგეშო არ იყო ჩვენთვის. მეროპის რომელიმე სახელმწიფოს კიდევ რომ სდომებოდა ქართველთა კავშირი და დახმარება, ეს პითქმის შეუძლებელი იყო, რადგან ჩვენსა და მეროპას შორის უხარმაზარ ზღუდეთ იდგა მსმალეთი და ამ რიგათ გვიკრავდა გზას მეროპასთან.

ამას შემდეგ ქართველმა მეფეებმა დაიწყეს ცქერა

ჩრდილოეთით. აქ თვალ უწვდენ ვაკეზე ოთხ ზღვას შორის იზრდებოდა რუსეთის დიდი იმპერია. იგი თანდათან მოგორავდა სამხრეთით, უახლოვდებოდა სპარსეთს და ოსმალეთს. ეს ორი სახელმწიფო რაღაც იდუმალი შიშით შეცქეროდნენ ამ უმაგალითო ზრდას და ცდილობდნენ შეეკავებიათ იგი, რადგან დღეს თუ ხვალ უნდა მომხდარიყო საშინელი შეტაკება. ჩრდილოეთის ბუმბერაზი სტიქიურათ იწვედა შავსა და კასპიის ზღვებისაკენ, ის ეძებდა გასავალ კარებს ოკეანეში და მოკლე გზას ინდოეთში. ამ რიგათ იგი უსათუოთ უნდა დაჯახებოდა სპარსეთს და ოსმალეთს. ასეც მოხდა...

პირიქით ჩვენი მეფენი უსაზღვრო სიხარულით შეტრფოდნენ რუსეთის ასეთ საარაკო ზრდას, რადგან მზერდნენ მასში საქართველოს მტარვალთა მომავალ მტერს, იშვერდნენ ჩრდილოეთით ხელებს, სთხოვდნენ კავშირს და დახმარებას რუსეთის მეფეებს, მით უმეტეს, რომ რუსეთი იყო ჩვენსავით მართლმადიდებელი ქრისტიანი. ეს გარემოება დიდ ნუგეშს აძლევდა ქართველ მეფეებს და დიდებულთ, ბადებდა მათში რწმენას, რომ თანამორწმუნე რუსეთი გაუწევდა განსაცდელში ჩაფარდნილ ქართველ ერს ნამდვილ მეგობრობას და მფარველობას.

ამ მიზეზით კიდევ მეთუთხმეტე საუკუნის დამლევდიდან იწყეს ქართველმა მეფეებმა რუსეთში ელჩებრს გზავნა და კავშირის ძებნა. მეთევქსმეტე საუკუნეში ხომ გაჩაღებული მიწერ-მოწერა იყო რუსეთის ხელმწიფესა და შართლ-ძახეთის მეფეებს შორის. რუსეთის ხელმწიფენი იღებდნენ ივერიის მეფეთა ტიტულს, უგზავნიდნენ მათ ფეშკაშებს და პირდებოდნენ დახმარებას; ხოლო ეს დაპირება მუდამ ეამს რჩებოდა ისევ დაპირებათ, მარტოოდნენ ცარიელ სიტყვათ...

იაფათ არ დაუჯდათ ქართველებს რუსეთისაკენ ხელის პოტინი. ამ საქციელით იმათ გააბრაზეს თავიანთი ბატონები: სპარსნი და ოსმალნი, რომლებიც გაფაციცებით თვალ-ყურს ადევნებდენ საქართველო-რუსეთ შორის ელჩების გზავნას და მიწერ-მოწერას. ეს ორი სახელმწიფო თავიანთ საკუთრებათ თვლიდენ ჩვენს ქვეყანას: რუსეთთან კავშირათ კი არამც თუ უსხლტებოდათ ხელიდან ჩვენი ტურთა სამშობლო, საიდანაც ისინი პოულობდენ ბევრ სარგებლობას, არამედ თვით ვარდებოდენ ფრიად საშიშ მდგომარეობაში. აქამდე რუსეთსა და ამ ორ სახელმწიფოს შორის უზარმაზარ კედლათ იყო აშვერილი თოვლით მოსილი კავკასიონი, რომლის კარები, ე. ი. დაწილი ხელში ეკავათ ქართველებს. ამიერიდან ქართველები უღებდენ რუსებს ამ საბედისწერო კარებს და უშვებდენ შიგ. ამრიგათ რუსებს ეხსნებოდათ პირდაპირი გზა შიდ შუაგულ სპარსეთსა და ოსმალეთში.

აღვილი მისახვედრია, რა შიშის ზარს დასცემდა ეს გარემოება ამ ორ სახელმწიფოს. ისინი უფრო ადვილათ გადაწყვეტდენ მოესპოთ ერთიანათ ქართველი ერი, ვინემ მიეცათ ნება ქართველ მეფეთათვის გაეხსნათ დარიალის კარები და შემოეშვათ რუსები. სწორეთ რუსეთისაკენ ხელის პოტინის, რუსეთთან კავშირის ძებნის მიზეზი იყო, რომ სულამ სულთანმა გადაწყვიტა საქართველოს მოსპობა და რომ მეჩვიდმეტე საუკუნის დამდეგს შართლ-ქახეთში დატრიალდა ის საშინელი. ტრაგედია, რომლის ბადალი არ ყოფილა მთელს მსოფლიო ისტორიაში.

იმ დროს როდესაც შართლ-ქახეთის მეფენი გზავნიდენ რუსეთში ელჩებს და ვვედრებოდენ რუსის ხელმწიფეს შველას და მფარველობას, ოსმალთა სულთანნი ხელი ამზადებდა აურაცხელ ჯარს და სპარსეთის ყანთან

ასმაილ შაისთან ერთად სურდა მოესრა მთელი საქართველო. შინ იცის რა საშინელება დატრიალდებოდა საქართველოში, რომ იგი არ ეხსნა ამ განსაცდელისაგან ხელიმის დიდ ვეზირს კაცმოყვარე მამუდს, ილირიელ ბერძენს, რომელმაც სისხლის მღვრელ სულთანს გაუჩინა მცირე აზიაში ახალი საქმენი, ჩაითრია იქ ახალ ომებში და მით ააცთინა ჩვენს ქვეყანას მისი მრისხანე თვალი. ამას შემდეგ ოთხჯერ შემოესია საქართველოს ამავე მიზნით ურიცხვი ჯარით ისმაილ შაჰის შვილი შაჰ-თამაზი, მაგრამ, საბედნიეროდ, ქართლში იჯდა მეფეთ ისეთი შესანიშნავი სარდალი, როგორიც იყო ლუარსაბ შირველი, რომელმაც სანაქებოთ დაამარცხა ოთხჯერვე შემოსეული მტერი და მით იხსნა მთელი საქართველო სრულ ამოწყვეტისაგან.

მაგრამ მოკვდა ბრძოლის ველზე გმირი ლუარსაბი; მიიცვალა ტყვეობაში არა ნაკლებ მამაცი და ოსმალთა ძალის დამცემი მისი შვილი სვიმონ შირველი. ქართლ-ქახეთის ტახტზე ამათ შემდეგ ავიდენ უნიკო მეფენი ალექსანდრე და გიორგი, რომლებიც ემოყვრებოდნენ რუსის ხელმწიფეს, გზავნიდენ კვლავ ელჩებს, სთხოვდენ კავშირს და დახმარებას.

ამ რუსეთის ვედრებაში იყვენ ჩვენი მეფენი, როცა სპარსეთის ტახტზე ავიდა გენიოსი მეფე, ირანის ლომი შაჰ-აბაზი.

2. შაჰ-აბაზი და მისი ოცნებები.

მეთექვსმეტე საუკუნედან იწყება სპარსეთის გაერთიანება და გაძლიერება. ამის მიზეზი შეიქნა ახალი სამეფო გვარი, სეფიდთა დინასტია, რომლის დამაარსებლათ ითვლება ისმაილ შაჰი, ადერბილერი თათარი. ისმაილ შაჰმ დიდი ამაგი დასდო თავის სახელმწიფოს: მან გააერთიანა მონგოლთა მიერ დაგლეჯილი სპარსეთი და გააფართოვა მისი საზღვრები. მისმა შეილიშვილმა შაჰ-აბაზმა ხომ უმაღლეს წერტილზე აიყვანა სპარსეთის ძლიერება.

დიდი ძიროსის შემდეგ ირანის ტახტზე არ ასულა ისეთი დიდებული მეფე, როგორც იყო შაჰ-აბაზი. მს იყო ნამდვილი გენიოსი თავის მოქმედებით და დიპლომატიური ნიჭით, მასთან იშვიათი სარდალი. მისი მუდმივი ზრუნვა იყო თავის ქვეყნის გაძლიერება და გაბედნიერება. მს იყო დიდი ჰკუნის მქონე შორს გამჰვრეტი ადამიანი. ჰვიდა თუ არა ტახტზე, მან განსაკუთრებითი ყურადღება მიაქცია საქართველოს, მეტადრე შართლ-ძახეთს, რომელთა მეფეებს, ზიორგისა და ალექსანდრეს გაჩაღებული მიწერ-მოწერა ქონდათ რუსეთის ხელმწიფესთან, ევედრებოდენ შფარველობას და დახმარებას. თვით შართლის მეფეს ზიორგი მეათეს სთხოვდა ქალს სარძლოთ რუსეთის ხელმწიფე ბოტის გოდუნოვი.

მს ამბები გულს უხეტქოდა შაჰ-აბაზს. მას ძლიერ კარგათ ესმოდა, თუ რას ნიშნავდა რუსეთთან კავშირი და რუსების ჩამოსვლა საქართველოში. ამიტომ მიმართა ჯერ მშვიდობიან საშუალებას, სურდა დაერწმუნებია შართლ-ძახეთის მეფენი, რომ რუსეთთან კავშირი არ იყო მათთვის სახეირო, რომ ისინი განშორებოდენ ამ

ოცნებას, ნაცვლათ აღუთქვა ყოველგვარი შეღავათი. შერ გასკრა შაჰის მშვიდლობიანმა რჩევამ, ვერ დაიყოლია ძართლ-ძახეთის მეფენი. ისინი ძველებურათ განაგრძობდნენ ხელის პოტინს ჩრდილოეთისკენ, მეტადრე ძახეთის მეფე ალექსანდრე. მაშინ, ხიფათის თავიდან ასაცილებლათ, შაჰ-აბაზმა მიმართა მკაცრ საშუალებას: მან გაიტყუა ზიორგი მეთე ომში დასახმარებლათ, მოეპყრა მეტათ თავაზიანათ, მაგრამ იმავე დროს მოაწამლინა ნეღის საწამლავეთ, რამაც მოკლე ხანში მოუღო ბოლო ძართლის მეფეს. ალექსანდრეს კი გაუგზავნა მკვლელათ თავისივე შვილი გამამადიანებული კოსტანტინე, რომელიც იყო მძევლათ შაჰის სასახლეში. შაჰიმ კოსტანტინეს აღუთქვა ძახეთის მეფობა, თუ იგი მოკლავდა თავის მამასა და ძმას. კოსტანტინე მოვიდა ძახეთს სპარსთა ძლიერი ჯარით, დაიბარა მამა და ძმა ზიორგი, შემოახვია ირგვლივ სპარსელები და დაახოცინა უსინდისოთ. ამ საზარელ ამბავს დაესწრენ რუსეთის ელჩები, რომელთა იქ ყოფნამ კიდევ უფრო გააბრაზა ბოროტი კოსტანტინე. მან დაიპყრო ძახეთის ტახტი და გამოიჩინა საშინელი სასტიკობა. მანვე მოინდომა თავის ქვრივი რძლის, ქეთევან დედოფლის ცოლათ შერთვა.

კოსტანტინეს ველურმა საქციელმა ააშფოთა მთელი ძახეთი, განსაკუთრებით ძეთევან დედოფალი. ამან ამართა ამბოხების დროშა მამისა და ძმის მკვლელის წინაამდგე. ამ იშვიათ ადამიანისა და სულით ძლიერ ქართველ დედის დროშის ქვეშ შეგროვდნენ ძახეთის საუკეთესო მამულიშვილნი ძახეთის გმირის ღვაწლის სარდლობით. იმათ შეფიცეს დედოფალს ერთგულობაზე და თვით ძეთევანის მეთაურობით გაემართენ კოსტანტინეს წინაამდგე. იგი უკვე მომზადებული იყო

და სპარს-შირვანთა დიდი ჯარით მიეგება საომრათ ჭეთევანს. ომის დაწყებამდი ქოსტანტინე მცირე ამალით მიუახლოვდა ქახთა ჯარს, აქ უკვე ჩასაფრებული იყვნენ მის მოსაკლავათ ლავით ჯანდიერი და ორი ძმა ვაჩნაძე, თამაზ და ბებურ. ამათ მედგრათ შეუტიეს მოახლოვებულ მტერს, კრეს შუბი ქოსტანტინეს და ჩამოაგდეს ცხენიდან ისევ ცოცხალი, გაუპეს თავი ხმლით, მოკვეთეს და მიართვეს ჭეთევანს. შემდეგ ქახთა ჯარი მამაცათ ეძგერა მტრის ლაშქარს და სასტიკათ დაამარცხა. მამარჯვებულთ დარჩათ მტრის მთელი ბანაკი და ქონება.

ამ გამარჯვების შემდეგ ჭეთევანმა მისწერა ბარათი შაჰ-აბაზს, აუწყა თავის გამარჯვება და ქოსტანტინეს სიკვდილი, სთხოვა ეცნო ქახეთის მეფეთ და გამოეშვა მძევლათ წაყვანილი მისი ერთათ ერთი ვაჟი თეიმურაზი. ქოსტანტინეს დამარცხებამ და სიკვდილმა მეტათ გააცხარა შაჰ-აბაზი, მაგრამ შორს გამჭვრეტმა დიპლომატმა შეიკავა თავი, დაიბარა თეიმურაზი, მიულოცა გამარჯვება და დიდის საჩუქრით გაისტუმრა ქახეთის მეფეთ, თან ჩამოართვა ფიცი ერთგულობაზე. ამ საქციელით მას სურდა მოეგო თეიმურაზის გული.

ამავე ხანში მიიცვალა ქართლის მოწამლული მეფე ბიორგი მეათე და ტახტზე ავიდა მისი ახალგაზდა შვილი ჯუჟანსაბ მყოფე. რომ მშვიდობიანი საშუალებით მოეშორებია ეს ორი მეფე, თეიმურაზი და ლუარსაბი, იმ გზიდან, რასაც ადგენ მათი მამები, ე. ი. რუსეთთან დაახლოებას და გაეხადა ისინი თავის ერთგულნი, შაჰ-აბაზმა შეირთო ცოლათ ორივე მეფის და, ამ რიგათ დაემოყვრა მათ. მსეც არ იკმარა: მან დაამოყვრა ერთმანეთს ორივე მეფე; თეიმურაზს შერთო ცოლათ ლუარსაბის მეორე და, ამ რიგათ შექმნა თავისა და მათ შორის ნათესაური კავშირი.

ამაოთ ჩაიარა შაჰ-აბაზის ასეთმა პლანებმა. ვერც დაყვავებით და ვერც დამოყვრებით ვერ მოიგო ოციმურაზის გული. ოციმურაზს არ ქონდა შაჰ-აბაზის ნდობა; მას არ წამდა სპარსეთის მეფის სიწირფელე და ერთგულობა. ბუნებით ოციმურაზი იყო მეტათ ექვიანი და უნდო ადამიანი, მასთან საოცარი ინტრიგანი. თავის პაპა ალექსანდრესავით ოციმურაზი ერთათ-ერთ ნუგეშს მზერდა რუსეთის მფარველობაში. ამიტომ მოუხშირა ელჩების გზავნა ჩრდილოეთით. ამავე საქმეში მან ჩაითრია ძართლის გამოუცდელი მეფე ლუარსაბი. ამ რიგათ, საუბედუროთ, ორივე მეფე დაადგენ ფრიად სახიფათო გზას, თავიანთი საქციელით მეტათ გაარისხეს ირანის ლომი და შეიქნენ მიზეზნი თავიანთ ქვეყნის საშინლათ აოხრებისა და დაღუპის კარამდე მიღწევის.

ჩვენ მეფეთა მიერ რუსეთში ელჩების გზავნა არ რჩებოდა საიდუმლოთ შაჰ-აბაზს, რომელსაც ყველგან ყავდა ჩაყენებული თავის ერთგული ჯაშუშები. იგი აშკარათ მზერდა, რომ ვერც მოყვრობამ, ვერც მეგობრობამ და ვერც საჩუქრებმა ვერ მოხიბლეს ძართლ-კახეთის მეფეთა გული; ისინი გაუბოლდენ მას და ევედრებოდენ რუსის ხელმწიფეს მფარველობას. მაშინ შაიმ მიმართა ერთ მეტათ ხერხიან ოინს; მან ფრიად საიდუმლოთ მისწერა ლუარსაბ მეფეს ტკბილი და ერთგულობის გამომხატველი ბარათი, რომელშიაც ოციმურაზი გამოყავდა როგორც თავის, ისე ლუარსაბის მოლალატეთ. ამ ბარათით შაჰ-აბაზი საიდუმლოთ ატყობინებდა ძართლის მეფეს, რომ ოციმურაზი უპირებს მას ჩუმათ დიდის ლაშქრით თავზე დაცემას, სიკვდილს და მთელი ძართლის დაპყრობას. ამიტომაო, სწერდა იგი, ახლავე შეკრიბე დიდი ჯარი, მოასწარ ოციმურაზს, დაეცი თავზე, მოჰკალ და მთელი ქახეთი შენთვის დამილოცნიაო.

სწორეთ ამგვარივე შინაარსის ბარათი იმავე დროს შაიმ მისწერა თეიმურაზს, სადაც აფრთხილებდა მას ლუარსაბის წინააღმდეგ, აქეზებდა დასცემოდა დიდი ჯარით შართლის მეფეს, მოეკლა იგი და დაეპყრო შართლი. ამ ხერხით შაის სურდა დაეჯახებია ერთმანეთისთვის ორი ნათესავი მეფე და ამ ბრძოლით დაესუსტებია შართლიც და ქახეთიც.

ბასქრა ამ სატანურმა ოინმა. მორივე მეფე გაება ირანის ლომის მახეში. ისინი საჩქაროთ მოეშხადენ საომრათ, შეკრიბეს დიდი ჯარი და წავიდენ ერთმანეთზე დასაცემალ. ძიდევ ერთი ნაბიჯი და უნდა ამოღებულიყო ქარქაშიდან ხმალი, უნდა დაღვრილიყო ძმათა სისხლი. მაგრამ ორივე სამეფო გადაარჩინა საშინელ ხიფათს თეიმურაზის ვამზრდელმა შარმაზან ჩოღაყაშვილმა. ეს ბრძენი ადამიანი ახლდა თეიმურაზს სპარსეთში, ამიტომ კარგათ იცნობდა შაჰ-აბაზს და მის ოინბაზობას. ის მაშინვე მიხვდა ყველაფერს, მიხვდა რომ ეს იყო შაის მოხერხება. მან შეაჩერა თეიმურაზი, წავიდა ლუარსაბთან და აჩვენა შაჰ-აბაზის ბარათი თეიმურაზთან ძინაწერი. ლუარსაბის გაოცებას არ ქონდა საზღვარი; მანაც ამოიღო და აჩვენა შაის ბარათი იმავე შინაარსის. ამ რიგათ გამოაშკარაჲდა ყველაფერი. სიძე-ცოლისძმა სამტროთ მოსულნი ჯარით, მოყვრულათ გადაეხვიენ ერთმანეთს და განშორდენ დიდი ლხინის შემდეგ.

სცნო თუ არა ეს ამბავი შაჰ-აბაზმა, მიმართა მეორე ხერხს: მან მოიწვია სანადიროთ თეიმურაზი და ლუარსაბი, მაგრამ აქაც გადაარჩინა ისინი ამ ხიფათს იმავე შარმაზანმა, რომელმაც დაარწმუნა ორივე მეფე, რომ შაი საკეთილოთ არ იბარებდა მათ, იმათაც დაიშალეს წასვლა.

ამას შემდეგ შაჰ-აბაზმა შეაგროვა დიდი ჯარი და

მოადგა საქართველოს, ვითომ ღ მსმალეთზე სალაშქროთ. პრც ერთი მეფე არ შეეცადა მომზადებას და მტრის დახვედრას. ზანჯიდან შაიმ შეუთვალა თეიმურაზს: მსმალეთზე მივალ საომრათ, შენს ქვეყანაზე უნდა გავიარო, ამიტომ ნიშნათ ერთგულობისა შენი შვილი გამომიგზავნე მძველათ, რომ შენგან ჩემს ჯარს არაფერი ეზიანოსო. თეიმურაზი ჩავარდა ყოყმანში, ის აშკარათ გრძნობდა, თუ რას ნიშნავდა ეს შემოთვლა. მას არ სურდა შვილის გაგზავნა, მაგრამ ძახეთის დიდებულებმა დაატანეს ძალა და აიძულეს მეფე გაეგზავნა შაისთვის უმცროსი ვაჟი ალექსანდრე, რომელსაც მეფემ გააყოლა სახელოვანი გმირი ღავით ჯანდიერი.

შაიმ იწყინა ეს და შემოუთვალა თეიმურაზს: ..ძი-ძა ხომ არა ვარ, ძუძუ მწოვარა ბავშს რომ მიგზავნიო! თუ ცუდი განზრახვა არ გიდევს გულში, რათ არ გამოგზავნე შენი უფროსი ვაჟი? ზამოგზავნე უფროსი ვაჟი, თან გამოაყოლე დედაშენი, შვილს ღირსეულათ გაგიზრდი, დედაშენს მოველაპარაკები ერთ საქმეზე და გამოუშვებ, თან გამოვატან შენს უმცროს ვაჟსაო.

— ზვატყვილებს წყეული შაჰ-აბაზი, გვატყვილებს უსათუოთ! — შესძახა გამწარებით თეიმურაზმა; მას უნდა ჩაგვიგდოს ხელში! ძახეთის დიდებულნი კი დაბეჯითებით თხოვილობდენ უფროსი ვაჟის გაგზავნას.

— უნდა შესწირო ქვეყანას ეგ შვილიც, თორემ მთელ ძახეთს გააოხრებსო, გაიძახოდენ ძახეთის თავადები. ღი-ღი მუდარის შემდეგ თეიმურაზი დაყვა ნებას და გაუგზავნა ცბიერ შაის თავისი დედა ქეთევან და უფროსი ვაჟი ღევან. თან გააყოლა მათ თავის და ელენე და დიდებულთა მრავალი შვილი.

ახლა შაჰ-აბაზმა დაიბარა თვით თეიმურაზი. ამან

საშინლათ დააფრთხო ეს საბრალო ადამიანი. მას მეტათ უყვარდა თავი, ეშინოდა შაის და არ სურდა საფრთხეში ჩავარდნა. თავის დაცვამ ამ ქახეთის უღირს მეფეს დაავიწყა დედა და შვილები, დაავიწყა თავის სამეფო. ჯარის მოკრეფისა და საომრათ მზადების ნაცვლათ ის ეძებდა გასაქცევ გზას იმერეთისკენ, რათა გადერჩინა როგორმე თავის სიცოცხლე შაის რისხვისაგან. მასზე ვერ გასჭრა ქახთა ვედრებამ, რომ წასულიყო შაისთან და მით ეხსნა აოხრებისაგან მთელი ქვეყანა. თეიმურაზი დარჩა შეურყეველი. მან შეკრიბა თავად-აზნაურთაგან დიდი ამალა, ამ ამალით და მთელი ოჯახით გადვიდა ქართლს, აქედან გადვიდა იმერეთს და თან გაიტყუა მეფე ლუარსაბი. მთელი ქახეთი, ეს მდიდარი და აყვავებული ქვეყანა დასტოვა უპატრონოთ და მისცა ხელში გაცოფებულ მტერს.

შაჰ-აბაზი თავის დიდი ლაშქრით შევიდა ქახეთში. ქახეთში შესვლამდრი მან უყელა დიდი რაზმი თეიმურაზს დასაჭერათ. მაგრამ აქ თეიმურაზის ამალამ გამოიჩინა საარაკო სიმამაცე, შეუტია მტერს, ცხარე ბრძოლის შემდეგ გააპო მტრის ძლიერი რაზმი და ორივე მეფითურთ გადვიდა იმერეთს.

სპარსეთის ჯარის შემოსვლამ შიშის ზარი დასცა მთელ ქახეთს. ზეარდა ხმა, რომ თეიმურაზ მეფე დიდი ამალით გაიქცა იმერეთს და უპატრონოთ დასტოვა ქვეყანაო. ამ ამბავმა კიდევ უარესი ელდა დასცა ქახელებს.

— ზაიხიზნეთ! თავს უშველეთ! გადამალეთ ცოლ-შვილი და ქონება!... ეს სიტყვები გლოვის ზარივით მოედვა მთელს ალაზნის ხეობას. აჰა, იანვრის საშინელ ყინვა-სიცივეში დაიძრა მთებისკენ მთელი ქახეთი! ქაცი და ქალი, ყრმა და მოხუცი, ცხენი და ურემი ათასობით

იქედებოდენ ვიწრო გზებზე და იყო ერთი ვაება და ჟრია-
მული. საშინელება იყო ამ სასტიკ ზამთარში ამოდენა
ხალხის მთებში შეფარება. მაგრამ რა ექნათ, როცა სხვა
გზა არ იყო! უპატრონოთ დარჩენილმა ხალხმა დაკარგა
დავთარი და გარბოდა ტყე-ღრეში ცხვრის დაფრთხალ
ფარასავით.

ასეთ განსაცდელში ჩავარდა მშვენიერი ძახეთი ტეი-
მურაზის ლაჩრობით და უგუნურებით!

ჭართლ-ძახეთის მეფეთა იმერეთში გაქცევამ კიდევ
უფრო გააბრაზა შაჰ-აბაზი. მან გადასწყვიტა ორივე სა-
მეფოს მოსრა და აოხრება. შაის ერთი ნიშანი, ერთი
შეძახება საკმაო იყო, რომ სპარსთა უამრავი ლაშქარი მში-
ერი მგლებივით დასეოდა ჭართლ-ძახეთს და ქართველთა
სისხლით მოერწყა ქვეყანა. მაგრამ უცებ დაცხრა შაჰ-
აბაზი. მან ჩააგო ქარქაშში ამოდებული ხმალი. მისი რის-
ხვა შეიცვალა ლმობიერებათ.

შინ იმოქმედა მასზე? ვინ ჩაიდინა ეს სასწაული?

შვეყნის გადამრჩენი შეიქნა ჭართლის დიდებული
მამულიშვილი გიორგი სააკაძე. სამშობლოდან განდევ-
ნილი სააკაძე თან ახლდა შაის. მან აურაცხელ ოცებში
მსმალთა და ინდოელთა წინაამდგე საარაკოთ ასახელა
ირანის დროშა, დაუმტკიცა შაის თავის ერთგულობა და
თავგანწირვა. სააკაძე პირველი კაცი შეიქნა შაის სასახ-
ლეში. მისი იშვიათი გონება და სამხედრო გენიოსობა
ხიბლავდა შაჰ-აბაზს. შაი კითხავდა შიორგის რჩევას.
ირანის ლომი იჯერებდა მის სიტყვებს. ახლაც ამ მამე
დროს შაჰ-აბაზმა მიმართა სააკაძეს. საქართველოს ქებულ-
მა შეიღმა ნათლათ დაუმტკიცა უღმობელ შაის, თუ რა
განსაცდელში ავდებდა იგი თავის ლაშქარს. მან აუხსნა,
რომ ბრძოლას დაწყებით ფეხზე დადგებოდა მთელი ჭართლ-

ძახეთი, რომელთაც ყავდათ გამოცდილი სარდლები, ხელთ ეკავათ ციხე-სიმაგრენი და შეუვალი ადგილები. ეს აამხედრებდა მთელ იმერეთს და ზურია-სამეგრელოს, რომლებიც მოეშველებოდნენ თავიანთ ძმებს და აამოძრავებდნენ აგრეთვე მთის ხალხებს. ამ ბრძოლაში ჩაერეოდნენ ოსმალებიც. ამიტომ ამ ბრძოლით დიდ ხიფათში ვარდებოდა სპარსეთის ჯარი. სააკაძის აზრით შაიმ უნდა დაიციხროს თავის მრისხანება, ტკბილათ და ლმობიერათ უნდა მოექცეს შართლ-ძახეთის მცხოვრებთ და დიდებულთ, რომ მოიგოს მათი გული და ააღებოს ხელი რუსეთის მფარველობის ძებნაზე.

ზიორგი სააკაძის ასეთი ბრძნული რჩევა კკუაში დაუჯდა შაჰ-აბაზს. მან დაიციხრო გული და დაადგა მშვიდობიან გზას; დაუტკბა შართლ-ძახეთის დიდებულთ, დაურიგა საჩუქრები, გასცა ბძანება თავის ლაშქარში, რომ არავის ჩაედინა ცარცვა-რბევა და ძალმომრეობა. ჩამდენიმე დამნაშავე ასეთ საქმეში სასტიკათ დაასჯევინა თავის თვალ წინ და მით შიშის ზარი შეიტანა თავის მხედრობაში.

ძახეთიდან შაჰ-აბაზი თავის ჯარით გადვიდა შართლში. მისი მიზანი იყო, როგორმე ჩაეგდო ხელში ორივე გაქცეული მეფე, თეიმურაზი და ლუარსაბი, ამ რიგათ ან ნებით, ან ძალით დაეშალა მათთვის რუსეთში ელჩების გზავნა და მფარველობის თხოვნა. შაჰ-აბაზმა გაუგზავნა იმერეთის მეფე ზიორგის თავის ვეზირი სანუხოჯა, მეტათ გაქნილი ყიზილბაში და მისწერა ბარათი, სადაც სთხოვდა დაუყონებლივ გადმოეცა მისთვის ორივე გაქცეული და მასთან შეფარებული მეფე.

ზიორგი მეფემ დიდის პატივით მიიღო შაჰ-აბაზის ვეზირი, გააჩერა განგებ დიდხანს. აჩვენა ქვეყნის სიბდიდრე და ძლიერება, გაიწვია ლუარსაბ მეფის ნიშნო-

ბაში დადიანის ქალზე, სადაც სარუხოჯამ ნახა ისეთი სი-
უხვე, რომ განცვიფრებაში მოვიდა. შემდეგ ზიორგიმ
მისწერა შაჰ-აბაზს ბარათი სავესე იმერული ფანდებით.
ზიორგი სწერდა შაის, რომ ორივე მეფე მისი ნათესავია,
გარდა ამისა ქართული ჩვეულება არ აძლევს ნებას გა-
ავდოს სახლიდან სტუმარი; სთხოვა აპატიოს ორივე მე-
ფეს მათი დანაშაული; დგება თავდებათ, რომ ამიერიდ-
გან ისინი ერთგული ყმები იქნებიან შაის, არ გაბედვენ
მის ურჩობას და ჩუსეთთან დაკავშირებას.

შაჰ-აბაზი ვერ დააკმაყოფილა ამ ბარათმა. მან გა-
დასწყვიტა იმერეთზე გალაშქრება და დაიძრა ჯარებით.
მაგრამ ზიორგი მეფე არ დახვდა ისე ლაჩრათ, როგორც
ქართლ-ქახეთის მეფენი. მან სწრაფათ მოიწვია ჯარები,
გაამაგრა გადმოსასვლელი ადგილები და სთხოვა დახმა-
რება აფხაზეთ-ზურია-სამეგრელოს. მანვე გაგზავნა კაცები
ქართლ-ქახეთში და მოიწადინა მათი ამბობება.

შაჰ-აბაზმა რა სცნო მეფე ზიორგის ასეთი მზადება
და სიმამაცე, ველარ გაბედა ომის დაწყება, მით უმეტეს,
რომ ამ ბრძოლაში უსათუოთ ჩაერეოდნენ ოსმალებიც,
რომელთა ხელში იყო დასავლეთი საქართველო. ამიტომ
შაიმ ისევ დაიცხრო გული და მოინდომა რაიმე ხერხით
ლუარსაბის ხელში ჩაგდება, რა მიზნით შეუჩინა მას ჯერ
სარუხოჯა და შემდეგ მისივე გამზრდელი შაჰდიმან ბარა-
თაშვიდი, რომელსაც დაპირდა დიდ წყალობას. თეიმურაზ
მეფეს კი შეუჩინა მკვლელი, რომელიც დაიპირა
თეიმურაზის კარის მცველთა უფროსმა ბასუტაშვიდმა.

ბორცოტი შადიმან შეუჩნდა თავის გაზრდილს ლუარ-
საბ მეფეს და იმდენი ესაუბრა, რომ თან და თან მოაღ-
ბო იგი, ბოლოს დაიყოლია კიდევ. მხოლოდ ლუარსაბმა
მოითხოვა თვით შაჰ-აბაზიდან ფიცის ბარათი, რომ მას

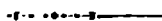
არა ევნებოდა რა შაისაგან. შაჰ-აბაზმა სიხარულით მისწერა ასეთი ბარათი, რომელშიაც ეფიცებოდა მამადის საფლავს, რომ მისგან ლუარსაბს არაფერი ევნებოდა, პირიქით მოეპყრობოდა მას როგორც შვილსა და ახლო მოყვარეს.

ამ ფიცს შემდეგ ლუარსაბ გაყვა შადიმანს. შაის შეუსრულდა დიდიხნის წადილი: ერთი გაქცეული ფრინველი უკვე ჩაუვარდა ხელში. შაი მიეგება შართლის მეფეს იმერეთის საზღვარზე, ჩაიკრა გულში, დაიწყო განგებ ტირილი, თან ესაყვედურებოდა: „ჩემო ძვირფასო ცოლის ძმავ, ჩემო შვილივით გაზრდილო ლუარსაბ, როგორ აყვეი ჩემს მოლალატე თეიმურაზს და გადიკარგე იმერეთსაო.“

ბქვე სცნო ლუარსაბმა, რომ გაება შაის დაგებულ მახეში, მაგრამ გვიანლა იყო. მან დააპირა გაპარვა, მაგრამ ვერას გახდა. შაის მიჩენილი ყავდა მცველები, რომლებიც დღე და ღამ თავივით უფრთხილდებოდენ ამ იშვიათ ტყვეს. ღიდი პატივით ეპყრობოდა ლუარსაბს შაჰ-აბაზი, მუდამ თავის გვერდით იჯენდა ნადიმზე და თავაზობდა დიდ საჩუქრებს. მანვე დაადგა თავზე ძვირფასი სამეფო გვირგვინი და მიუბოძა განგებ მრავალი ქვეყანა. ტკბილი სიტყვით, ნადირობით და შექცევით ცბიერი შაი თანდათან იტყუებდა სპარსეთისკენ შართლის მეფეს. ამავე დროს არ ისვენებდა იმერეთში მყოფი თეიმურაზი. ის გზავნიდა ელჩებს რუსეთსა და ოსმალეთში, სწერდა სულთანს და რუსხელმწიფეს გრძელ ბარათებს, ევედრებოდა დახმარებას ერთსაც და მეორესაც, აბეზლებდა მათ შაჰ-აბაზს, რომელმაც დაატყვევა მისი დედა და შვილები, ახლა კიდევ გაიტაცა შართლის მეფე; ამ რიგათ აბამდა ინტრიგის ქსელს ორს მოპირდაპირე სახელმწიფოში,

ერთსა და იმავე დროს ღმერთსაც უნთებდა სანთელს და ეშმაკსაც. ამ თავის ინტრიგებში მან ჩაითრია იმერეთის მეფე და ზურია-სამეგრელოს მთავრები. ეს ინტრიგანი მეფე თავის ვიწრო ჭკუით თვითონვე ვარდებოდა თავის გაბმულ ქსელში, მხოლოდ აბრაზებდა ამ საქციელით ირანის ლოშს, ამ რიგათ უმზადებდა საშინელ განსაცდელს მთელ საქართველოს.

მართლაც დიდი რამ საშინელება მოხდებოდა ჩვენს ბედშივე საქართველოში, რომ მის მხსნელათ განგებას არ მოევლინა უმაგალითო გმირი და უკვდავი მამულიშვილი გიორგი სააკაძე!...

3. გ ი ო რ გ ი ს ა ა კ ა ძ ე .

ღიდ განსაცდელის დროს ერი იკრებს უკანასკნელ ძალას, ქმნის თავგანწირულ გმირებს და სამხედრო გენიოსებს. მრი ცდილობს გადირჩინოს თავი, მაგრამ თუ მისი მოსპობა, მისი სიკვდილი აუცილებელია, ცდილობს ძვირათ დაუსვას მტერს ეს სიკვდილი.

საშინელ ხიფათში ჩავარდა ერთ დროს ძველი საბერძნეთი; მას უპირებდა ჩანთქას ძლიერი სპარსეთი, მაგრამ საბერძნეთმა წარმოშვა დიდებული სარდლები: მალტიადი, თემისტოკლე, და ალექსანდრე მაკედონელი. ამათ დასცეს სპარსეთის ძლიერება, ალექსანდრემ კი დაამსხვრია ერთიანათ სპარსეთის ვრცელი იმპერია და მთელ დასავლეთ აზიას მოეფინა საბერძნეთის მაღალი კულტურა.

რამდენიმე ხანს შემდეგ დაეტაკენ ერთმანეთს ორი ძლიერი რესპუბლიკა, რომა და კართაგენი. მათი ბრძო-

ლა შეიქნა სიკვდილ-სასიცოცხლო. ღაპყრობის აღლოთი წაქეზებული რომი უპირებდა ჩანთქას განათლებულ ქართაგენს. მაგრამ ქართაგენმა წარმოშვა დიდებული სარდალი ჭანბაღი, რომელმაც ერთ დღეს გასწყვიტა ბრძოლაში 50.000 რომაელი და მით შიშის ზარი დასცა რომის იმპერიას. ღამარცხდა ბოლოს ქართაგენი, მაგრამ მოკვდა გმირულათ.

ქიდეგ უარეს ხიფათში ჩავარდა საფრანგეთი რევოლიუციის დროს. მის წინაამდეგ ამხედრდენ და მისი გასრესა მოინდომეს მეროპის სახელმწიფოებმა, რომელთა კავშირს ეკუთნოდა რუსეთიც. მაგრამ იფეთქა დიდებულ იდეებით აფრთოვანებულ ერის სამხედრო გენიამ, წარმოშვა შესანიშნავი სარდლები, მათ შორის დიდი გენიოსი ნაპოლეონა, რომელმაც შიშის ზარი დასცა რუსეთს და მთელს მეროპას. ნაპოლეონის წინაშე თრთოდენ მეროპის მეფენი და იმპერატორები; მის წინ იწვოდა მოსკოვი; მის ძლევამოსილ დროშის წინაშე გარბოდა სახელმწიფოთა ურიცხვი მხედრობა. მს უშიშარი გმირი თავის ჯარით მოსდებოდა მეროპას და ამსხვრედა იმპერიებს.

საშინელ ხიფათში ჩავარდა ამ საუკუნის დამდეგს ბურჟუების შაწაწა რესპუბლიკა; მას უპირებდა შთანთქას მდიდარი, ძლიერი და უზარმაზარი ანგლისი; მაგრამ ბურჟებს გაუჩრდენ ღირსეული სარდლები, დიკონა, ჟუბერა და დელაბრეა, რომელთაც დაამარცხეს მტრის ჯარები და ქედი მოახრევეინეს დიდ ინგლისს პაწაწა ერის წინაშე.

ქიდეგ უფრო საშინელ განსაცდელში ჩავარდა მეჩვიდმეტე საუკუნის დამდეგს წვრილ სამეფო-სამთავროებათ დაგლეჯილი პატარა საქართველო. მას უპირებდა ძირიანათ აღმოფხრას, გასრესას და გატიანებას რუსეთთან დაკავშირების სურვილის გამო ირანის ღომი შაჰ-

აბაზი. მან გადასწყვიტა ქართველი ერის საკვდილი და თავის ყოველი ძალ-ლონით დაეტაკა მას. ამ განწირულ დროს ქართველმა ერმა წარმოშვა შესანიშნავი გმირები, როგორც იყვენ დაგით ჯანდაერი, თამაზ ვანნაძე, ზურაბ ერასთავა, ელია დასასამიძე, ჰაატა სერსეულიძე, ზაზა ცაცაშვილი და სხვანი, მაგრამ მათ შორის ყველაზედ უფრო დიდებული იყო გმირთა გმირი გიორგი სააკაძე.

როგორც ძავკასიონის მალალ მწვერვალთა შორის აღიმართება ცამდი დიდი ააღბუსა თეთრი ჩალმით მობურული, ისე მალლა, ისე გოროზათ სდგას ქართველ სარდლებ შორის ბიორგი სააკაძე. სამხედრო გენიოსთა შორის მას უკავია პირველი ადგილი. ალექსანდრე მაკედონელი, ნაპოლეონ ბონაპარტე და გიორგი სააკაძე, — აი სამი დიადი მწვერვალი, აი სამი საოცარი სამხედრო გენიოსი მსოფლიო ისტორიაში!

მაგრამ თუ ალექსანდრე მაკედონელს ამკობდა მეფის გვირგვინი და ზურგს უმაგრებდა განათლებულ საბერძნეთის საუკეთესოთ შეიარაღებული ჯარი, თუ ნაპოლეონს სულს უდგამდა საფრანგეთის ერის აფრთოვანება, ერთსულოვნება და რესპუბლიკანურ იდეებით გამკვალული ლეგიონები, სულ სხვა იყო სააკაძის ბედი...

ბიორგი სააკაძე იყო ქართლის უბრალო აზნაური; მას მტრობდენ ქართლის თავადები. ამათ გადაამტერეს სააკაძეს შართლ-ძახეთის მეფენი, ლუარსაბი და თეიმურაზი, დაუპირეს ორჯერ ლალატით სიკვდილი, გადუწვეს მთელი ქონება და აუწიოკეს ცოლშვილი. ბიორგი იძულებული გახდა ორჯერ გაცლოდა თავის საყვარელ საქართველოს და თავი შეეთარებია სამშობლოს მტრებთან, სპარსეთსა და რუსმალეთში. სააკაძე იძულებული იყო სი-

სხლი ენთხია მტრების სასარგებლოთ, რათა მიღწეოდა თავის მიზანს. სავალალოთ, თვით ქართველები დასდევდენ მოსაკლავათ, ვით ცოფიან ნადირს, ამ ქვეყნის მხსნელს, დიდებულ გენიოსს, სამშობლოს უუპირველეს შვილს, რომლის უზენაესი მიზანი იყო საქართველს გაერთიანება, გამაყრება და ბედნიერება.

აი სად არის ზიორგი სააკაძის ტრაგიზმი! აი სად ჩანს იმ დროის ქართველ დიდებულთა სულის დაცემა, უზნეობა და უმეცრება! საჭიროა გენიოსის კალამი, საჭიროა დიდებული შოთა, შექსპირი და ბაირონი, რომ შესაფერის ენით, სიცხოველით და ფერადებით ასწერონ ამ ქართველი გმირის საარაკო ცხოვრება და მოქმედებანი. სწორეთ დაუჯერებელია ის, რაც სააკაძემ ჩაიდინა ამ საშინელ პირობებში თაყვის ერის საკეთილდღეოთ. ჩვენ მართლაც ვერ დავიჯერებდით, რომ უცხოეთის მწერლები არ აგვიწერდენ ამ გმირის საარაკო პიროვნებას და უმაგალითო საქმეებს, ვერ დავიჯერებდით, რომ თვით სპარსეთის ისტორიკოსი ასკანდერ მუნჯა არ ამოწმებდეს ყოველივე ამას...

და აი ამისთანა დიდებულ კაცს სამშობლოს ლალატე კი დასწამეს მართლ-ქახეთის მეფემ და თავადებმა; ეს სამარცხვინო ცილი ისტორიაშიაც კი შეიტანეს! ამ რიგათ დაახშეს სიმართლე და ქეშმარიტება. ჩვენს თვალში დღესაც მოღალატეთ იქნებოდა ეს უკვდავი მამული-შვილი, რომ არ დარჩენილიყო იასუბ თბილელის „დადი მოურავაზნი“, არჩილ მეფის „თეიმურაზის ცხოვრება“ და უცხოეთის მწერალთა ნაწარმოებნი სააკაძის შესახებ.

რამდენათაც ზიორგი სააკაძე იყო დაჯილდოებული სულის სიდიადით, იმდენათ იგი შეემკო ბუნებას გარე

სიმშენიერთი: ზუმბერაზის ტანი, ქართული ლამაზი სახე, რომელსაც ამკობდა შავი შევარდენივით ელვარე თვალე-ბი, დარბაისული მიმოხრა და ამაყი შეხედულობა, აი სააკაძის გარეგნობა! მისი საუბარი იპყრობდა მსმენელს, მისი ლომივით მკექარე ხმა შიშის ზარს სცემდა ბრძოლის ველზე მტრის რაზმებს. შვი მას ვისაც მოხვდებოდა სააკაძის ხმალი! კაცი და ცხენი ოთხათ გაკვეთილი ვარდებოდა ძირს. მისი სიმამაცე და ფიზიკური ძალა იყო პირდაპირ ლეგენდარული. მან არ იცოდა თუ რა იყო შიში და დაქანცვა. მის საარაკო მხნეობას, მოთმინებას, შრომის უნარს და სულგრძელობას განცვიფრებაში მოყავდა მტერი და მოყვარე, გარეშე და შინაური.—„რა გაქირდის უკეთ შევძლი“, ე. ი. საშინელ გაქივრების დროს უფრო შემატებოდა ძალა და მხნეობაო, ამბობს „დიდ მოურავიანში“ ზიორგი სააკაძე.

მს საოცარი ადამიანი დაიბადა 1882 წელს ქართლში სოფელ ნოსტეს, (თარხნიანთ დოკუმენტით კი შელის ციხეში). მისი მამა შიშ სააკაძე იყო იმ დროს საკმაოდ გავლენიანი აზნაური. ღედა მისი თაქან ცნობილი იყო თავის სიბრძნით და დარბაისლობით. 14—15 წლის ზიორგი სააკაძემ თავი იჩინა ომებში სვიმონ მეფის დროს. ამ ვაჟკაცმა მეფემ მაშინვე მიაქცია ყურადღება ზიორგის საოცარ სიმამაცეს და სამხედრო ნიქს. მეფე არ იშორებდა მას გვერდიდან და აძლევდა დიდ წყალობას. სვიმონ მეფის ტყვეობასა და სიკვდილს შემდეგ ზიორგი სააკაძე კიდევ უფრო შეიყვარა და დაიხლოვა სვიმონის შვილმა მეფე გაიორგი მეათემ. მან წაიყვანა სააკაძე მრევლის ომში შაჰ-აბაზის დასახმარებლათ ოსმალთა წინააღმდეგ. აქ ახალგაზდა ზიორგიმ იჩინა ისეთი საარაკო გმირობა, გამძირიანობა და მართვა-გამგეობის ნიჭი, რომ განცვიფრებაში

მოიყვანა თვით შაკ-აბაზი. აღტაცებულმა ზიორგი მეფემ 22 წლის სააკაძის მისცა აშარსხასაღარობა, ე. ი. მთელი ჯარების უფროსობა. ცოტა ხანს შემდეგ მასვე მიუბოძა თაჯადობა და თყაღისას, წხანგაღას და ოსეთის დიდი მოურაობა.

სააკაძის ასე უეცარმა დაწინაურებამ ფრიად გააოცა და შურით აავსო ქართლის დიდებულნი. მათ ჩაიგდეს გულში სააკაძის მტრობა და ზიანი. სააკაძის აშაღლებაში მზერდენ თავიანთ დამცირებას. მიუხედავად ამისა ქართლის გავლენიანი თავადები ნატრობდენ სააკაძის დამოყვრებას და სიძეობას. მართლაც არაგვის ერისთავმა დიდმა სუგჯაღმა მისცა ზიორგის ცოლათ თავის ასული. ამრიგათ სააკაძე შეიქნა ქართლის უუპირველეს თავადის სიძეთ. ამან კიდევ უფრო შემატა მტრები დიდ მოურავს. ამ ხანებში მიიკვალა: შაკ-აბაზის მიერ მოწამლული ზიორგი მეფე. ქართლის ტახტზე ავიდა მისი ახალგაზდა ვაჟი ლუარსაბ მეფე, თვითნება და გამოუცდელი. ზონებით უსუსურ მეფის ტახტზედ ასვლით ისარგებლეს ზოგიერთმა დიდებულებმა, იწყეს თავისებურათ თარეში და ხალხის აწიოკება. პრეულობა მოხდა მთის ხალხებშიაც. მანსაკუთრებით იწყეს თარეში ოსებმა. მეფე ჩავარდა განსაცდელში. ამ გაკვირების დროს მეფის მხსნელი შეიქნა ისევ ზიორგი სააკაძე. მან დააწყნარა მთის ხალხები, დაიპყრო მსეთი და ალაგმა ურჩი თავადები. აგრეთვე დაამშვიდა აშფოთებული გლეხობა, რომელთაც მისცა სახაზინო ადგილები და ბევრიც, სხვა ქვეყნებში გაქცეული, დააბრუნა უკან. აგრეთვე გამართა საეპრო ადგილები, სადაც დაასახლა ხელოსნები და აღებ-მიცემის ხალხი. ამრიგათ დაამშვიდა ქართლი და ხელი შეუწყო მის ნიკთიერ აღორძინებას.

ამ დროს დაემოყვრა ლუარსაბ მეფეს შაჰ-აბაზი და შეირთო ცოლათ მისი და ელენე, რომელსაც ისპაანს გააყოლეს ბიორგი სააკაძე. იქ სააკაძის სიბრძნემ, რიხმა და დარბაისლობამ კიდევ უფრო მოხიბლა ირანის ლომი. მან დიდი საჩუქრით გაისტუმრა ბიორგი ქართლში. შაჰ-აბაზის მიერ ასეთმა პატივით მიღებამ კიდევ უფრო აამაღლა სააკაძე ყველას თვალში. ის შეიქნა ახლა უუპირველესი კაცი, რომელსაც დიდი მოკრძალებით ექცეოდნენ თვით გავლენიანი თავადები, თუმც გულში კვებავდნენ მისადმი შურსა და მძულვარებას. მათ ვერ მოენელებიათ ის აზრი, თუ როგორ შეიქნა პირველ კაცათ უბრალო აზნაური. ეს დიდი ფეოდალები გახდნენ სააკაძის დაუძინარი მტრები, განსაკუთრებით მას შემდეგ, როცა მან დაამარცხა ისინი, ალაგმა მათი თარეში და მოიყვანა მეფის მორჩილებაში.

ამიერიდან მთელ სამეფო საქმეებს განაგებდა სააკაძე. ის იყო ქართლის ფაქტიური მეფე: ცვლიდა უნიჟო მოხელეებს, მათ ნაცვლათ აყენებდა მშრომელთ და ნიჟიერთ. ღიდი მოურავი არ აქცევდა ყურადღებას გვარი-შვილობას; ის აფასებდა მხოლოდ ადამიანის პირად ღირსებას; ის აყენებდა მოხელეებათ ქვეყნის ერთგულთ, მკოდნეს, ნიჟიერსა და პატიოსან მუშაკთ. ამ რიგათ ბევრი უვარგისი დიდებული გადააყენა სამსახურიდან და მათი ადგილები მისცა უბრალო გვარი-შვილთ, შემკულთ ნიჟით, ცოდნით და პატიოსნებით. ამ საქციელით სააკაძემ კიდევ უფრო გააბრაზა ფეოდალები და შემატა ახალი რაზმები თავის მტერთა ლეგიონს.

ამავე ხანებში ატყდა დიდი ომი სპარსთა და ოსმალთ შორის. ბრძოლის საგანი იყო მდიდარი ქალაქი ბაღდადი, მდ. ტიგრზე აშენებული. ეს ორი გოლიათი ყოვე-

ლი თავის ძალ-ღონით დაეტაკენ ერთმანეთს. შეიქნა ფიცხელი და სისხლის მღვრელი ომი. ამ დროს ძახეთში არეულობა იყო ძოსტანტინე ბატონიშვილის მეოხებით. ქართლიც ამავე ყოფაში ჩაეარდა ლუარსაბის ტახტზე ასვლით. ივერიის ასეთმა მდგომარეობამ მიიქცია სულთნის ყურადღება. მან მოიწადინა ქართლ-ძახეთის დაპყრობა, მით უმეტეს, რომ უკვე გაიმარჯვა სპარსელებზე და ჩაიგდო ხელში ბაღდადი. ამ მიზნით მან გამოგზავნა 60,000 მეომარი თათარხანის მეთაურობით. ეს დიდი ჯარი 1609 წელს ივნისში მოულოდნელათ შემოიჭრა ქართლში და მოადგა სოფელ ცხინეთს, სადაც საზაფხულოთ იყო მეფე ლუარსაბი თავის მცირე ამალით.

4. ცხინეთის ომი.

მსმალთა დიდი ჯარი მესხეთიდან მოადგა ქართლს. სცნო თუ არა ეს ამბავი ლუარსაბმა, მაშინვე გაგზავნა გზების შესაკრავათ საკმაო რაზმით ორი გამოცდილი სარდალი ზაქარია და იაჩალი (გვარები არ ჩანს.) მაგრამ სანამ ისინი შეკრავდენ გზებს, ოსმალოს ჯარი უკვე შემოვიდა ქართლში ორიალეთით, გასწია ცხინეთისკენ მეფის ხელში ჩასაგდებათ და მთელი ქართლის დასაპყრობათ. ბავზაენილი ქართველი რაზმი დაედევნა მტერს უკან.

მსმალოს ჯარმა გადმოიარა საბარათიანო, მანგლისი, ძველთა და მოადგა ცხინეთს, სადაც ეგულებოდა მეფე. მსმალეები გზაში აწიოკებდენ ხალხს და ართმევდენ სარჩოს. სოფელ ძველთასთან უღრან ადგილებში მათ დაეებნათ გზა და არ იცოდენ რა მხრით წასულიყვენ ცხინეთზე. ძველთაში შეიპყრეს ღვედელი თევდორე, შეუ-

კრეს. ხელები, გაივლეს წინ, უბძანეს ეჩვენებია გზა და ჩაეყვანა ისინი ცხირეთში. ტევდორე ღვდელი მიუხვთა მტერს განზრახვას; ის აშკარათ მზერდა, რომ ოსმალნი უპირებდნენ დატყვევებას ლუარსაბ მეფეს. მეფის დატყვევებით ძართლი ვარდებოდა დიდ განსაცდელში, რადგან ოცი წლის მეფე იყო უცხოლო და არ ყავდა მემკვიდრე. შოველივე ეს უცებ მოისაზრა ამ კეთილშობილმა ადამიანმა და გადასწყვიტა შეეწირა თავი ქვეყნისთვის. მასში იფეთქა მამულიშვილურმა გრძნობამ. ამ ღირსეულმა ქართველმა ამაყათ გადახედა მტრის ლაშქარს და გაუძღვა წინ.

ტევდორე მღვდელმა დააშორა ოსმალნი ცხირეთს და ატარა ტყიან ადგილებსა და შეღმართებზე, ამ რიგათ კიდევ უარესათ დაუბნია მათ გზა-კვალი. ჩამდენიმე ხანს შემდეგ ამ ტყე-ღრეში ტანტალით ოსმალები მიუხვთენ დალატს თავიანთ წინამძღოლს, სტაცეს ხელი ამ ღირსეულ მამულიშვილს, სცემეს და მოკლეს საშინელი წამებით. მოკვეთეს თავი და მისი გვამი გადისროლეს ხევში მგელთა და ყვავ-ყორანთა სახრავათ...

მოკვდა წამებით გმირი ტევდორე, მაგრამ ამ სიკვდილით მან ააცთინა მეფეს ტყვეობა, იხსნა სიკვდილისაგან თავის მოძმენი და აოხრებისაგან მთელი ძართლი. ტევდორე ღვდლის ნათელი სახე ამკობს, სხვა გმირთა შორის, ჩვენს ტრაგიზმით სავსე ისტორიას...

როგორც იყო ოსმალებმა, დიდის წვალების შემდეგ, გაიმკვლიეს გზა და მიადგენ ცხირეთს. მეორე დილას ტეძმის ხევიდან მტკვრამდი, თითქმის ოცი ვერსის მანძილზე მთელ ვაკეს მოედო მტრის ჯარი, რომელიც თან და თან მატულობდა. ღილის რიქრაქზე დარაჯებმა აცნობეს მეფეს ეს საშინელი ამბავი. ლუარსაბი და მისი ამაღა გამოცვინდნენ გარეთ. მათ თვალ წინ გადიშალა საზარელი

სურათი: ვრცელი ვაკე სავსე იყო ოსმალთა ჯარით.

ამ უცნაურმა სანახაობამ შიშის ზარი დასცა ლუ-
არსაბსა და მის ამაღას. მეფეს არ ყავდა ჯარი, რადგან
ზოგი ციხეებში იყო ჩაკეცილებული და ზოგიც გაატანა გზე-
ბის შესაკრავათ იარაღსა და ზაქარიას. სხვა ჯარი არ
ეგულეობდა. რა უნდა ექნა ლუარსაბს ამ გაქივრების
დროს! რით უნდა ეხსნა თავი! რა ძალით უნდა გამკლა-
ვებოდა ამ მოულოდნელათ შემოსეულ მტერს! ეს იყო
საბედისწერო ჟამი მის ცხოვრებაში. ჭაბუკი მეფე შეიქნა
სასოწარკვეთილი. ძიდევ უარესათ დაფრთხა მისი ამაღა,
რომელშიაც ერია სააკაძის დაუძინარი მტერი შადიმან
ბარათაშვილი. მხოლოდ მათ შორის იყო ერთი კაცი, რომ-
ლის გულს არ უგრძენია შიში ამოდენა მტრის დანახვა-
ზე. მისმა ძლიერმა გონებამ უცებ მოისაზრა ყველაფერი.
მან დაამშვიდა მეფე და აღუთქვა მტრის დამარცხება.

მს უშიშარი კაცი იყო გიორგი სააკაძე. იგი შე-
უდგა საქმეს: სწრაფათ მისწერა ბარათები მართლის დი-
დებულთ: ციციშვილებს, ამირანჯობთ, მუხრან ბატონებს,
ამაღასვრებს, ქსნისსა და არაგვის ერისთავთ, აგრეთვე
თავის მეგობარს ოფილისში სპარსთა ციხისთავს დადი-
მაძაღსანს, აუწყა ყველას ოსმალთა ჯარის შემოსევა და
მოიწვია დასახმარებლათ თავის ჯარებით. მან ყველგან
აფრინა შეკრიკები. ლაგზავნა თუ არა ბარათები, სააკაძემ
გააქროლა ცხენი კავთისხევში; აქ სოფლებში შეკრიბა
500-ლი კაცი და ამ მცირე რაზმით მიუხტა ოსმალთ.
გიორგი ჯერ დაეცა მტრის მოწინავე ჯარს, რომელიც
მიდიოდა ცხირეთში მეფის შესაპყრობათ, დაამარცხა იგი
და შერევა ცხერის ფარასავით უმთავრეს ურდოში, თან
ისეთი შიშის ზარი შეიტანა მტრის ჯარში, რომ ოსმა-
ლებმა იწყეს მაგრება.

ამ დროს მოეშველა სააკაძეს სახელოვანი გმირი ზაზა ციციშვილი; მოვიდნენ თავისი რაზმით ზაქარია და იარალი. ამ რიგათ შესდგა სულ ათასამდე კაცი. ამ რაზმით სააკაძე უნდა შებმოდა ოსმალთა 60000 მხედარს. მს იყო რალაც ზღაპრული, დაუჯერებელი ამბავი. ამ სურათმა გაამხნევა ლუარსაბი, იგი მივიდა სააკაძესთან და დადგა მის გვერდით საომრათ.

საკაძემ გადახედა მიდამოს, დაათვალიერა მტრის ბანაკი, მოისაზრა ყველაფერი, თუ როგორ და რა მხრით უნდა დასცემოდა მტერს და შეუდგა საქმეს. მან გაყო რამდენიმე ნაწილათ თავის მცირე რაზმი და შევარდენით დაეცა ოსმალთ იმ მხრიდან, საიდანაც ისინი არ მოელოდნენ. საშინელება იყო ეს თავზე დაცემა. როგორც მშიერი ლომი ისე ეკვეთენ მამაცი ქართველნი მტრის ლაშქარს. სააკაძის საარაკო გმირობამ და მედგარმა ბრძოლამ ყველას ჩაუდგა გმირული სული. დიდი მოურავის შეტევა და მქექარე ხმა შიშის ზარს სცემდა მტრის რაზმებს, რომლებიც გარბოდნენ მის წინაშე. ზიორგი ლომივით ბღღინავდა მტრის ლაშქარში, იქნევდა ხმაღს და აყენებდა სისხლის ღვართქაფს. მის გვერდით იბრძოდნენ ლუარსაბ მეფე და ზაზა ციციშვილი, მშვენივრათ იქნევდნენ ხმაღს და მიაპობდნენ მტერს. შეიქნა მედგარი ბრძოლა. ათასი ქართველი უშკლავდებოდა 60000 ოსმალთ. მს იყო დაუჯერებელი უმაგალითო ომი. შედრკენ ოსმალნი, მათ დაკარგეს მხნეობა. მართველთ კი ემატებოდათ ძალა და სიმამაცე. მათთან მოდიოდნენ თანდათან და მაშინვე ეტეოდნენ მტერს მართლის დიდებულნი თავის რაზმებით. მაგრამ არც მტერი იყო ლაჩარი. მას ყავდა შესანიშნავი სარდლები. მათ შორის ყველაზე უფრო ირჩეოდა თავის სიმამაცით ერთი ფაშა. იგი ყველა-

ზე უკეთ აწყობდა თავის რაზმებს და იბრძოდა ყველაზე მედგრათ. ეს შეამჩნია სააკაძემ და უბძანა ზაზა ციციშვილს მიტეოდა მას. ზაზა გაექანა ფაშისკენ თავის რაზმით; ფაშა მიეგება მას. შეიქნა ომი ამ ორ შესანიშნავ ვაჟაკს შორის. ღიბხანს იბრძოდნენ თავგანწირვით ფაშა და ზაზა. მორივეს სურდათ ჩაეგდოთ ხელში ერთმანეთის თავი. ბოლოს ზაზამ აუკრა ხმალი, გაკრა გვერდზე თავის ლეკური და ფაშის თავი გაგორდა ძირს. ზაზამ აიტაცა ზეთ ფაშის თავი, დაიჭირა წვერით პირში, გააპო მახვილით მტრის ჯარი და მიართვა მეფეს.

ამ დროს სააკაძე ამხნევებდა თავის ჯარს, გადადიოდა ერთი რაზმიდან მეორეში, ახდენდა განკარგულებას, გზავნიდა მაშველ რაზმებს იქ, სადაც უფრო უჭირდათ ქართველებს, აპობდა ოსმალთა ჯარებს და ეტეოდა იქ, სადაც უფრო მაგრათ იდგა მტერი. მრთი სიტყვით სააკაძე თავის გოლიათის ტანით და ლომივით მქექარე ხმით წააგავდა თვით ბრძოლის ღმერთს მტრის რისხვით მოვლინებულს.

ახლა კი ველარ გაუძლო ქართველთა სიმამაცეს ოსმალოს ჯარმა. ეს ამოდენა ლაშქარი დაიძრა გორისკენ. მას სურდა ჩაეგდო ხელში ბორის მაგარი ციხე, რომ აქედან ეთარეშა მთელ შართლში. ბრძოლით დაქანცულმა ქართველებმა ველარ შეძლეს მაშინვე უკან დადევნება. სააკაძემ აფრინა კიდევ კაცები ჯარების დასაძახებლათ. ღიდი მოურავი მალე დაედევნა მტერს და თან შეუკრა თფილისისკენ წასასვლელი გზები.

ბორისკენ მიმავალ ოსმალოს ლაშქარს შეეფეთა წინ გორელი სომხის ტერტერა ტყვისაჲკჳ. ამ გონიერმა ხუცესმა მაშინვე მოისაზრა, რა ხიფათში ვარდებოდა მთელი შართლი, თუ ხილზე გავიდოდა მტერი და გამაგრდე-

ბოდა ზორის ციხეში. ზანსაკურთებით დიდ საფრთხეში ჩაყარდებოდნენ გორელი სომხები. ამ მიზეზით ტერსაკამ გააქროლა ცხენი და აცნობა სოფლელთ საქმის ვითარება, შეკრიბა ხალხი და თითქმის მტრის თვალწინ აყარა ზორის ხიდის ფიცრები, ჩაუქრა თავზე და ხარიხები. ამ რიგათ მოესპო ოსმალთ ტყვარზე გასვლის სახსარი.

ამ მოულოდნელმა ამბავმა თავზარი დასცა მტრის ჯარს. რა უნდა ექნათ? ახალი ხიდის გამართვა შეუძლებელი იყო, რადგან ზორიდან გამოსული ჯარი არ მისცემდა ამის ნებას. უკანიდან კი თავის მამაცი ჯარით აწვებოდა სააკაძე. ამიტომ უკან დახევაც ვერ გაებედნათ. იმათ უკვე იგემეს სააკაძის ძლიერება. მაშინ ოსმალებმა არჩიეს ტყვრის პირისპირ შეყოლა იმ იმედით, რომ ან ნახავდნენ ხიდს, ან კარგ ფონს. ისინი შეყვენ ცარცვით საციციანოს სოფლებს, დაიკავეს ზრბონას ვიწროები, ზორჯომის ხეობის სათავეში (თაშის კართან), გამართეს ფიცრული ხიდი სახლების ნამგრეებიდან და გავიდნენ გაღმა. აქედან ისინი აპირებდნენ ახალციხეში გაქცევას, თუ დამარცხდებოდნენ, თუ არა და აქედან ღია იყო გზა შუაგულ შართლისკენ.

ასე ფიქრობდნენ ოსმალნი, მაგრამ მათი ფიქრი და განზრახვა ჩაუშხამა სააკაძემ. ღიღმა მოურავემა სწორეთ განგებ მიიყვანა მტერი ისეთ ალაგას, სადაც სივიწროვის გამო არ შეეძლოთ გაშლა. აქ ამ ვიწროებში აღვილი იყო ოსმალთა სრული დამარცხება. ამ დროს სააკაძეს შეუგროვდა უკვე ექვსი ათასი ჯაჭი. ამ მცირე ჯარით ის აპირებდა ხელმეორეთ შებმას და მტრის სრულიათ განადგურებას. მან შეუკრა გასაქცევი გზები, თვითონ ზემოდან დაუარა თავი და ორი მხრით დაეცა მტერს.

ოსმალნი გაებნენ მახეში. იმათ იწყეს თხრილების

და სანგრების კეთება. მიუხედავად ამისა, მტერი იმდენათ ძლიერი იყო, რომ საუკეთესო და ფრიად გამოკდილი სარდლები, ნუგზარ ანაგვის ერისთავი, შალვა ქსნის ერისთავი, შაშა წაწიშვილი და დელიძეძეძეანი არ ეთანხმებოდნენ სააკაძეს და ვერ ბედადნენ ექვსი ათასი კაცით მტერთან შებმას. მაგრამ ბოლოს ღიღმა მოურავმა გაიტანა თავისი. მან დაუხატა მეფეს და სარდლებს თავის გეგმა, აუხსნა მეომართა და საომარ აღვილთა ვითარება და დაარწმუნა ყველა ქართველი ჯარის სრულ გამარჯვებაში.

მთავარ სარდლობა იკისრა თვით სააკაძემ. მეორე დილით ადრე ღიღი მოურავი შეუდგა საქმეს. ღიღის რიჟრაჟზე აშალა ჯარი და მიიყვანა ჩუმათ ოსმალთა თხრილებსა და სანგრებზე. სააკაძემ უბძანა მეთოფურებს სროლა. სიომ თოფის კვამლი მიიტანა ზედ თხრილებზე და გახვია შიგ საფრებში ჩამსხდარი ოსმალნი. ამ კვამლს სააკაძემ მიაყოლა თავის ჯარი, გადვიდა თხრილებზე მახვილით ხელში და მშიერი ლომივით დაერია მტერს. ასეთ უეცარ თავდასხმას არ ელოდნენ ოსმალნი. ისინი შეიპყრო შიშმა. ამავდროს ეძგერენ მტერს სხვა ქართველი სარდლებიც. თავის რაზმებით და დასცეს ყიჟინა. შეიქნა ხელჩართული ომი, ომი მედგარი და უღმობელი. მზის სხივებზე ლაპლაპებდა ქართველის სისხლიანი ხმალი და სიცოცხლეს უსპობდა შემოსეულ მტერს. სააკაძე თავისებურათ აპობდა მტრის რაზმებს და ახდენდა მათში არეულობას. მის მკვეთარე მახვილს შექონდა ოსმალებში შიში და სიკვდილი. ღიღი მოურავის დანახვაზე ისინი გარბოდნენ ცხვრის ფარასავით.

შიშის ზარმა აიტანა ოსმალთა ლაშქარი. მათ ველარ გაუძღეს ქართველთა სიმამაცეს და იბრუნეს პირი გასაქცევით. ზარბოდნენ ფაშები, გარბოდა მტრის მთელი ჯა-

რი. ძაცი, ცხენი, ჯორი, აქლემი ირეოდენ ერთმანეთში. მათ დასტოვეს უპატრონოთ მთელი ბანაკი, მთელი ქონება. ზარბოდა ზარდაცემული მტერი, მაგრამ ყოველი გასაქცევი გზა და ბილიკი წინდაწინ იყო შეკრული სააკაძის მიერ. აქ მოხდა საშინელი მარცხი; ზეცის რისხვა დაატყდა ოსმალთ. ისინი გაიჟლიტენ თითქმის ერთიანათ. ტყეში შეფარებულ მტერს იჭერდენ მწყესები და ქალები, სამი დღის განმავლობაში ჟლიტეს და ატყვევეს ტყეში დამალული ოსმალნი. ბადარჩა მხოლოდ თორმეტი კაცი. ოსმალთა ფაშები ზოგი დაიხოცა, ზოგიც ჩაუვარდა ტყვეთ სააკაძეს. მთელი მათი ბანაკი და ქონება დარჩათ ქართველებს.

ამ უმაგალითო დამარცხებამ საშინლათ გააბრაზა ოსმალთა სულთანნი. ის შეუდგა შურისძიებას, მაგრამ ჯერ ხანათ არ ქონდა იმდენი ძალა, რომ შემოსეოდა საქართველოს. სააკაძის გენიამ მაშინვე გასჭვრიტა ყოველივე. ის ეძებდა ამ საქმეში მძლავრ მოკავშირეს. ასეთი იყო შაჰ-აბაზი, რომელსაც დიდი ომები ქონდა ოსმალებთან. ამიტომ სააკაძემ აახლა ელჩები ირანის ლომს, გაუგზავნა დახოცილი ფაშების თავები და მიულოცა გამარჯვება, თითქო ეს გამარჯვება ყოფილიყოს შაის ხმლისა, ვინაიდან იგი ეპატრონებოდა ქართლ-ქახეთს.

შაჰ-აბაზს მეტათ იამა ოსმალოს ჯარის ასეთი დამარცხება და ქართველთა ერგულობა. მაგრამ იმავე დროს მის შორს გამჭვრეტ გონებას წარმოუდგა სულ სხვა სურათი: ის მზერდა ქართლში დიდებულ მეთაურს, საარაკო სარდალს, რომლის გენიით ძლიერდებოდა ივერია და ხდებოდა საშიშარი. მან მოინდომა სააკაძის ხელში ჩაგდება, ისე როგორც ერთ დროს ჩაიგდო ხელში ოგი-მურაზის წყალობით ქახეთის საუკეთესო სარდალი ადამ

ახელიშვილი. დიდხანს არ დასჭირდა ლოდინი სპარსეთის შაის. ჭართველებმა თვით გადისროლეს და ჩაუგდეს ხელში მოსისხარ მტერს ქვეყნის დიდება ზიორგი სააკაძე...

5. დიდი მოურავის ნადიში.

დილიდანვე შეიქნა არაჩვეულებრივი მზადება და მოძრაობა სოფელ ნოსტეს ზიორგი სააკაძის ოჯახში. მშვენიერ ბაღში კაკლებ ქვეშ მწვანეზე გაეშალათ რამდენიმე წყებათ ვრცელი სუფრები, რომელთა ორივე მხრივ დაეფინათ სპარსული ნოხები და ზედ დაეწყათ ხავერდის მუთაქები. სუფრის შუაში ყვავილებით შემკულ მარმარის აუზიდან მოსჩქეფდა წითელი ღვინის შადრევანი. დიდი მოურავი იყო მეტათ მხიარული. ის ამღევდა განკარგულებას თავის კაცებს, ის უმართავდა იშვიათ სტუმრებს დიდებულ ნადიმს. იქნებოდა თითქმის შუადღე. მაისის მხიარული მზე დანათოდა გაშლილ სუფრას და მისი ცქრილა სხივები ეთამაშებოდა ღვინის შადრევნის წითელ შხეფებს.

ამ დროს მოისმა მშვენიერი სამხედრო სიმღერა. ზმირული ჰანგები გუგუნით ეფინებოდა ამწვანებულ გორაკებს და ზრიალებდა ჰაერში. საამო ხმები ახლოვდებოდა თანდათან. აჰა გაიღო კიშკარი და სასახლის უზარმაზარ ეზოში შემოაქროლა მოხდენით თეთრი მერანი ერთმა კაბუკმა. მის ლამაზ სახეს ეალერსოდა ახლათ აშლილი წვერ-ულვაში. მის კოხტა ტანადობას ამკობდა მდიდრული სამოსელი. ეს იყო ჯუარსაბ-შეფე.

მხიარული მასპინძელი მიეგება ამ იშვიათ სტუმარს და ორთავე გადაეხვიენ ერთმანეთს მეგობრულათ. შეფე

ლუარსაბს თან ახლდა ბრწყინვალე ამაღლა. ამათაჲ დიდი თავაზით მიეგება სააკაძე და შეუძღვა სასახლეში თავის ძვირფას სტუმრებს. თანდათან მოდიოდნენ სტუმრები. ზრცელი ეზო აივსო მათი ცხენებით. დიდი მოურავი უმართავდა ნადიმს მთელ ქართლს. აქ იყვენ მოწვეულნი თავის კოლშვილით მთელი ქართლის დიდებულნი. აქ იყო მხირეთის ომის გმირი ახოვანი ზაზა მციციშვილი, აქ იყო ძველი ომების გმირი მოხუცი ნუგზარ მრისთავი თავის მამაცი შვილებით. აქ იყვენ საუკეთესო მამულიშვილნი. უხეს მასპინძელს მოეწვია აგრეთვე მდაბიო ხალხიც.

საუცხოვო სურათს წარმოადგენდა ამ ვარდებით და ხეხილით შემკულ ბაღში ეს ფერად ხავერდის ქულაჯებით დართული ქართველი ვაჟკაცები. მაგრამ კიდევ უფრო წარმტაცი და მომხიბლავი იყვენ ქართველი ქალები, რომელთა საოცარი სილამაზე და მდიდრული მორთულობა გაგონებდათ თამარ მეფის დიდებულ დროს. ამ ქალებს მასპინძლობდნენ სააკაძის დედა და მეუღლე.

დასხდნენ სუფრაზე. ზაიმართა ქართული ნადიმი, ზმნა, ლხინი და სიმღერები. მუტრიბნი უკრავდნენ საკრავთ და გალობდნენ ტკბილის ხმით ქართულ ჰანგებს. იქ მოშორებით აკენესებდნენ თარს და ისმოდა სპარსული ბაიათი. იქვე დუდუკის ხმები ატკობდა ქეიფს. ზამხიარულდნენ სტუმრები, მასპინძლის აღტაცებას არ ქონდა საზღვარი. შველაზე უფრო მხიარულობდა მეფე ლუარსაბი. მქროს თასები გადადიოდა ხელიდან ხელში, ისმოდა სმურები, გუგუნებდა ქართული მრავალკვამიერ.

ამ დროს აქდერდა სინაზით ჩანგის სიმები და ჰაერში გაიკრიალა ციურმა ხმებმა. უსაზღვრო სიტკბო და სინარნარე კრთოდა ამ საოცნებო ხმებში. უკრავდა და გა-

ლობდა მშვენიერი ცირა. უცებ შეწყდა სტუმრების საერთო მუსაიფი. შველა გადიქცა სმენათ და მზერათ. ჭალწულის გრძობით სავსე ციური ხმები წვდებოდა გულში და ბადებდა რაღაც წარმოუთქმელ სიტკბოს და ნეტარებას. მეფემ მიაპყრა თვალი მომღერალ ქალს. მის წინ დაიხატა ზენაარი მშვენიერება. ჯერ არ ენახა ლუარსაბს ასეთი სიტურფე, სინაზე და უმანკოება. უცნაურათ ატოკდა ქაბუკი მეფის გული. მან იგრძნო ჯერ უგემებელი ტრფიალება.

აჰა შეწყდა ზეცის ჰანგები! მაგრამ კიდევ დიდხანს იყო ჩუმათ სულგანაბული ხალხი ამ საოცნებო ხმებით გარინდული. ბოლოს გაისმა ყოველ მხრიდან აგზნებული ვაშა და მოწონება. ნეტა ვინ იყო ეს ტურფა არსება!? მინ მოხიბლა სტუმრების გული?! მს იყო სააკაძის 17 წლის და მაკრანე, რომლის საოცნებო სიმშვენიერე ცნობილი იყო მთელს ივერიასა და სპარსეთში. მის სიტურფეს ამკობდენ აღმოსავლეთის მგოსნები. მის მშვენებას დამღერდენ პუტრიბნი და მომღერალნი.

მეფემ მოისურვა მშვენიერ მაკრინეს ახლოს ხლება და მისი ხელით ღვინის მირთმევა. სააკაძის ბძანებით ქალი ეახლა მეფეს, დაიჩოქა მის წინაშე მორცხვათ ცალმუხლზე და მიართვა ოქროს სავსე ფიალა. ლუარსაბმა წყნარათ გამოართვა თასი და დალია ქალის სადღენძელო, თან შეტრფოდა ამ ზენაარ მშვენიერებას. მაკრინეს დაეხარა ძირს თავი; მის ტურფა სახეზე გაშლოდა ვარდებით მორცხობის სიწითლე. ჭალმაც მოკრა თვალი ქაბუკ მეფეს. ატოკდა ქალწულის ნორჩი გული, მან იგრძნო ჯერ უგემებელი შარბათი და სიტკბოება. ამ ორ არსებათა გულებს შორის უნებლიეთ გაიბა დიადი გრძობის უხილავი ძეწკვი...

ზათავდა ნადიმი. ზაიმართა ქართული ჭიდაობა ზურ-
ნით. ზორბა ფალავენები დაეტაკენ ერთმანეთს. შველანი
გაეშურენ ჭიდაობის სანახავათ. თივადები აქეზებდენ თა-
ვიანთ ფალავენებს. მათი სისწრაფე და ოსტატური ფან-
დები ხიბლავდა ქალსა და კაცს. ისმოდა გამხნეების და
მოწონების ხმა. შველა, დიდი და პატარა, გლეხი და თა-
ვადი ერთრიგათ შეეპყრო ამ სანახაობას. მხოლოდ ერთი
ქაბუკი არ იღებდა მათში მონაწილობას. ის განშორე-
ბოდა ჩუმათ ამ წრეს, წასულიყო ბალის ბოლოში პატა-
რა მდინარის პირათ და იქ ხის ქვეშ ქორთა მდგელოზე
მწოლარე მისცემოდა ღრმა ფიქრსა და კაეშანს. მისი
მგზებარე ოცნება ელოლაებოდა მშვენიერ ქალწულს.
მის წინ თითქო გამქრალიყო ყველაფერი: ეს ტურთა ბუ-
ნება, მდინარის ჩქრიალი და თვით ბადრი მთვარე თავის
ნაზოვან სხივებით. მას არ ესმოდა ამ ღროს არც ბუჩქში
მჯდომარე ბულბულის ნაზი სტვენა. ის შეეპყრო მხო-
ლოდ ერთ ფიქრს, ერთ ოცნებას. მის მდგელოვარე გულს
გაქონდა ბაგაბუგი. რა იყო ეს: უბრალო გატაცება, თუ
სიყვარული? ჭაბუკს ვერ გამოერკვია. მის წინ იდგა თი-
თქო ის თილისმა ქალწული; მის ყურებს აკრთობდა ქა-
ლის ციური ხმები...

ამ დღიდან მეფემ მოუხშირა სააკაძესთან სიარული.
ხშირათ იპატიებდა თვითონ დიდ მოურავს თავის ოჯა-
ხობით და უმართავდა საგანგებო ნადიმს. მეფის ასეთი
დაახლოვება შურით ავსებდა სააკაძის მტრებს. ლუარსა-
ბი ებრძოდა თავის გულს, მაგრამ ვერას ხდებოდა. მას
უფრო და უფრო იპყრობდა მძლეობა-მძლე სიყვარული.
ამიერიდან მშვენიერი მაკრინე გადიქცა მის სალოცავ
კერპათ, მის ღვთაებათ. მეფემ უარი სთქვა ღადიანის
ქალზე, რომელიც ეძლეოდა, ამ საქციელით მეტათ

ააშფოთა დიდებულნი და თავის დედა თამარ. მაშინ ლუარსაბი გაუტყდა მათ თავის გულის საიდუმლოს. მან გადაჭრით უთხრა, რომ უყვარს მაკრინე და უმისოთ სი-
ცოცხლე არ შეუძლია. ამ ამბავმა თავზარი დასცა ყვე-
ლას. ბევრი უშალეს მეფეს, მოეშორებია თავიდან ეს უც-
ნაური ფიქრი, რომ უბრალო აზნაურის ქალი არ არის
მისი საკადრისი, რომ ამით იმცირებს თავს და ამცირებს
მთელ სამეფოს. შოველივე იყო ამაო. მეფის არსება მე-
ტათ შეეპყრო ზენაარ გრძნობას. მაშინ ზოგიერთებმა ურ-
ჩიეს მეფეს აეყვანა ხასათ სააკაძის და. მეფემ უარი გა-
ნაცხადა. მას არ სურდა არც სააკაძის, არც მისი დის
დამცირება. მასთან ამგვარ წინადადებას უზომო შეურაც-
ყოფათ მიიღებდა ღიდი მოურავი და ამის გამო საშინე-
ლი უბედურება ატყდებოდა მთელს ძართლში. ლუარ-
საბმა გადაწყვიტა მაკრინეს ცოლათ შერთვა და ამის გა-
მო გაუგზავნა სააკაძეს მოციქულნი.

ამ ამბავმა მეტათ შეაწუხა ბიორგი სააკაძე. ის არ
მოელოდა ამას. იმასა და მეფეს შორის დიდი მანძილი
იყო შთამომავლობით, რასაც უმთავრეს ყურადღებას
აქცევდენ იმ დროს საქართველოში. მისმა შორს მკვრეტმა
გონებამ სწრაფათ მოისაზრა ყველაფერი. ის აშკარათ მზერ-
და, თუ რა განხეთქილებას დაბადებდა მთელს ძართლში
ასეთი შეუსაბამო დამოყვრება, რა რიგათ ისარგებლებდენ
ამით მისი მტრები და ამხედრდებოდენ მის წინაამდევ-
ღიდი მოურავი გრძნობდა, რომ ამას მოყვებოდა მთელი
მისი ოჯახის და გვარის დაღუპვა. მან უარით გაისტუმრა
მეფის მოციქულნი.

ამ უარმა კიდევ უფრო გააცხარა ლუარსაბი. მან
კიდევ გაუგზავნა კაცები სააკაძეს და შეუთვალა, რომ
მას გაგიჟებით უყვარს მაკრინე, მაკრინესაც უყვარს იგი,

უერთმანეთოთ სიცოცხლე არ შეუძლიათ, ამიტომ ნუ ურჩობს, ნუ აუბედურებს ორს ადამიანს! და, თუ კიდევ უარი მიიღო, მაშინ ხმალმა უნდა გადაწყვიტოს საქმე; ან ჩემი სისხლი უნდა დაიღვაროს, ან შენიო.

ამ შემოთვლამ კიდევ უფრო ააშფოთა სააკაძე. ის მიეცა ღრმა ფიქრს. მძიმეთ უღელავდა გული გმირ მამულიშვილს. მს გული კარგს არას ეუბნებოდა მას. რა უნდა ექნა! ის ჩავარდა ორ ცეცხლ შუა: უარით ის იკიდებდა მტრათ მეფეს, თანხმობით კი მთელი მართლის დიდებულნი ხთებოდენ მისი მტრები. ორივე შემთხვევაში მას აღარ ედგომებოდა მართლში; ის უნდა გაცლოდა თავის საყვარელ სამშობლოს. ღიდი მოურავი წყევლიდა თავის უკულმართ ბედს, წყევლიდა იმ დღეს, როცა მან პირველათ მოიწვია ლუარსაბ მეფე და აჩვენა თავის და. საშინლათ სწუხდა ბიორგი. მასთან ერთათ სწუხდა მთელი ოჯახი. ლუარსაბის მოციქულნი კი ურჩევდენ დათანხმებას, რადგან უარის თქმით იგი საუკუნოთ გადიმტერებდა მეფეს.

ბოლოს, როგორც იყო, გადაწყვიტა სააკაძემ და შეუთვალა მეფეს თანხმობა, მხოლოდ წინ და წინ მოსთხოვა ლუარსაბს და მის დედას ფიცის ბარათი, რომ ამ ქორწინებით არაფერი ევნებოდა მას და მის ოჯახს, არც მის დას მაკრინეს; რომ ბიორგის მტრები არ იმოქმედებდენ მეფეზე და, რაგინდ ლალატი შეეწამათ მისთვის, ლუარსაბი არ დაუჯერებდა მათ.

ლუარსაბის სიხარულს არ ქონდა საზღვარი. მან მაშინვე გაუგზავნა სააკაძეს ფიცის სიგელი და დაიწერა ჯვარი მშვენიერ მაკრინეზე ჭვათახევის მონასტერში.

ასე დამთავრდა ლუარსაბ მეფის რომანი, რომელიც სამწუხაროთ, მალე გადიქცა საშინელ ტრაგედიათ. ბა-

მართლდა სააკაძის წინათგონობა. მეფის დამოყვრებამ უსაზღროთ გააბრაზა ქართლის დიდებულნი, მეტადრე მათი ქალები. ღიდ თავადებს ვერ მოენელებიათ სააკაძის ასეთი უმაგალითო ამალლება. შბრალო აზნაური, 22 წლის კაბუკი ამ შვიდი წლის წინათ გახთა მთელი ჯარების უფროსი, სამხედრო მინისტრი, ამირსპასალარი; ის შეიქნა ქართლის ღიდი მოურავი, ფაქტიური მეფე. მან ალაგმა ეს დიდებულნი მეფის ტახტზე ასვლის დროს. მან გადაარჩინა მეფე ტყვეობას და მთელი ქართლი აოხრებას ცხირეთთან და ტაშისკართან ოსმალოს ჯარის დამარცხებით. სააკაძე შეიქნა თითით საჩვენებელი გმირი, ხალხის საყვარელი. ჟველგან, შინ და გარეთ ქუხდა სააკაძის სახელი, სააკაძემ დაფარა ეს დიდი თავადები თავის ჩრდილში. ახლა კიდევ თვით მეფე იწუნებს მათ ქალებს, ემოყვრება სააკაძეს და ხდება მის სიძეთ. ეს კი მეტის მეტი იყო. აივსო დიდებულთა შურის და მტრობის ფიალა. ამას ზედ დაერთო მათი ქალების საშინელი აშფოთება და მუქარა. ისინი არ ცნობდენ დედოფლათ სააკაძის დას, არ შერებოდენ მასთან ხლებას და მორჩილებას. ისინი არცხვენდენ კაცებს და აქეზებდენ სააკაძის სამტროთ. მათი თავმოყვარება უზომოთ იყო შელახული. მეტი მოთმენა არ შეიძლებოდა, უნდა დალუპულიყო სააკაძე, უნდა დაღვრილიყო მისი სისხლი...

ღიდებულნი შეუდგენ მოქმედებას. მათ აცადეს მეფეს, სანამ იგი მოიკლავდა სიყვარულის წყურვილს. შემდეგ შეუჩინეს ლუარსაბს დაახლოვებული კაცები, შადიმან ბარათაშვილი და ფარსადან ციციშვილი. ეს ორი სააკაძის დაუძინარი მტერი გველივით შეუჩდენ გამოუტდელ მეფეს და არ აძლევდენ მოსვენებას. ისინი იგონებდენ სააკაძეზე ათას გვარ კორებს, სწამებდენ მე-

ფის ლალატს და აძულებდენ მის თავს ლუარსაბს. მას-
კრა მათმა შხამიანმა ენამ. მათ ჩაიგდეს ხელში უხასიათო
მეფე და მოამზადეს ნიადაგი სააკაძის დასამბობათ.

ამას შემდეგ შეიკრიბენ დიდებულნი, მოსთხოვეს მე-
ფეს სააკაძის დის გაშვება და თვით სააკაძის სიკვდალი.
წანაამდეგ შევთხვევაში ისინი ემუქრებოდენ მას ტახტი-
დან გადაგდებას. ან ჩვენ, ან გიორგი სააკაძე! გაიძახო-
დენ ბრაზით ქართლის დიდებულნი. მაგრამ მათ შორის
იყვენ ისეთები, რომელნიც ხედავდენ სააკაძის გენიოსო-
ბას და უმაგალითო ამაგს, ქვეყნის წინაშე. ისინი ნათ-
ლათ მზერდენ, თუ რა დიდი ზიანი მიეცემოდა ქვეყანას
ამისთანა დიდებული კაცის დაღუპვით. ამიტომ ეს საუ-
კეთესო მამულიშილნი ურჩევდენ მეფეს და დიდებულთ
აეღოთ ხელი სააკაძის მტრობაზე და არ დაეღუპათ იგი
უბრალოთ.

პრაფერმა არ გასკრა გაცოფებულ თავადებზე.
„ან ჩვენ ყველანი, ამ ბიორგი სააკაძე!“ ძვლავ გაიძა-
ხოდენ ისინი და აქეზებდენ მეფეს. ლუარსაბი ტოკავდა.
მაგრამ ბოლოს დაყვა უმეტესობის ნებას. მან გასტეხა
ფიცი, განშორდა თავის საყვარელ ცოლს, გადაწყვიტა
გიორგი სააკაძის დაღატით მოკვლა... სწუხდენ მამუ-
ლიშილნი, ნეტარებდენ გონება-დახშულნი და პირად
ინტერესებით აღძრულნი ქვეყნის და სააკაძის მტრები...

6. ლ ა ლ ა ტ ი .

ლუარსაბ მეფე ამ დროს იყო პოჯორში საზაფხულოთ. მან დაიბარა სააკაძე ვითომ და შარაიაში სანადიროთ. აქ მოეყარათ თავი სააკაძის მტრებს თავის რაზმებით. მათი მიზანი იყო აქვე მოეკლათ სამშობლოს ერთგული ადამიანი, დაეღვარათ მისი წმინდა სისხლი.

ძვეყნის დაუცხრომელ ზრუნვაში იყო ღიღი მოურავი, რომ მოუვიდა მეფის მოწვევის ბარათი. ის მაშინვე გაეშურა პოჯორს, მივიდა ღამით გვიან და მოისვენა თავის ბინაზე. მეფეს აცნობეს სააკაძის მოსვლა. მტრები მოემზადნენ მის თავზე დასაცემათ. ღიღის რიჟრაჟზე ისინი ეცნ თავის რაზმებრთ სააკაძის სადგომს, შემოეხვიენ ირგვლივ, დასცეს ყიჟინა და დაუშინეს თოფები. ისინი იწვევდნენ გარეთ სააკაძეს უშვერი ლანძღვა-გინებით, მაგრამ შინიდან არ ისმოდა ბაიბური. უცებ გაიღო კარი, გამოვარდა გარეთ სააკაძის მხლებელი, მამაცი ზაჭუნა ჩიჭაძე, ღიღი მოურავის ჯუბა-ჯავშნით და იარაღით ხელში, მოახტა იქვე უბელო ცხენს, გააპო მტრის რაზმები და გაქუსლა ნოსტესაკენ.

მოღალატენი შეცვინდნენ სახლში, მაგრამ იქ არ დახვდათ სააკაძე. ღიღის ალიონზე ვილაცამ წყნარათ დაუკაკუნა კარი. მულამ ფრთხილი სააკაძე წამოვარდა ზეზე და შესძახა: — „ვინ ხარ!“ — „ზიორგი, თავს უშველე! ბილალატეს! მოდიან მტრები შენს მოსაკლავათ“... ეს სიტყვები ძლივს მოასწრო უცნობმა და გაიქცა.

საკაძემ ჩაიკვა უცებ ახალუხი, შემოირტყა წელზე ხმალი, ელვის სისწრაფით გამოვარდა გარეთ, მოახტა უბელო ცხენს და გააქროლა თავის სოფლისკენ. ღიღი მო-

ურავის მხსნელი იყო სახელოვანი მამულიშვილი კახაბერ ზერხეულიძე, მეფის ფარეშთ-უხუცესი.

მტრები გამოუდგენ სააკაძის კვალს. მათ შეკრეს ყოველ მხრივ გასაქცევი გზები. მზე ჩასვლაზე იყო, როცა უზომოთ დაღლილი და აღელვებული სააკაძე მივარდა შინ. ის იყო ერთიანათ ოფლში გაწურული; პირისახეზე აღმური ასდიოდა; ტანისამოსი დაფლეთოდა ტყესა და ჯაგებში ცხენის ჰენებით. აშფოთებული ცოლ-შვილი შემოეხვია მას.

— „თავს უშველეთ!.. მტრები მოგვდევენ... გვიღალატეს... მეფემ გასტეხა ფიცი“... — „შთხრა მათ ზიორგიმ დინჯათ, მაგრამ მღელვარე ხმით. — „აბა ჩქარა შევეფაროთ ტყეს“...“

შეიქნა საშინელი ფაცა-ფუცი. სააკაძის ღირსეული ცოლ-შვილი უცებ მიხვდა ყველაფერს. ისინი საოცარი სისწრაფით მოემზადენ და გასწიეს ტყისკენ. ზიორგიმ მოახდინა განკარგულება თავის შინაყმებში და გამოუდგა ცოლ-შვილს.

მოღალატენი თავის ჯარებით შემოესიენ ირგვლივ სააკაძის სასახლეს, მაგრამ იქ არ დახვდათ ის, ვისაც ეძებდენ. ღიდი მოურავის გამხეცებულმა მტრებმა დახოცეს მისი შინაყმები, დაარბიეს ეს დიდებული სასახლე და წაუკიდეს ცეცხლი სააკაძის ქონებას.

ძუნაპეტი ღამე იყო, რომ უცებ ავარდა საშინელი ალი. ამ დროს იქვე მთაზე კლდის პირათ იდგა ღიდი მოურავი. ის დაცქეროდა ამ საზარელ სურათს. იქ დაბლა იწოდა მისი სასახლე, ცეცხლის ალში ინთქებოდა მთელი ქონება. უსახლვრო სევდა და ბრაზი მოაწვა გულზე. ზმირის თვალეები აივსო ცრემლით. სააკაძე იყო დიდხანს ქანდაკივით გაშეშებული და უმზერდა იმ მხარეს,

სადაც უღმობელი სტიქიონი სპობდა მთელ მის სიყრმის შენაძენს. მან ამოიოხრა მწარეთ...

— „ჩისთვის?! რა დავაშავე ასეთი?! განა ეს არის ჩემი ღვაწლის, ჩემი თავდადების სამაგიერო?!“ — შიქრობდა ლიდი მოურავი და არ აშორებდა თვალს მძვინვარე ცეცხლს.

ამასობაში ერთგულმა შინაყმებმა მოგვარეს ცხენები. სააკაძე, მისი ცოლ-შვილი და მხლებელნი შესხდნენ ცხენებზე და გაუდგნენ გზას. მაგრამ საით უნდა წასულიყვენ, როცა გზები შეკრული იყო! მასთან მეფემ გასცა ბძანება, ვინც დაიქვრდა სააკაძეს და მიუყვანდა მკვდარს ან ცოცხალს, მას მიეცემოდა. ფრიად დიდი ჯილდო. ზამოჩდენ მსურველები გლეხებშიაც კი. ისინი ჯგუფ-ჯგუფათ ესაფრებოდნენ სააკაძეს და სურდათ მისი ხელში ჩაგდება. შულმა გაიტაცა ყველანი, დაავიწყათ ამ დიდებული კაცის ღვაწლი და ამაგი.

საკაძის მალაღმა გონებამ უცებ მოისაზრა ყველაფერი. მან იცოდა ყოველი გზა და ბილიკი, გასწია იმ გზით, სადაც ნაკლებათ მოელოდა მტრის შეხვედრას. ამ რიგათ მიაღვა მცხეთას. იყო ბნელი ღამე. მან ჩაგზავნა კაცები და შეიტყო, რომ ხიდი უკავია მტრებს და დარაჯობენ. სააკაძე მოერიდა პირდაპირ შებმას და მოძმეთა სისხლის დაღვრას. მან არჩია ამ კუნძუეტ ღამეში განსაცდელში ჩაეგდო თავი, ცოლ-შვილი და გასულიყო ფონათ ტკვარში. ისინი მიადგნენ მდინარეს. მათ წინ გაშლილიყო სიბნელეში აღიდებული ტკვარი, მრისხანეთ მიაგორებდა თავის ზვირთებს. ლიდმა მოურავმა გაამხნევა ყველანი. ძაცებმა შეისვეს ბავშვები მხრებზე და შეუდგნენ წყალში გასვლას.

— ნუ თუ ლიდი მოურავის ცოლი უნდა შეუშინდეს

რასმეს?! — შესძახა გმირულათ სააკაძის ცოლმა და პირველმა შეატურა ცხენი აზვირთებულ მდინარეში. მას მიყვენ სხვებიც. ძაცი და ცხენი თითქმის დაიძალენ წყალში. ზონიერი პირუტყვნი ფრუტუნით მიაპობდენ ზვირთებს და მიცურავდენ წინ. ჩამდენიმე ხანიც და ყველანი მშვიდობით გავიდენ გაღმა თავიღამ ფეხამდი დალუმპულნი. ისინი აღარ შეჩერდენ აქ და გასწიეს საჩქაროთ, რომ არ მოესწროთ მდევრებს. 15 ვერსტის იქით იწყებოდა ნუგზარ მრისთვის სამფლობელო. იქ შიში აღარ იყო.

ნუგზარს წინდაწინ შეეტყო ყველაფერი და რისხვისაგან ბლღინავდა დაქრილ ლომივით. ეს მამაცი მოხუცი მიეგება სიძეს საზღვარზე. ის ურჩევდა სააკაძეს შეეკრიბათ ჯარი მის საყმოდან და შებმოდენ მეფეს. ღიღმა მოურავმა უარყო ეს რჩევა. ის მოერიდა შინაურ ომს და ძმათა შორის სისხლის ღვრას. მართლს ისედაც ბევრი მტერი ყავდა; მას არ სურდა სამოქალაქო ომით და პირადი ჯიბრით კიდევ უფრო დაესუსტებია იგი.

— სააკაძემ გადაწყვიტა სპარსეთს წასვლა. მას გაყვა ნუგზარ მრისთავიც თავის ოჯახობით. ამას არ სურდა ამ ლალატს შემდეგ თავი დაედო ლუარსაბ მეფისთვის, რომელიც ასე დაეცა მის თვალში და შეიქნა ფიცის გამტეხი. ცოტა ხანს შემდეგ იძულებული გახდენ გაცლოდენ სამშობლოს სააკაძის ძმებიც და შეხიზნოდენ სპარსეთს. ღიღი მოურავის მტრები არ ზოგავდენ არც ამათ. ამ პირებმა თავი იჩინეს სპარსეთში, მაგრამ მათ შორის ყველაზე უფრო შესანიშნავი შეიქნა ბიორგის უფროსი ძმისწული რასტამ სააკაძე, რომელიც ბოლოს გახდა მთელი ირანის სპასალარი და ისეთი ძლიერი კაცი, რომ შეები აყავდა ტახტზე და ჩამოყავდა.

შაჰ-აბაზს შეუსრულდა დიდხნის გულის წადილი.

მან მეფური ღირსებით მიიღო ზიორგი სააკაძე და დიდი პატივი სცა მის მხლებელთ. შაიმ კარგათ იცოდა, რომ სააკაძის ხელში ჩაგდებათ ის აუძლოურებდა ქართლის საჰეფოს. თვით სპარსეთიც არ იყო ამ დროს კარგ ყოფაში. მას აშლოდენ ინდოეთი, ავღანნი და ყანდაჰარი. ინდოელთ შეეკრათ სავაქრო გზები და ამ რიგათ სპარსეთში ჩამოვარდა საშინელი სიძვირე. ბარდა ამისა შაჰ-აბაზს ვერ მოენელებია ის დამცირება, რაც განიცადა მან ოსმალთაგან. სულთანმა წაართვა მას ბაღდადი და წახევარი ქურთისტანი. საქირო იყო დიდი ომები, სამაგიეროს გადახდა. შინ შესძლებდა ამ მძიმე საქმეს? შინ დაუმარცხებდა შაის სპარსეთის მტრებს? ეს შეეძლო მხოლოდ გმირთა-გმირს ზიორგი სააკაძეს, რომლის სამხედრო გენიის სახელი შორს იყო გაეარდნილი. მას კარგათ იცნობდა თვით შაჰ-აბაზი.

ამიტომ იყო, რომ ირანის ლომი არ ზოგავდა სააკაძისთვის არაფერს, თავაზობდა დიდ საჩუქრებს, დაყავდა სანადიროთ, ისევამდა ნადიმზე გვერდით, ესაუბრებოდა ტკბილათ და კითხავდა რჩევას. შაის სურდა ესარგებლა ამ კაცით.

მოტა ხანს შემდეგ, შაიმ მოამზადა საკმაო დიდი ჯარი, ჩააპარა უფროსობა სააკაძეს და გაემართა ავღანის, ქანდაარის და ინდოეთის წინაამდეგ. ზიორგის ახლდენ ომში თავის ძმები და თან წამოყვანილი ქართველები, მათ შორის შესანიშნავი ვაჟკაცი თავის ცოლისძმა ზურაბ ერისთავი, ნუგზარის შვილი. ეს ზურაბი გაზრდილი იყო სააკაძის, თან ახლდა ომებში, სადაც იჩენდა იშვიათ სიმამაცეს და სამხედრო ნიქს. მას შესწავლილი ქონდა ზიორგის სამხედრო წესები. მნით აუწერელი სიმამაცე გამოიჩინეს ამ ომებში გადახვეწილმა ქართველებმა.

ღიდი მოურავის გმირობამ და გენიოსობამ ხომ გადააქარბა ყველაფერს. ეს ზეკაცი თავის რაზმებით ელვასავით ჩღებოდა ხან აქ, ხან იქ, ამარცხებდა ათჯერ და ოცჯერ მეტ მტრის ლაშქარს და იღებდა მათ ციხეებს. მოკლე ხანში მან დაიპყრო ავღანი, შანდაარი და ისე შეავიწროვა ინდოელნი, რომ მათ გაღუხადეს შაჰ-აბაზს ღიდი სამხედრო ხარკი და გაუხსნეს სავაქრო გზები.

ღიდი მოურავის სახელი მოედვა მთელ აზიას. იგი შეიქნა მათ თვალში რალაც უძლევი ბუმბერაზი, ზღაპრული გმირი. მის ქება-დიდებას დამღერდენ მგოსნები და მომღერალნი. მისი დაუჯერებელი ამბები გადადიოდა ერთი თაობიდან მეორეში და იპყრობდა ქვეყნის ყურადღებას.

შაჰ-აბაზის სიხარულს არ ქონდა საზღვარი. იგი გაცეცხული იყო სააკაძის ასეთი გენიოსობით. მან კიდევ უფრო მეტათ დააფასა და შეიყვარა ეს კაცი. შაიმ უხვათ დააჯილდოვა როგორც სააკაძე, ისე მისი ქართველები და ღიდი პატივისცემით ეპყრობოდა ყველას.

ახლა შაჰ-აბაზმა იწყო მზადება ოსმალთა წინააღმდეგ ბაღდადისა და ჭურთისტანის წასართმევათ. შეიქნა სისხლის მღვრელი ომი სპარს-ოსმალთა შორის. აქაც ღიდი მოურავის გენიოსობამ სძლია ყველაფერს. მან ჩაიდინა ნამდვილი სასწაულები. ოსმალები უკვე იცნობდენ მას ცხირეთის ომიდან. ამიტომ საშინელი შიშისხარი ეცემოდათ ყოველ მის დანახვაზე და ხმის გაგონებაზე. ომები დამთავრდა სააკაძის ბრწყინვალე გამარჯვებით. მან აქაც ასახელა ირანის დროშა, მოდრიკა შაის წინაშე ამაყი სულთანნი. ოსმალებმა გადიხადეს შაის სასარგებლოთ ღიდი სამხედრო ხარკი, დაუთმეს ბაღდადი და ჭურთისტანი..

ამ საარაკო გამარჯვებას შემდეგ დიდი მოურავის სახელი კიდევ უფრო გაიზარდა და მოეფინა მთელ ქვეყანას. ალექსანდრე მაკედონელს შემდეგ დიდ აზიას არ ენახა ასეთი დიდებული გმირი და სამხედრო გენიოსი. პრას დროს სპარსეთი არ ყოფილა ისეთი ძლიერი, როგორც ახლა. მის წინაშე თრთოდენ ოსმალო და ინდოეთი. ეს ყველაფერი ჩაიდინა სამშობლოდან ლალატით გაძევებულმა ქართველმა ბიორგი სააკაძემ!

დამშვილდა შაჰ-აბაზი. მან ამოისუნთქა თავისუფლათ. მის ხელში იყო ვრცელი იმპერია. მისი მტრები იყვნენ დამარცხებულნი. მის გვერდით იყო უძლეველი გმირი. ახლა შაიმ მიაპყრო თვალი საქართველოს. არა სანუგეშო ხმები მოსდიოდა მას ქართლ-ქახეთიდან. ტეიმურაზი და ლუარსაბი უპოტინებდნენ ხელს დიდ რუსეთს და ევედრებოდნენ მფარველობას. ქართლ-ქახეთის მეფეთა ასეთი საქციელი და უმადურობა გულს უვსებდა ბრაზით ირანის ლომს. შაის არაფერი გაუვიდა მათზე. შერიმოქმედა ვერც დამოყვრებამ, ვერც დაყვავებამ და ვერც დიდმა ფეშკაშებმა. ისინი მგლებივით სულ ტყისკენ იცქირებოდნენ. მაშინ შაიმ გადაწყვიტა ივერიის აოხრება და ორივე მეფის ხელში ჩაგდება. როგორც ზეით ვთქვით, შაჰ-აბაზი წამოვიდა დიდი ჯარით და მოადგა ქახეთს. მან მოითხოვა მძევლათ ტეიმურაზის დედა და შვილები, ბოლოს დაიბარა თვით ტეიმურაზი, მაგრამ ქახეთის ლაჩარი მეფე გაიქცა იმერეთს და თან გაიტყუა ლუარსაბიც. ქართლ-ქახეთი გადაარჩინა შაის რისხვისაგან ბიორგი სააკაძემ, რომელიც თან ახლდა შაჰ-აბაზს. შაი თავის ლაშქრით გადმოვიდა ქართლში. აქ გადმოიტყუა ოსტატობით იმერეთიდან მეფე ლუარსაბი და წაიყვანა სპარსეთს.

ქართლ-ძახეთი დარჩა უმეფოთ. იქ იყვენ ჩაყენებულ
ლი ციხეებში სპარსეთის ჯარები. ამ ორ სამეფოს განა-
გებდენ შაჰ-აბაზის მიერ დაყენებული მოხელენი. ძახეთ-
ში შაიმ დასჭა გამგეთ გამუსულმანებული იასე, ტეიმურ-
რაზის ბიძაშვილი, რომელსაც მისცა ვეზირებათ დაჯით-
ჯანდიერი და ნოდარ ჯორჯაძე. ქართლი კი ჩააბარა
ფარსადან ციციშვილს. ასე დაამცირეს შშვენიერი ივერია
მისმა უღირსმა მეფეებმა!...

ქახეთის აჯანყება და თეიმურაზი.

შაის დაყენებული იასე მეტათ მკაცრათ ეპყრობოდა
ძახეთს, ავიწროებდა დიდებულთ და აწიოკებდა ხალხს.
მას ბაძავედენ სპარსელი მოხელენი და ჯარის კაცნი. ამათ
თარეშს და უდიერ საქციელს არ ქონდა საზღვარი. ამას
არ ჯერდებოდა ბოროტი იასე. ის ანგრევდა ტაძრებს,
სდევნიდა სამღვდელო პირთ, უპატიურათ ექცეოდა ბე-
რებს და მონასტრებს, ავრცელებდა მამადის რჯულს.
მამადიან მეფის ასეთი საქციელი მეტათ აღელვებდა ძა-
ხეთს. ის მზათ იყო იარაღით ხელში მოესპო მტარვალი
და მოეშორებია სპარსთა ბატონობა. ამას ხელს უწყობდა
ტეიმურაზის აგენტების მოსვლა და ხმის გაეარდნა, რომ
ოსმალოს ჯარი მოდის ჩვენს საშველათო: ახლა ძახე-
ლები ეძებდენ გმირს, მეთაურს, რომელსაც უნდა აე-
ფრიალებია აჯანყების დროშა. აჰა გამოჩდენ გმირებიც!

აჯანყების სათავეში ჩადგა ძახეთის გამოჩენილი გმირი
დაჯით ჯანდიერი. ამას მიემხრენ ნოდარ ჯორჯაძე, თა-
მაზ განჩაძე და დადიმელიქი. მს უკანასკნელი ტომით
შირვანელი იყო შაის სამსახურში, მაგრამ უღალატა

სპარსელთ და გადმოვიდა ქართველთა მხარეზე, რადგან შაი უდიერათ მოექცა შირვანელთ, აყარა თავის ბინიდან და გადმოასახლა ქახეთში, სადაც ეს მამაცი ხალხი თითქმის გაქართველდა, ენით და ზნე-ჩვეულებით შეეხორცა კახელთ. ამ ოთხმა გმირმა გამართეს შეთქმულობა, მიიმხრეს თუშ-ფშავ-ხევსურნი და ალავერდობა დღეს მოახდინეს აჯანყება.

ქახეთში ყველაზე უფრო შესანიშნავი ტაძარია ჯღავერდი, წმ. ბიორგის სახელზე აგებული. შოველ წლობით 14 სექტემბერს ამ ეკლესიაში იმართება დღესასწაული. მის ვრცელ გალავანში იმ დღეს იკრიბება აუარება მლოცველნი. მთელი ქახეთი და მთის ხალხები აქ იყრიან თავს სალოცავათ. აქვე იმართება ბაზრობა. აი სწორეთ ეს დღე არჩიეს შეთქმულებმა აჯანყების მოსახდენათ.

ქახეთში ყოფნის დროს შაჰ-აბაზმა ალავერდის ტაძარს შემოავლო ვრცელი, მაღალი გალავანი და გადააკეთა ციხე-სიმაგრეთ. აქვე ჩააყენა ჯარი, რომელიც ურიგოთ ეპყრობოდა მლოცველთ და დასცინოდა მათ სარწმუნოებას.

ღადგა ტაძრის დღეობა, ე. ი. ალავერდობა. შამრავი მლოცავი მოაწყდა ეკლესიას. შოვიდენ მთის არწიენი ჯუბა-ჯავშანში ჩამსხდარნი, თუშნი და ფშავ-ხევსურნი. აქვე იყო შეთქმულთა ბელადი ღავით ჯანდიერი თავის ამხანაგებით. ქართველები ელოდენ ნიშანს, რომ დარეოდენ და ამოეწყვიტათ სპარსნი. შაიმართა პატარა კინკლაობა სპარს-ქართველთა შორის. სპარსელებმა დასკრეს რამდენიმე ქართველი, ეს იყო საკმარისი.

— „სიკვდილი მტარვალთ!“ შესძახა ჯანდიერმა და იძრო ხმალი. ამ დროს გავარდა თოფი. ეს იყო შეთქმულთა ნიშანი. გამწარებული ქართველნი მშვიერი ლომივით

ეძგერენ სპარსთა ჯარს და იწყეს მუსრა. ქართველის ელვარე ხმალი თვრებოდა მტრის სისხლით. ჩამდენიმე საათი და გაწყდა ერთიანათ მტერი. ღახოცილი სპარსნი ეყარენ ეკლესიის გალავანში.

მს ამბავი ელვის სისწრაფით მოედვა მთელ ქახეთს. შეიქნა მოძრაობა და საომრათ მზადება ალაზნის ხეობაში. ქახელთ მიემხრენ შირვანელნი. ამ ამბავმა შიშის ზარი დასცა იასეს. მან იწყო მაგრება და სპარსეთის ჯარის შეგროვება. ღლითი-ღღე ის ელოდა თავზე დაცემას.

როცა ამისთანა შესანიშნავი ამბები ხდებოდა ქახეთში, მისი უღირსი მეფე თეიმურაზი იყო იმერეთს გახიზნული, სწერდა იქ უნიჰო ლექსებს და პოემებს. ამ ქართველ წერონს წარმოედგინა თავი დიდებულ მგოსნათ და ეჯიბრებოდა ლექსის წერაში უკვდავ რუსთველს. ამ დროს მოუვიდა მას კაცები ქახეთის შეთქმულთაგან. ისინი აუწყებდენ თეიმურაზს ფრიად სასიამოვნო ამბავს, სპარსთა ჯარის ამოწყვეტას და იწვევდენ ქახეთში მეფეთ.

ამ ამბავმა ააფრთოვანა თეიმურაზი. ის გაემართა ქახეთს დიდის ამალით. ანანურთან მას მიეგებენ შეთქმულთა მოთავენი 22.000 მეომრით და მიიღეს მეფე დიდის დიდებით. ამ ჯარით თეიმურაზი დაეცა იასეს და სასტიკათ დაამარცხა. ცხარე ბრძოლაში მოკლეს თვითონ იასე. აქედან ღავით ჯანდიერი გაღუბტა ზეგანში გამაგრებულ სპარსთა ჯარს, სპარსნი დანებდენ უომრათ. თეიმურაზის ბძანებით გალაღებულმა ქართველებმა ეს ჯარი ერთიანათ გასწყვიტეს თავის სარდლებით.

ამ რიგათ ქახეთმა გადიგლო მონობის უღელი. მან დაამარცხა მტარვალი. იშვებდა და ხარობდა ხალხი. ქახეთის ტახტზე დამკვიდრდა თეიმურაზი. მან დაუწყო ხელის პოტინი უპატრონოთ დარჩენილ ქართლსაც; ერეო-

და მის შინაურ საქმეებში და იმხრობდა თავადებს. თავის სიმკაცრით და ბოროტებით თეიმურაზმა გადააქარბა იასეს და ქოსტანტინეს. მან ვერ გამოიჩინა ის სულგრძელობა, რაც შეფერის გამარჯვებულ მეფეს და შორს მკვრეტ დიპლომატს. პირიქით თავის სიმკაცრით და სიბეცით მან აამხედრა თავის წინამდევ ბევრი კახელი, გააბრაზა შაჰ-აბაზი და ხელი შეუწყო მთელი ქახეთის აოხრებას, იმ საშინელ ამბავს, რომლის მსგავსი არ მომხდარა თითქმის მთელ მსოფლიო ისტორიაში.

ზამაგრდა თუ არა ტახტზე, თეიმურაზმა ხელი მიყო იასეს მომხრე დიდებულთა ამოწყვეტას. შეასრულა რა ეს საზიზლარი საქმე, მან შეიპყრო ქახეთში მყოფი სპარსელი ვაქრები, დახოცა წამებით და მათი ქონება დაისაკუთრა თვითონ. არც აქ შესდგა სისხლის მღვრელი მეფე: მისცა შაის მოღალატე ღალი-მელიქს 10.000 მეომარი და შეუსია სპარსეთს. ღალი-მელიქი დაეცა სპარსეთის განაპირა ქვეყნებს, გასწყვიტა მრავალი ხალხი და ააოხრა ერთიანათ. სპარსეთის ორ ქალაქს, ანკეს და კაშახლს სამუდამოთ მოუღო ბოლო. ამავე დროს თეიმურაზი არ იშლიდა თავის ძველ ჩვეულებას; გზავნიდა ელჩებს რუსეთში, აბეზღებდა შაჰ-აბაზს რუსის ხელმწიფეს და სთხოვდა მიეღო ქახეთის სამეფო თავის მფარველობაში.

შველა ეს ამბავი ჩაუვიდა შაჰ-აბაზს და გაარისხა უზომოთ. ის მზათ იყო დაეგლიჯა თეიმურაზი თავის კბილებით. მან აიყარა გული ქართველებზე. მისგან დაჯილდოებული და ვეზირათ დაყენებული კახნი, ღწვით ჯანდიერი და ნოდარ ჯორჯაძე ღალატობდენ მას. ამას შემდეგ რა იმედი უნდა ქონებოდა დანარჩენის! ის აშკარათ მზერდა, რომ დღეს თუ ხვალ მთელი ივერია ჩაუ-

ვარდებოდა ხელში დიდ რუსეთს, რომლის ასეთი გაძლიერება და დაახლოება დალუპავდა სპარსეთს. ირანის ლომს უნდა მიეღო ახლავე მკაცრი ზომები, რომ ეხსნა მაინც თავის ქვეყანა. მან გადასწყვიტა კახელების სასტიკათ დასჯა, მთელი შართლ-ძახეთის აყრა და მათ ნაცვლათ სპარსთა დასახლება. ამით მას სურდა სამუდამოთ მოეშორებია თავიდან ეს დიდი საფრთხე, ე. ი. ქართველ მეფეთა რუსეთისკენ ხელის შვერა და საქართველოსკენ რუსების ლტოლვა. მას უნდოდა ჩაეგდო ხელში და ჩაეკეტა მაგრათ ძავკასიონის კარი, ღაზაღის ზეობა, საიდანაც უნდა მოსულიყვენ რუსები საქართველოში და საიდანაც ეხსნებოდა რუსებს თავისუფალი გზა შიდ შვაგულ სპარსეთში, რომლის დაპყრობა ამის გამო აღვილი იყო ორთავიან არწივისათვის. მუდამ კი შაჰ-აბაზისთანა გენიოსი მეფე არ ეყოლებოდა სპარსეთს. მისი ბედი ამიერიდან ბეწვზე ეკიდა. აი ამ დიდ განსაცდელს ნათლათ მზერდა ირანის ლომი, ეს შორს მქვრეტი პოლიტიკოსი.

შაჰ-აბაზი შეუდგა საქმეს. მან იწყო დიდი მზადება და ჯარების შეგროვება: ის კარგათ იცნობდა ქართველებს. იცოდა თუ რა გმირი ხალხი ესახლა ივერიაში. თუმც შართლი იყო უმეფოთ, თუმც თეიმურაზი მაშინვე გაიქცეოდა და უპატრონოთ დასტოვებდა ძახეთს, მაგრამ ამ ორ პატარა სამეფოს ყავდა ისეთი გამოცდილი სარდლები, ქონდა ისეთი ბუნებრივი და ხელოვნური სიმაგრენი, რომ მათი დამარცხება არ იყო ასე აღვილი საქმე, ამას გრძნობდა შაი და იღებდა შესაფერ ზომებს.

შაის იღუმალი განზრახვა მალე შეიტყო სააკაძემ. ის აშკარათ მზერდა მის საშინელ რისხვას. ის ხედავდა თუ რა გულმოდგინეთ იწვევდენ ჯარებს ირანის ყოველ კუთხიდან. მს ჯარები უნდა წასულიყვენ ივერიაში; ამათ

უნდა გაეწყვიტა და აეყარა მთელი ჭართლ-ძახეთი. ამიერიდან ქართველის სახელი უნდა მოსპობილიყო ტურფა ივერიაში. ამიერიდან იქ უნდა დაესახლებიათ სპარსელები. ზმირის გული აივსო ცეცხლით. ის ხედავდა საქართველოს დაღუპვას. ძახეთს კიდევ არ უჭირდა ისე; მას ყავდა მეფე და რამდენიმე გამოჩენილი გმირი სარდალი. ჭართლი კი სულ უპატრონოთ იყო დაგდებული.

სააკაძე ეახლა შაის. მან არ დაზოგა თავის დიპლომატიური ნიჭი და ენაშეგობა, რათა აეცილებია ივერიისთვის ეს საშინელი რისხვა. მან ცოცხალი ფერადებით დაუხატა შაის ჭართლ-ძახეთის ერთგულობა, მხირეთთან მსმალოს ჯარის ამოწყვეტა, თვითონ სააკაძის და მისი ქართველების თავდადება აურაცხელ ომებში ავლან-ინდოელთა წინააღმდეგ, მათ მიერ ბაღდადის და შურთისტანის აღება, ამ რიგათ სპარსეთის გაძლიერება. მოაგონა თუ რა დიდი ღვაწლი დასდო მან მთელ ირანს. ახლა სთხოვდა არ აყოლოდა თეიმურაზის უგნურებას, არ ჩაედინა დიდი უსამართლობა, არ დაეღვარა უბრალოთ უდანაშაულო სისხლი. თვითონ ჭართლს სააკაძე დაუდგა თავდებათ, რომ ამიერიდან ეს სამეფო არ ჩაიდენდა შაის საწინააღმდეგო საქმეს და თან შეწყვეტდა რუსეთთან ყოველივე კავშირს.

მერ მოაღბეს ამ ხურვალე სიტყვებმა შაჰ-აბაზის მრისხანე გული. იგი ფრიად აღელვებული იყო თეიმურაზის საქციელით. მას მეტათ ფოთებდა ძახეთში მისი ჯარის ამოწყვეტა და ღალი-მელიქის მიერ ირანის საზღვრების აოხრება. მან მისცა ღიდ მოურავს სიტყვა, რომ ჭართლს არაფერს დაუშავებდა, ხოლო თეიმურაზს ასწავლიდა ჭკუას. შაიმ სააკაძე მისი მამაცი ქართველებით გაგზავნა სამხრეთ სპარსეთში, თვითონ კი დი-

დი ლაშქრით გაემართა ძახეთს. ეს მოხდა 1616 წელს.

ზაიგო რა ეს ამბავი თეიმურაზმა, მაშინვე დასტოვა ძახეთი უპატრონოთ და დიდი ამალით მოკურცხლა იმერეთისკენ. მან თან გაიყვალა ძახეთის საუკეთესო სარდლები: ლავით ჯანდიერი, თამაზ შაჩნაძე და ლელი-მელიქი, რომელთაც არ ეპატიებათ ძახეთის მიტოვება ისეთ დროს, როცა მას ყველაზე უფრო ეჭივრებოდა მათი მეთაურობა და დახმარება.

ქართლის საზღვარზე თეიმურაზს შეეფეთა სპარსთა ჯარი. შორს გამქვრეტმა შაიმ წინ და წინ გამოგზავნა თეიმურაზის დასაქერათ ორი გამოჩენილი სარდალი, ისფანდაზ ბეგი და ალიყული-ხანა 15000 მეომრით. ამათ უყელეს ქართლიდან თეიმურაზ მეფეს და შეუკრეს გასაქცევი გზა. თეიმურაზი ჩავარდა საფრთხეში. მას მოელოდა ტყვეობა და სიკვდილი. შიშმა და თავის დაცვის ალლომ აქცია გმირათ ეს ლაჩარი ადამიანი. მან შეკრიბა უცებ მრწო-თიანეთში 4—5000 კაცამდი, ეკვეთა მტერს ისეთი გამწარებით, რომ საშინლათ დაამარცხა სამჯერ მეტი სპარსთა ჯარი და გამარჯვებული გადვიდა იმერეთს, საიდანაც გაუგზავნა სულთანს ფეშკაშათ 2500 თავი.

ამ ამბავმა კიდევ უფრო გააბრაზა მძვინვარე შაჰ-აბაზი, იგი მოვიდა თფილისში, დასვა ქართლის მეფეთ ლუარსაბის ბიძა, თავის ერთგული ბაგრატი მირზა, დაუყენა ვეზირათ ზიორგის ძმა ბეჟან სანაკაძე, თვითონ კი ურიცხვი ჯარით გადვიდა ძახეთში, რათა ერთიანათ მოესპო ეს ტურფა ქვეყანა.

8. კ ა ხ მ თ ი ს ა ო ხ რ ე ბ ა .

აღდგომა თენდებოდა. მილეული მთვარე და კაშკაშა ცისკარი მზიარულათ დასცქეროდენ ღავით ბარეჯის დიდებულ მონასტერს და უგზავნიდენ თავის მკრთალ სხივებს. მქესი ათასი ბერი აფრთოვანებული სახით უვლიდენ კელაპტრებით ხელში ტაძრებს და გალობდენ ძრისტე აღდგას. მს საამო ღალადი გუგუნით ეფინებოდა მიდამოს ამ მყუდრო ღამეში. მქესი ათას კელაპტარს გაქონდა პრიალი და ანათებდა შორს...

— „მს რა ჩირაღდანია?!“ დაიძახა: მრისხანე შაიმ.

— „შდაბნოს ბერები დღესასწაულობენ თავის პასექს,“ იყო პასუხი.

— „ზაქლიტეთ ერთიანათ! გაქლიტეთ!“ დაიღრიალა მტარვალმა. შაის ბძანებაზე რამდენიმე ათასი ცხენოსანი ამოღებული ხმლით დაერიენ უმწეო ბერებს და შეიქნა საშინელი მუსვრა. როგორც მშიერი ნადირნი, ეცენ სპარსნი საბრალო ბერებს და ჟღეტდენ უმოწყალოთ. არ შეაკრთო ქართველი ბერები ამ ველურმა თავდასხმამ. ისინი კვალად უვლიდენ ტაძარს, ღალადებდენ ძრისტე აღდგას, იხოცებოდენ ჯვრით და კელაპტრით ხელში. საზარელი იყო ეს სურათი: ერთ მხარეს ამოქმედებდა ველური ალღო, მეორეს კი გმირათ ხდიდა ღეთის სიყვარული!... მრთი საათიც არ იყო გასული, რომ 6000 ბერი ეყარა დახოცილი მონასტრის გაღავანში. მსენი იყვენ შაჰ-აბაზის მრისხანების პირველი სხვერპლნი.

სპარსთა უამრავი ლაშქარი მოედვა სამი მხრივ უპატრონოთ დარჩენილ ქახეთს ცეცხლით და მახვილით; ნამდვილი ჯოჯოხეთი დატრიალდა ალაზნის ხეობაში. ზამხეცებული სპარსნი უმოწყალოთ ჟღეტდენ ქართვე-

ლებს და ღებავდნენ მათი სისხლით ველსა და მინდვრებს. რასაც ვერ წვდებოდა სპარსის მახვილი, მას ანადგურებდა ცეცხლი. საშინელი ალი მძვინვარებდა ალაზნის ხეობაში, სპობდა ქართველთა ქონებას და სარჩოს. უღმო სტიქიონის უმაძლარი წითელი ხარხა ნთქავდა ყველაფერს. იწოდა ქალაქები, იწოდა სოფლები, იწოდა ბალები და ვენახები. ამ საშინელ ჯოჯოხეთში ისმოდა თოფ-ზარბაზნების გრიალი, მტრის მახვილის ჩახა-ჩუხი და ქართველთა სისხლის თქრიალი. მომაკედავის მწარე კვნესა, ბავშვის უმწეო ყვილი და ნამუს ახდილ ქალწულის საშინელი კვილი წვდებოდა თვით ზეცას, მაგრამ ზეცა სდუმდა იმ დროს. მას არ აშფოთებდა ქართველის სისხლი და ცრემლები, არ აშფოთებდა სპარსთა მხეცობა და ველურობა...

ქახელნი არ მოელოდნენ ასეთ ჯოჯოხეთს, არ ეგონათ თუ შაჰ-აბაზი ასე გაიმეტებდა მათ. მით უმეტეს, რომ შაი იყო ქართველი დედის შვილი და ქართველ მეფეთა სიძე. იმათ არ ესმოდათ თუ რა პოლიტიკა ამოქმედებდა ირანის ლომს და რა აღენინებდა ასეთ უმაგალითო სიმკაცრეს. იმათ ახსოვდათ შაის პირველი შემოსვლა და სათნო მოქცევა. ამიტომ ქახეთის მცხოვრებნი მოუშხადებლნი დახედნენ მძვინვარე მტერს. ამ საშინელმა მუსერამ და ცეცხლმა შიშის ზარი დასცა მთელ ქახეთს. ქახნი თავის ცოლშვილით და სარჩო-ქონებით ეცნენ სამალავებს, მაგრამ გვიანდა იყო. წინდახედულ მტერს უკვე შეეკრა მათთვის გასაქცევი გზები, ამიტომ ათასობით და ათიათასობით უვარდებოდნენ ტყვეთ, ან იულიტებოდნენ მტრის მახვილით. შინც კი ასწრებდა მთებში შეფარებას, იმათ უარესი დღე აღგებოდათ იქლეკების ხელით. შაჰ-აბაზმა მიუსია ქახეთს დასარბევათ ეს

მტაცებელი ხალხი. ლეკთა ბრბონი ესეოდენ მთიდან და ბარიდან დაფრთხალ კახელთ და ადენდენ მუსრს, იტაცებდენ ქალებს და ბავშვებს, ართმევდენ ქონებას, ერეკებოდენ მათ ჯოგს.

70,000 ქართველი, ქალი და კაცი გაწყდა ამ საშინელ მუსკრაში, 150,000 ქართველი კა ტყვეთ ჩაუგარდათ გამხეცებულ სპარსელთ.*) შმაგალითო ამბავი მოხდა მსოფლიო ისტორიაში: გაწყდა და დაიდუჰა კახეთის მცხოვრებთა ნახევარზე მეტი, განადგურდა ქვეყანა. ბევრი გულსაზარი უბედურობა განიცადა საქართველომ თავის ხანგძლივ ისტორიაში, მაგრამ ამგვარი რამ არ უნახავს არას დროს. შაჰ-აბაზის ბარბაროსობის წინაშე გაქრენ არშ-ასლანის, ძალექ-შაჰის, ჯეღალ-ედიანის, ლანგ-თემურის და აზიის სხვა მტარვალთა მხეცური მოქმედებანი ქართველთა მიმართ. შაჰ-აბაზმა გადააქარბა ყველას. მან მოისურვა ძახეთის მოსპობა და მიზანს თითქმის მიაღწია. ასე მგინათ დაუჯდა ბეჯჯრულ კახეთს თეიმურაზ მეფის შოღიტაკური სიბეცე და რუსეთასკენ ხელის შოტინი...

რას შერებოდა ნეტა ამ დროს რუსის მთავრობა, როცა მისი მიზნით ასე უმწეოთ იელიტებოდა ტურფა ძახეთი? რუსის მთავრობა სდუმდა ამ დროს. მას არ ეცალა ძახეთისთვის. მან ერთი როტა სალდათიც კი არ გამოგზავნა კახთა დასახმარებლათ...

რას შერებოდა ამ დროს ძახეთის უღირსი მეფე თეიმურაზი, რომლის წყალობით იღუპებოდა ეს მშვენიერი ქვეყანა? როცა ძახეთს მოსდებოდა ყოველ მხრივ ცეცხლის ალი და ნთქავდა ყველაფერს, როცა ალაზნის ხეობაში ასე უხვათ იღვროდა ქართველის სისხლი, ამ დროს თეი-

*) ზოგიერთ მწერლის აზრით სპარსეთში გადასახლებულ ქართველთა რიცხვი აღემატებოდა ნახევარ მილიონს.

მურაზ მეფე განცხრომით განისვენებდა იმერეთს, იჯდა ტახტზე მოკეციტ მდიდრულ დარბაზში, აელო კალამი ხელში, გაეშალა სკელი რვეული და ოფლის წკურწკურით ეძებდა უგემურ რითმებს; ის ლექსავდა ამ დროს... ზილთა ქებას... თავის უბედურ სამშობლოს ასეთ უმაგალითო მუსერაზე ერთიც არ დაუკენესია მის გულს, ფიქრათაც არ მოსვლია წასულიყო და შებრძოლებოდა მტარვალს, წასულიყო და გმირულათ მომკვდარიყო იქ, სადაც ელუბებოდა მთელი სამეფო.

თითქმის ერთ თვეს დარჩა შაჰ-აბაზი ძახეთში. მართი თვის განმავლობაში იწოდა, იელიტებოდა და ფენქვეშ ითელებოდა მდიდარი ქვეყანა. წყდებოდენ კახნი თავის ცოლშვილით, მაგრამ წყდებოდენ სპარსნიც. იათათ არ დაუსვეს მტერს თავის დალუბვა. უმწყო ხალხმა მრავალ ალაგას გამართა სიმაგრენი (სიგნახები) და იქიდან დიდ ზიანს აძლევდა მტრის გალანებულ ლაშქარს. უკიდურესმა გამწარებამ კახნი აქცია გმირებათ და იბრძოდენ როგორც გაათრებული ლომნი თავის ბუნაგში. მაგრამ ამათ ჩაუარა ვაჟკაცობამ. ღათრთხალი, უთავბოლოთ დაბნეული, უსარდლო და უიარალო ხალხი აბარას გააწყობდა მტრის გაათრებულ ჯართან, რომელსაც მეთაურობდენ გამოცდილი სარდლები და იყვენ აღჭურვილი საუკეთესო იარაღით, თოფებით, ზარბაზნებით და ზამბურაკებით!...

რაკი დარწმუნდა მძვინვარე შაჰ-აბაზი, რომ ძახეთი მოისრა ერთიანათ; რომ მისი აღდგენა შეუძლებელია, თავის დიდი ლაშქრით გავიდა ძახეთიდან. ის მიეშურებოდა საომრათ ოსმალთა წინამძღვე, რომელთაც ისარგებლეს შაის საქართველოში ყოფნით და შეესიენ სპარსეთს ასაკლებათ. ძახელი ტყვეები 150,000 ქალი და კაცი შაჰ-აბაზმა გაირეკა წინ და წინ.

საშინელება იყო ამ ტყვეების ბედი. შერავითარი ენა და კალამი ვერ ასწერს იმ უსაზღრო გაქვირებას, რაც განიცადეს გზაში ამ შავდღეზე გაჩენილებმა! შიმშილი, წყურვილი, სიცივე, სიტუტვლე, დაქანცვა, სნეულება, ტკივილები, სპარსთა ჯარის მტარვალობა, ყველა ერთად შეზავდა მათ საკვდავით და საწამებლათ... ზამწარებული მშობლები კლავდენ თავის შვილებს, რომ არ ენახათ მათი შიმშილი და უსაზღრო ტანჯვა; კლავდენ საკუთარ შვილებს და მათ გვერდით კვდებოდენ თვითონ ტანჯვა-წამებით...

ქართველ ტყვეთა ორი შესამედი დაიხრცა შიმშილ-წყურვილით ამ გმელ მგზავრობაში. დანარჩენი კი გაიყიდა მონებათ, ერთი ნაწილი კიდევ დაასახლეს ყოვლად უკარგის ადგილებში, სადაც ციებამ და შიმშილმა მოუღო ბოლო ამ ბედისგან განწირულთ. შიმშილის გამო ისინი სკამდენ მიწას, დედიშობილა დაწანწალობდენ კარიდან კარზე და მათხოვრობდენ, მაგრამ ვინ იყო მათი გამკითხავი!... ტყვეთ წაყვანილობა თავად-აზნაურებმა კი მიიღეს მამადის რჯული და ჩაეწერენ შაის ჯარებში. ქართველთა რიცხვი სპარსთა ლაშქარში ავიდა 30000 კაცამდე; ამათში ბევრი იყვენ ქართლ-ძახეთიდან კიდევ აღრე თავის ნებით წასულნი და შესვენათ ჩაწერილნი.

ქართველ ტყვეთა საშინელ ხვედრს აგვიწერს იმ დროს მათი მნახველი სპარსეთში მყოფი იტალიის ელჩი შიეტრო დელაგალე. აი რას წერს იგი რომის პაპს:

—,საშინელი შედეგი მოყვა ამ საზარელ გადასახლებას. რამდენი სიკვდილი უსაზღრო გაქვირებისაგან, რამდენის ქლეტა, გახრწნა და ბილწვა სპარსთა ჯარისაგან, რამდენი ჩვილი ბავში დაარჩევს მამებმა თავისივე ხელით, ან ჩაყარეს წყალში, რომ არ უცქირონ მათ

ტანჯვას, რაკი ყოველ ღონეს იყვენ მოკლებულნი მათ საპატრონოთ! ჩამდენს ჟღერდა გზა-გზა დაცვენით სპარსთა მხედრობა! ჩამდენი ბავში მოგლიჯეს მათ დედის ძუძუს და დაყარეს გზაზე მხეტთა შესაქმელათ, ცხენთა, ჯორთა და აქლემთა ფეხქვეშ სასრესათ! ჯარი და მათი პირუტყენი უწყალოთ გადადიოდენ გზაზე დაცვენით მომაკვდავ ტყვეებზე. ჩამდენი ამ ტყვეთაგანი დააშორეს სპარსებმა მამა შვილს, ცოლი ქმარს, და ძმას და გაფანტეს შორს ქვეყნებში, ისე რომ ეს საბრალონი საუკუნოთ არიან იმედ დაკარგულნი, რომ ნახონ კიდევ ოდესმე ერთმანეთი! ჩამდენი ქალი და კაცი იყიდებოდა პირუტყვზე უფრო იაფათ. ჩამდენი სხვა ამისთანები ხდებოდა ღირსი სიბრალოლისა, მაგრამ ყველას ვინ მოთვლის!... მართველ ტყვეთა რიცხვი ისე დიდია, რომ დღეს აღარ მოიპოება არც ერთი სახლი მთელ სპარსეთში, რომელიც სავსე არ იყოს ამისთანა ქართველებით, კაცით თუ ქალით; აქ არ არის მისთანა დიდი კაცი, რომელიც არ ცდილობდეს, რომ ყველა მისი ცოლები იყვენ ქართველები, რადგან ქართველი ქალები არიან მშვენიერნი. თვით შაის სასახლე სავსეა ქართველი ქალებით და ვაჭებით.“

შველას ეგონა, რომ ძახეთი სამუდამოთ დაილუპა, რომ მისი აღდგენა ამიერიდან შეუძლებელია, მაგრამ მოტყუვდენ. მართველ ერს თან დაყოლილი აქვს სიცოცხლის საოცარი ძალა. ის ასე აღვილიათ არ ილუპება. როგორც ობოლი ვაზი უმაგრდება გაშმაგებულ ბორიოს, თუმც მის გვერდით ილუპება ძლიერი მუხა, ამ რიგათ ქართველი ერი უმაგრდება ისტორიულ გრივალს, მის გვერდით კი ისპობა დიდი სახელმწიფონი. ისე მოუვიდა ძახეთს.

ბავიდა თუ არა ძახეთიდან შაჰ-აბაზი თავის ჯარით, მაშინვე გადმოვიდენ იმერეთიდან ლავით ჯანდიერი, თამაზ შაჩნაძე, ლალი-მელიქი და მიეპატრონენ გაოხრებულ ქვეყანას. იმათ საჩქაროთ დააბრუნეს და დააბინავეს დაბა-სოფლებში მთებში გახიზნული ხალხი, გაამხნევეს, იწყეს მათი დახმარებით დანგრეულ ციხე-კოშკების აღდგენა. ხალხი მხნეთ შეუდგა მუშაობას და სახლ-კარის შენებას. ზოგჩის ტბასთან იყო მისული შაჰ-აბაზი, რომ მოუვიდა საოცარი ამბავი: მისგან დადუშული კახეთი კვლავ აღდგა და ცოცხალია. ხალხი ჩამოვიდა ბარათ, შეუდგა მუშაობას და სოფელ-ქალაქთა აღდგენასო.

შაის გაბრაზებას არ ქონდა საზღვარი. მან საჩქაროთ გამოგზავნა ძახეთში დიდი ჯარით თავის საკუთარი სიძე ფოჩხიბაში, გამოჩენილი სარდალი. იდგა მკაცრი ზამთარი. პრავენ ელოდა ძახეთში ასე უცებ სპარსთა ჯარის შემოსევას. ძახნი არ იყვენ მზათ საომრათ, არც ქონდა ახლა იმდენი ძალა ასე საზარლათ განადგურებულ ხალხს. სპარსეთის ჯარი მოედვა ძახეთს ცეცხლით და მახვილით. მათ მისცეს ცეცხლის აღს გადარჩენილი და ახლათ აღდგენილი სოფლები, შეუდგენ ხალხის ხოცვას და დატყვევებას.

ლავით ჯანდიერმა და მისმა მომხრეებმა შეაგროვეს საჩქაროთ ხალხი მათი ცოლშვილით, ქონებით და გაგზავნეს მთებში შესაფარათ, მასთან მცირე რაზმით მოუდგენ მათ საფრათ. სპარსნი გამოეკიდენ სახიზნავათ გაქცეულ კახელთ, მაგრამ მეტმა ნაწილმა შეასწრო სამალაევებში. მტრის უმთავრესი ჯარი გამოეკიდა იმ ხიზნებს, რომელთაც იფარავედა ლავით ჯანდიერი თავის რაზმით. აქ იყო ხალხის მეტი ნაწილი. ამიტომ დიდ ალაფს ელოდა მტერი, მაგრამ მოტყუვდა. აქ მთის ვიწრო ადგილებში ლა-

ვით ჰანდიერი თავის მამაცი რაზმით ჩაუსაფრდა სპარსელ ჯარს, შეიტყუა მტერი ვიწროებში და ორის მხრივ მისცა ცეცხლი. ზეცის საშინელი რისხვა დაატყდათ აქ სპარსელთ. ასობით და ათასობით იქლიტებოდნენ ისინი ქართველთა თოფისაგან და მახვილისაგან. სპარსთა საუკეთესო სარდლები დაიხოცა აქ. შააფთრებული ქართველნი დაერიენ მტერს ხმალდახმალ და იწყეს მათი უწყალოთ ხოცვა. მტრის მუსერა არ შეწყვეტილა დაღამებამდი. ძახელებმა იძიეს შური. აქ მოუვიდა სპარსთ საშინელი მარცხი. დიდი ნაწილი მტრის ჯარისა გაწყდა ამ ბრძოლაში. მათი დიდი ალაფი დარჩათ ქართველებს.

იაფათ არ დაუჯდათ ქართველთ ეს საოცარი სიმამაცე. სპარსთა გამხეცებული ჯარი მოედვა ახლა მთელ ძახეთს და უწყალოთ სპობდა ყველაფერს. მან მისცა ხელახლა ცეცხლის აღს სოფლები და ქალაქები, დაანგრია ციხე-სიმაგრენი, ნაცარ-ტუტათ აქცია ყველაფერი. მტრის უღმობელი მახვილი ერთრიგათ სპობდა ქალსა და კაცს, ყრმასა და მოხუცს. გამხეცებული სპარსნი გლეჯდნენ დედას შეილებს, ისროდნენ ჰაერში და ცდიდნენ მათზე თავის ხმლის მკვეთარებას. მშობლების თვალ წინ ისინი ხდიდნენ ნამუს ქალწულთ და ბილწავდნენ ჩვილ ყრმებსაც კი. ისინი წარმოადგენდნენ ნამდვილ ველურებს; ისინი გავდნენ ცოფიან ნადირთ. მათ არ იცოდნენ თუ რა იყო ადამიანური გრძნობა და შებრალება. ამ შავბნელ დროს მტრის მომხრე შეიქნა მთელი დაღესტანი, ლეკნი. ეს ყაჩალი ხალხი ბრბოებათ მოედვენ ძახეთს, ცარცვავდენ ქვეყანას და სპობდნენ მას, რაც გადარჩათ სპარსელთ.

მთელი ალაზნის ხეობა შეილება წითლათ ქართველის სისხლით. მთელ ძახეთში უხვათ ეყარენ მკვდრები და მომაკვდავნი, მაგრამ სად იყო ქირისუფალი! შინ იყო

მათი მომვლელი და დამარხველი! შგლები, სუავები და ყუავე-ყორნები,—აი ვინ ქირისუფლობდენ ამ ბედშავ ქვეყანას! მათი საშინელი ღმუილი და ჩხაველი გლოვის ზარივით მოსდებოდა მთელ ძახეთს. მს ტურთა ედემი, ეს აყუავებული მხარე გაგონებდა ახლა ნამდვილ აკლდამას. შეწყდა ძახეთის მაჯის ცემა. ულმოებელმა მტარვალმა აქცია იგი პარტახათ, მოსპო მასში სიცოცხლის ნიშან-წყალი.

ახლა კი ასრულდა შაჰ-აბაზის გულის წადილი. იმის აზრით აღარ იყო კახეთი, აღარ არსებობდენ კახელები. მან გასცა ბძანება, რათა მოერეკათ ძახეთში თათრები და დაესახლებიათ დაცემულ ადგილებში, რომლებსაც ისინი იყვენ ჩვეულნი. ძახეთის უფროსობა მისცა ფეიქარხანს, რომელსაც უბძანა, რომ დანარჩენი ადგილებიც გაეცოთათ; განიზნული ქართველნი კი ჩამოეტყუებია როგორმე მთებიდან სხვა და სხვა დაპირებით და მოესპო ერთიანათ.

ასე დამთავრდა ეს საშინელი ტრაგედია, რომლის ბადალი არ უნახავს ჯერ მსოფლიო ისტორიას!...

მს უმაგალითო ამბები გლოვის ზარივით მოედვა მთელ საქართველოს. შველა გლოვდა ძახეთის აოხრებას და განადგურებას. ამ დროს სპარსეთში იყო ერთი გადახვეწილი ქართველი, რომელიც ყველაზე მეტათ სწუხდა ძახეთის დაღუპვას. შაჰ-აბაზის სიმკაცრემ და სპარსთა ბარბაროსობამ შურისძიებით აავსო მისი გული. მან გადაწყვიტა სამაგიეროს გადახდა. შეფიცა თავის თავს საიდუმლოთ, რომ ძვირათ დაუსვას სპარსეთს ივერიის საუკეთესო ნაწილის ასეთი აოხრება. მან დაიფიცა აიზლოს ქართველის სისხლი. ის ეძებდა მარჯვე დროს და ეს დროც მალე დადგა.

მს ქართველი იყო გიორგი სააკაძე.

9. თეიმურაზის კინკლაობა და შაჰ-აბაზის რისხვა.

როგორც ზეით ვთქვით, სპარსელი ჯარის მეორეთ შემოსვლაზედაც თეიმურაზი გაიქცა იმერეთს დიდი ამალით. მასთან თან და თან შეგროვდა მრავალი თავად-აზნაური, რიცხვით 12,000 კაცი. ამოდენა სტუმრის შენახვა მძიმე ტვირთათ დააწვა ბიორგი მეფეს. ცოტა ხანს შემდეგ იმერეთში გაჩდა შიმშილი და თეიმურაზი თავის ჯარით იძულებული გახდა წვეოდა თავის სიძე მამია გურამელს. იმავე დროს მან გაუგზავნა დესპანები ოსმალოს სულთანს, სთხოვა საცხოვრებლათ ადგილ-მამული და ჯარი, რათა შესეოდა სპარსეთს და სამაგიერო გადაეხადა შაჰ-აბაზისათვის. სულთანმა შეიწყნარა თეიმურაზის თხოვნა, მისცა ზურიის მეზობლათ მდებარე ადგილები და ქალაქები, გონია, ფლთისი, ანტანუჯი და სხ., თან გაუგზავნა საკმაოთ დიდი ჯარი.

თეიმურაზი თავის ოჯახობით და კახელებით დასახლდა ფლთისში. აქედან თავის და ოსმალოს ჯარით ის შეესია სპარსეთის საზღვრებს, დაუწყო რბევა და ხალხის ჯლეტა. თეიმურაზი მიუახლოვდა ქ. ანდებილს, სადაც იყო სეფიდთა დინასტიის სამარხი. მას სურდა ამ ქალაქის და შაის საგვარეულო აკალდამის დანგრევა, მაგრამ არ დაცალდა. სცნო თუ არა შაჰ-აბაზმა თეიმურაზის არდებილზე გალაშქრება, მაშინვე გამოსწია სწრაფათ მცირე ჯარით. როგორც კი გაიგო თეიმურაზმა თვითონ შაი მოდის ჯარითაო, მაშინვე მიანება თავი არდებილს და მოკურცხლა შინისკენ, თუმც სამჯერ მეტი ჯარი ყავდა ვინემ შაჰ-აბაზს. შაი გამოეკიდა, მოეწია უკანა ჯარს და საშინლათ დაამარცხა.

თეიმურაზი თავიდანვე ისე იყო დაშინებული შაისაგან, რომ მის ხსენებაზე მუდამ თავზარი ეცემოდა და იპყრობდა უსახლო შიში. ახლაც ასე მოუვიდა; ამ რიგათ პრდებილი გადარჩა დანგრევას. შაი არ შეჯერდა ამ გამარჯვებით, მას სურდა სამუდამოთ აღმოეფხრა თეიმურაზის გულიდან სპარსეთში თარეშის ხუმტური და, თუ შეიძლებოდა, ჩაეგდო ხელში თვით თეიმურაზი თავის ცოლშვილით. მან უბძანა მრეწვის ბეგლარბეგს ამირგუჯინხანს, რომ საკმაო ჯარით დასცემოდა ჩუმათ ოლთისს და შეეპყრა თეიმურაზი თავის ოჯახობით. მრეწვის ხანმა შეასრულა შაის ბძანება, შეკრიბა ჯარი, საშინელ ზამთარში გადიარა მალალი მთები და მიაღგა ჩუმათ ოლთისს.

თეიმურაზი სრულიათ არ მოელოდა მტრის თავდაცემას, მეტადრე ამ უცნაურ ზამთარში. მან გაისწუმრა ოსმალოს ჯარი, გაუშვა აგრეთვე ძახეთში თავის ჯარის მეტი ნაწილი და თვითონ გასწია სტამბოლში სულთანთან. ოლთისში კი დასტოვა ცოლშვილის პატრონათ ნოდარ ჯორჯაძე მცირე რაზმით.

მკვი არაა, ოლთისი გახდებოდა ამირგურინხანის სხვერპლი და მასვე ჩაუვარდებოდა ტყვეთ თეიმურაზის ცოლშვილი, რომ ისინი არ ეხსნა თვით დედოფლის სიზმარს. წინა ღამით თეიმურაზის ცოლმა ნახა საოცარი სიზმარი: თითქო სპარსნი დაეცენ ოლთისს, მაგრამ დედოფალმა გაიგო დროით, აასწრო ციხეში და აქედან დაამარცხა მტერი. ღილით გაიღვიძა თუ არა დედოფალმა, დაიბარა მაშინვე ნოდარ ჯორჯაძე, უამბო სიზმარი, უბძანა თავას ჯარსა და ამაღას ციხეში გამაგრება მტრის დასახვედრათ. ოლთელებმაც, რა ცვენეს ეს სიზმარი, იწყეს მაშინვე საომრათ მზადება და ქალაქის გამაგრება.

სპარსნი ღამით მიუახლოვდნენ ოლთისს და დილის რიყრაყზე აპირებდნენ უეცრათ ქალაქზე დაცემას, მაგრამ ამირგუროხანის გაოცებას არ ქონდა საზღვარი, როცა ნახა ციხე-ქალაქი გამაგრებული და მცხოვრებნი საომრათ მომზადებული. მოხდა ცხარე შეტაკება. მძიმე მგზავრობით მოქანცულმა სპარსელებმა ვერ გაუძლეს ძახთა და ოლთელთა ჯარის სიმამაცეს და დამარცხდნენ საშინლათ.

ზაიგო ეს ამბავი შაჰ-აბაზმა; მისი გული აივსო ბრახით. მტარვალმა მაშინვე იყარა ჯავრი მძველათ წაყვანილ ოციმურაზის უვილებზე. შაის ბძანებით ისინი დასაჭურდეს. ამ ბარბაროსულ წამებას ვერ გაუძლო უმცროსმა ვაჟმა და მოკვდა ჯალათის ხელში. უფროსი ვაჟი კი შეიშალა კკუიდან.

ოციმურაზი დაბრუნდა ოლთისში, სადაც სცნო თავის ცოლ-შვილის სასწაულებრივ გადარჩენა სპარსთა კლანქთაგან. მან გაგზავნა რუსეთში ელჩათ მთავარ ეპისკოპოსა თეოდოსი და არქიმანდრიტი არსენი, გაატანა მათ ვრცელი ეპისტოლე, რომელშიაც აბრალებდა თავს რუსის ხელმწიფეს, აუწყებდა შაჰ-აბაზის მტარვალობას, სწერდა თავის უბედურ მდგომარეობას, მეფე-მთავართა კარზე ლოწილას და გაქივრების გამო ოსმალეთში შეფარებას; ევედრებოდა მუხლმოდრეკით შეეღას და მფარველობას.

იმერეთში ყოფნის დროს ოციმურაზი დაუცხრომლათ უქადაგებდა ქოლხიდის მეფესა და მთავრებს რუსეთთან შეერთებას, რუსის ხელმწიფის მფარველობაში შესეღას. მისმა მხურვალე ქადაგებამ მოიტანა კიდევ ნაყოფი. მეფე ბიორგიმ, ბურიელმა და ღადიანმა მისწყერეს კიდევ მორჩილების ბარათი რუსის ხელმწიფეს და სთხოვეს მიეღო ისინი თავის მფარველობაში. იმავე დროს

თეიმურაზი ატყობინებდა ხელმწიფეს შაის მიერ ძახეთის აოხრებას, სთხოვდა ჩარეულიყო მის საქმეში და ეკისრა შვამავლობა შაისთან, რათა მას გაეთავისუფლებია მეფე ლუარსაბი და მძევლათ წაყვანილი თეიმურაზის დედა და შვილები.

რუსის ხელმწიფემ შეისმინა თეიმურაზის კანონიერი თხოვნა, გაუგზავნა დესპანები შაჰ-აბაზს და შეუთვალა გაეთავისუფლებია ქართლის მეფე ლუარსაბი, ჭეთევან დედოფალი და თეიმურაზის შვილები. ხელმწიფე სწერდა შაის, ქართლ-კახეთი ჩემს მფარველობაშია და იმედია არ ჩაიდენ ჩემს საწყენ საქმესაო.

რუსის ხელმწიფის ასეთმა შემოთვლამ და ივერიის საქმეებში ხელის ფათურმა ბრახით აავსო შაჰ-აბაზი, მაგრამ ცბიერმა დიპლომატმა შეიკავა თავი. მან მეტათ ზრდილობიანათ მიიღო რუსის ხელმწიფის ელჩები და აღუთქვა ყველაფრის ასრულება, ისე როგორც ხელმწიფეს სურდა, ამ რიგათ დაიმედებულნი გაისწუმრა ისინი რუსეთს. თვითონ კი სულ სხვა რიგათ შეუდგა საქმეს. შაიმ მაშინვე დაიბარა ასტრახადის ხანი, რომელთანაც ყავდა მიზარებული მამადის რჯულზე მოსაქცევათ მეფე ლუარსაბი და როცა დარწმუნდა მისგან, რომ ლუარსაბ ისევ მტკიცე უარზეა, არ სურს უარყოს ქრისტეს მცნება და მიიღოს მუსულმანობა, მაშინ უბძანა ხანს მოკლას მეფე, რაც შეიძლება საჩქაროთ.

შაის არ უნდოდა ლუარსაბის სისხლი, მას სურდა მხოლოდ მისი გამუსულმანება და ისევ ქართლის მეფეთ დასმა, რომ ამ რიგათ შაინც გაეხადა იგი ერთგულათ და ხელი. აელებინებია რუსეთთან კავშირზე, მაგრამ ყოველივე ცდამ ამაოთ ჩაუარა და აჰა, გადაწყდა ლუარსაბის ბედი! ირანის კეთილდღეობისთვის უნდა დაღვრი-

ლიყო მისი სისხლი. მისვლის უმაღლვე ასტრაბადის ხანმა გაიტყუა ლუარსაბი, ვითომ და სათევზაოთ. მივიდნენ მდინარესთან. ხანმა აიღო ბადე და განგებ ისროლა ცუდათ. ლუარსაბმა დაუწყო დაცინვა, გამოართვა ბადე, აიკრიფა ხელში და ის იყო უნდა ესროლა წყალში, რომ ამ დროს მის უკან იეღვა ხმაღმა სპარსელის ხელში, და ჭართლის მეფის თავი ჩაგორდა მორევეში*)... მს თავი ხანმა მაშინვე მიაართვა შაის. ასე დასრულდა მეფე ლუარსაბის ნორჩი ცხოვრება! საქართველოს ეკლესიამ იგი შერაცხა წმინდათა შორის.

ამას შემდეგ მძვინვარე შაი შეუდგა ჭეთევან დედოფლის წამებას. იგი შეეცადა ჯერ მიეღებინებია დედოფლისთვის მამადის სარწმუნოება, მაგრამ ყოველივე ცდა და დაპირება იყო ამაო. ლედოფალი მტკიცეთ იდგა ჭრისტეს რჯულზე და არათრის დიდებით არ სურდა მისი უარყოფა.

შირუზა ცა და სექტემბრის მშვენიერი დარი დატრფოდა ირანის ქალაქ შარაზს. ხალხით ივსებოდა ვრცელი მოედანი. აქვე მობძანდა შაი თავის ბრწყინვალე ამალით და დაბძანდა მისთვის გამართულ დიდებულ სევანზე. ცოტა ხანს შემდეგ ჯალათებმა მოიყვანეს ჭეთევან დედოფალი. მისი მკრთალი სახე იყო აღბეჭდილი ზენაარი მშვენებით. მის ლმობიერ თვალებში კრთოდა სულის სიმტკიცე და ჭრისტეს სარწმუნოების უსაზღვრო სიყვარული. აქ მის თვალწინ ახურებდნენ შანთებს და მარწუხებს მის საწამებლათ, მაგრამ ქართველი დედოფალი იდგა მტკიცეთ და გმირულათ ელოდა ყოველივე ტანჯვას ჯვარ-

*) ზოგიერთის თქმით, შაის ბძანებით ლუარსაბი დაარჩვეს თოკით ზულაბ-ყალის ციხეში 1622 წელს.

ცმულის გულისათვის. აქ არ ავწერ იმ საშინელებას, იმ უმაგალითო წამებას, რაც მიაყენეს ქართველ დედას და იშვიათ ადამიანს ირანის ბარბაროსებმა. ამ საზარელ სურათს მზერდენ ჩომის მისიონერები, ამ საშინელ სურათის ხილვით ცრემლით იღვროდენ ტყვეთ წაყვანილი ქართველნი. მს საზარელი სურათი ბადებდა მათ გულში მტარვალთადმი უსაზღრო ზიზღსა და შურის ძიებას. ამ საშინელ სურათს უცქერდა ღიღი მოურავი. ის იდგა მოშორებით უხმოთ გაშემშებული, როგორც შავი კლდის ქანდაკი, როგორც მრისხანე ანგელოზი. მინ იცის რა საშინელი ზღვა დელავდა ამ დროს მის გულში!...

ღაცხრა ჯალათთა მხეცი მარჯვენა. შეწყდა ბარბაროსული წამება. ზანისვენა სამარადისო ძილით ღვთაებრივმა დედოფალმა. მოკვდა წამებით მტარვალთა შორის ქართველი დედა, მოკვდა ისე, რომ ერთიც არ დაუკენესია მის გულს; არც ერთი წყევლა და გამობა მტრისადმი არ ამოსულა მის უმანკო ბაგეთაგან. ძათოლიკე ბერებმა დაკრძალეს ჭეთევეან წამებულის წმინდა ნაშთი და შემდეგ გაუგზავნეს იგი მეფე თეიმურაზს. საქართველოს ეკლესიამ ეს იშვიათი ადამიანი შერაცხა წმინდათა შორის.

კახეთის აზხრება, ლუარსაბ მეფის და ქეთევან დედოფლის მოწამებრივი საკვდილი, აი ის დიადი-სხვერპლი, რომელიც შესწირა საქართველომ ქრისტეს საწმუნოებას და უძთავრესათ რუსეთთან დაკავშირების სურვილს! აი ის უმანკო სისხლი, რომელიც დაინთხა რუსეთთან დაახლოვების საკურთხეველზე!...

ჩაიდინა რა შაჰ-აბაზმა ზედიზედ ეს ორი საზარელი საქმე, მისი არსება შეიპყრო ახლა უარესმა ფიქრმა: მან გადაწყვიტა მთელი ივერიის მოსპობა. ის აშკარათ მზერდა, რომ რუსები აღარ ხუმრობდენ, ერეოდენ საქართვე-

ლოს საქმეებში, ამით კი დიდ საფრთხეში ვარდებოდა მთელი სპარსეთი. ამავე დროს ძახეთიდან მოსდიოდა არა სანუგეშო ამბები: მისგან მოსპობილი ქვეყანა კვლავ ახლდებოდა; მთებში გახიზნული ხალხი ბრუნდებოდა ბარათ და საოცარი მხნეობით აშენებდა დანგრეულ სოფელ-ქალაქებს, ქმნიდა ახალ ცხოვრებას. ძახეთის ხალხი მრავლდებოდა საოცარი სისწრაფით და უმკლავდებოდა შვიქარხანის ჯარებს.

ძართლიდან კიდევ უარესი ამბები მოსდიოდა შაის. იქ იყო არეულობა დიდ მებატონეთა შორის. მოკვდა ძართლის მეფეთ დაყენებული ბაგრატი-მირზა, შაიმ მეფეთ დანიშნა ბაგრატის შვილი სვიმონი, სუსტი, უნიკო და გამოუცდელი ქაბუკი; მასვე დაუყენა გამგეთ და მზრუნველათ გიორგი სააკაძე, რომელიც არავითარ ყურადღებას არ აქცევდა ძართლის საქმეებს. პირიქით, სააკაძე განგებ ხელს უწყობდა არეულობას, რადგან ამით სურდა დაემტკიცებია შაისთვის სვიმონ მეფის უნიკობა და უვარჯისობა. სააკაძეს უკვე ყავდა არჩეული სპარსეთში ძართლის მეფეთ შესანიშნავი კაცი, ხოსრო შირვა, დიდი სვიმონ მეფის ძმისწული. მაგრამ შაი განგებ არ აძლევდა მას ძართლის მეფობას, რადგან კარგათ იცოდა, რომ მის ხელში ძართლი გაძლიერდებოდა, ეს კი სრულებითაც არ სურდა შაჰ-აბაზს.

შველა ამ მიზეზებმა შაი მიიყვანა იმ დასკვნაზე, რომ მოესრა ერთიანათ ძახეთი, აეყარა და გადაესახლებია სპარსეთში მთელი ძართლი. ის შეუდგა მზადებას. ამავე დროს მან მოახდინა დიდი სამხედრო რჩევა, სადაც დაიბარა თავის საუკესო სარდლები, მათ შორის ბიორგი სააკაძე, რომლის ერთგულობაზე დარწმუნებული იყო შაი. ირანის ლომი ვერ წარმოიდგენდა, თუ დიდი მო-

ურავი უღალატებდა მას და წინ აღუდგებოდა მის სატანურ განზრახვას. სააკაძე გააძევეს ჭართლიდან, დაუპირეს სიკვდილი, წაართვეს ქონება, დაუწვეს სახლ-კარი. მართათ-ერთი ბინა და თავშესაფარი მას ქონდა ახლა სპარსეთში, სადაც იგი, თავის გენიის წყალობით, გახდა პირველი კაცი და შეიძინა დიდი ქონება. მკვი არაა, ეს პირი ერთგული და სანდო იქნებოდა შაისთვის. მას ამიერიდან აღარ ეყვარებოდა საქართველო, რომ მისი სამშობლო დღეიდან იყო მხოლოდ სპარსეთი. ასე ბკობდა შაჰ-აბაზი, მაგრამ სხვა რიგათ ფიქრობდა სააკაძე, რომელიც ცოცხლობდა მხოლოდ საქართველოსთვის, მისი გული ძგერდა ესდენ ტანჯულ საყვარელ სამშობლოსთვის. ამ დიად გრძნობებს მეტათ საიდუმლოთ მარხავდა გულში ფრთხილი და აზიურ პოლიტიკაში გაწრვთნილი დიდი მოურავი. თავის საქციელით იგი ხიბლავდა შაჰ-აბაზს და აჩვენებდა თავს უერთგულეს კაცათ. ღა აჰა მოტყუვდა ცბიერი ყიზილბაში! ირანის ლომი გაება თავისივე გაბმულ მახეში.

მოხდა დიდი სამხედრო რჩევა. შაიმ ნათლათ დაუხატა სარდლებს სპარსეთის და საქართველოს ვითარება, აუწყა მათ თეიმურაზ მეფის საქციელი, აუხსნა თუ რა მტკიცეთ დგას ჭართლ-ძახეთი თავის სარწმუნოებაზე, გააცნო რუსთა ხელმწიფის პოლიტიკა და მისი ჩარევა საქართველოს საქმეებში, აუწყა თუ რა ხიფათში ვარდებოდა მთელი სპარსეთი რუსების ჩამოსვლით ამიერ ქავკასიაში. ამიტომ რა არის საქირო ირანის კეთილდღეობისთვის? უნდა გაწყდეს კახეთი; უნდა აიყაროს მთელი ქართლი!...

აი შაჰ-აბაზის აზრი და გადაწყვეტილება! მთელი კრება აღტაცებით მიეგება შაის სატანურ განზრახვას. ახ-

ლა უნდა შეეკრიბათ დიდი ჯარები და საჩქაროთ შესე-
ოდენ ივერიას ერთიანათ მოსასპობათ. აქ ამ კრებაზე
წყდებოდა საქართველოს ბედი. ამიერიდან უნდა გამქრა-
ლიყო მთელი ივერია, მისი დამხოებით კი ისპობოდა შემ-
დეგ საქართველოს სხვა ნაწილებიც, კოლხიდა და მესხე-
თი. ჩამოვარდა სამარისებური სიჩუმე. ამ დროს წამოდ-
გა ზეზე ბიორგი სააკაძე. მან დინჯათ გადახედა კრებას
და მიმართა შაჰ-აბაზს:

— „აზიის ბრწყინვალე მნათობო და მთელი ირანის
დიდო ბძანებელო! შსაზღროა შენი სიბრძნე და მიუწდო-
მელი შენი ზენაარი აზრები. ორთავიანი არწივი ჩაარ-
ჩობს თავის კლანჭებში ჯერ საქართველოს და შემდეგ
მთელს ირანს, თუ მან გზა იპოვა ამიერ ქავკასიაში შე-
მოსასვლელათ. ამიტომ უნდა ემსხვერპლოს პატარა ერი
დიდ სახელმწიფოს, უნდა მოისპოს ივერია ირანის სა-
ბედნიეროთ. მაგრამ როგორ? ივერაში ჯარის შესევით
ჩვენ ვერ მივალწევთ მიზანს. შართველთ არ დავიწყებით
შენგან ძახეთის აოხრება, ამიტომ როგორც კი ცნობენ
ისინი სპარსეთიდან ჯარების დაძვრას, მაშინვე გახიზნავენ
მთებში თავის ცოლ-შვილს, დაიქერენ ციხე-სიმაგრეებს
და გაამაგრებენ შესავალ გზებს. შოხდება დიდი ბრძოლა,
დაიღვრება დიდი სისხლი და მიზანს მაინც ვერ მივალ-
წევთ. ამის მაგალითია ძახეთი, რომელსაც ემსხვერპლა
იმოდენა სპარსთა ჯარი. ბევრათ უმჯობესია ვეჩვენოთ
მათ მეგობრათ, ნელ-ნელა, ოსტატობით შევიყუანოთ ჯა-
რები შართლ-ძახეთში და დავიკავოთ სხვა და სხვა ხრი-
კებით ციხე-სიმაგრენი, დავიჭიროთ ხელში მათი გასაქცე-
ვი გზები, ამ რიგათ მოვამწვდიოთ შუაში მთელი ხალხი,
მოვუსპოთ მათ გაქცევისა და დამალვის სახსარი, მაშინ
შართლ-ძახეთის მოსრა, ან აყრა და გადასახლება მეტათ

ადგილი საქმეა. ამისთვის საჭიროა სვიმონ მეფეს ცოლათ შევროთ შენი შეილი-შვილი შორჩიბაშის ქალი და დიდი ჯარიც გავაყოლოთ, ვითომ და მაყრათ, თან გავატანოთ დიდი ფეშქაშები თავად-აზნაურთა დასარიგებლათ. ამ რიგათ მოტყუედება მართლ-ძახეთი. მათ ეგონებათ, რომ შენ მოყვრობა გსურს მათი და არა მტრობა. ცოტა ხანს შემდეგ გაგზავნით კიდევ ჯარებს, ვითომ და მისალოცათ. ამას შემდეგ კიდევ წაელენ ჯარები მისალოცავათ; გამართვენ მართლში დიდ ლხინს, გამართვენ ალღუმებს. ამ დროს ნელ-ნელა ჩადგებიან ციხეებში და შეკრავენ გასაქცევ გზებს. ამას შემდეგ ივერიის ბედი გადაწყვეტილია: გინდ მოსპობთ ერთიანათ, გინდ აყრით და გადაასახლებთ“.

მს იყო სწორეთ ჯოჯოხეთური გეგმა. ამ გეგმამ ალტაცებაში მოიყვანა შაჰ-აბაზი და მთელი კრება. შაი გადაეხვრა სააკაძეს, ჩაიკრა გულში და მისცა ჯილდოთ აურაცხელი ქონება. დიდი მოურავის ასეთმა ერთგულობამ მოხიბლა ირანის ლომი. ამრიგათ გაება მახეში აზიის პირველი დიპლომატი. მართველმა გენიამ აჯობა ირანის გენიოსს. მართველმა პატრიოტმა საოცრათ გააბრიყვა გაქნილი და გაიძვერა სპარსელი.

შაჰ-აბაზმა გასცა ბძანება. შველაფერი შესრულდა იმ გეგმით, რაც მისცა მათ სააკაძემ. ღაიბარეს სვიმონ მეფე, შერთეს ცოლათ შორჩიბაშის ქალი, გაღიხადეს სანაქებო ქორწილი და დიდის ამბით გაისწუმრეს ივერიაში, თან გააყოლეს მაყრათ დიდი ჯარი. შემდეგ ყოველ ორ კვირაში მოდიოდენ მართლში მრავალი ფეშქაშებით, ვითომ და მისალოცავათ, სპარსელი ჯარები საუკეთესო სარდლების მეთაურობით. ამ ჯარებს შაიმ გააყოლა სარდლათ და მრჩეველათ თვით ბიორგი სააკაძე,

რომლის უფროსი ვაჟი შატა თვითონ დაიტოვა მძევლათ.

სპარსთა ჯარებმა მოკლე ხანში დაიჭირეს ქართლის ციხეები და გასახიზნი გზები, ამ რიგათ ხალხი მოამწყვდიეს შვაში. სპარსნი რგოლივით შემოეხვიენ მთელ ქართლს. ახლა კი მიხვდენ ქართველები თავის შეცდომას, მიხვდენ, რომ ყველა ეს ოინები, ქორწილი, ლხინი, ფეშკაშები და აღლუმები იყო მოწყობილი მათ დასალუპავათ. ქართველები ეცნენ სამალავ გზებს, მაგრამ ყველა ეს გზები ხელში ეკავათ სპარსელებს. ახლა ერთი და დარჩენოდათ მათ: იანადით ხელში ნამუსიანი სიკვდილი. საშინელმა ელდამ მოიკვა ივერია. ის აშკარათ მზერდა თავის განკითხვის დღეს, მზერდა მის კისერზე აღმართულ სპარსეთის ხმალს.

— ან გამარჯვება აურაცხელ მტერზე, ან გმირული სიკვდილი ჯგრით და მახვილით ხელში! აი ის აზრი, რამაც გაიელვა ქართველის გონებაში! აბობოქარდა მამალიანთა მღელვარე ზღვა; მუსლიმთა შავი ზვირთები შემოერთყენ ირგვლივ და უპირებდენ ჩანთქას მთელ საქართველოს. ამიერიდან უნდა მოსპობილიყო რუსეთთან დაკავშირების სურვილის გამო და ქრისტეს მცნებისათვის პაწაწა ერი. ამიერიდან უნდა გამქრალიყო ივერიაში ჯვრის ხსენება და ქრისტე აღდგას ღალადება. ეს იყო ის უმაგალითო რისხვა, რომელიც მსოფლიო ისტორიის ჩარხის ტრიალმა მოუვლინა მრავალ ტანჯულ საქართველოს...

თუმც საშუალო საუკუნეებში მეროპამ წარმოშვა რამდენიმე ასიათასი რაინდი ჯვარდოსანი, რომლებიც მედგრათ ებრძოდენ აზიაში თურქებს და სარკინოზთ მრუსალიმისა და წმინდა ჯვრის დასავეცველათ, მაგრამ ნუ ავიწყდება იმავე დროს განათლებულ მეროპას, რომ

ამიერ ძავეკასიაში არსებობს ერი, რომელიც ათას წელს გმირული თავგანწირვით ებრძოდა ჯვრისა და ძრისტეს სარწმუნოების დასაცველათ მთელ მუსლიმს და მთელ აზიას; მის ფოლად გულზე საუკუნეთა სრბოლაში იმსხვრეოდა ბარბაროსთა ურიცხვი ტალღები, მარცხდებოდენ აზიის მტარვალები... დაჲ იცოდეს მთელმა კაცობრიობამ, რომ ეს ჯგაროსანა ერი იყო ზატანის საქანთგელა!...

10. იშვირის ბადარჩენა გიორგი სააკაძის მიერ.

1622 წელს მთელი ივერია გაივსო სპარსელი ჯარით. შართლ-ძახეთის ყველა სიმაგრენი და გასაქცევი გზები დაიკავეს ხელში. შართველები გაებენ მახეში. მათ შემოეხვია ირგვლივ და უპირებდა ჩანთქას მოყვრის ნილაბათ მოვლენილი მტერი. შინ იყო მათი ქომავი და დამხმარე ამ საშინელ დროს! ძახეთი იყო თითქმის ერთიანათ განადგურებული, უმეფოთ და უპატრონოთ დაგდებული. შიდ თარეშობდენ სპარსნი შეიქარხანის მეთაურობით. არა უკეთეს სურათს წარმოადგენდა შართლიც. მას ძირს უთხრიდა შინავანი მტერი. უმეფობამ წახსნა აღვირი სხვილ ფეოდალებს, რომლებიც დაერიენ ერთმანეთს მშვიერი მგლებივით. ზამდიდრების და განდიდების მადსურვილი აღვიდა მათში უმაღლეს წერტილამდი. ისინი ეცემოდენ ერთმანეთს თავის რაზმებით, ართმევედენ ყმა და მამულს, ღერიდენ უხვათ ძმათა სისხლს. ისინი არ უდებდენ თავს შაის მიერ დაყენებულ ბაგრატიონთა გვარის მამადიან მეფეთ და თარეშობდენ თავისუფლათ.

ასეთ ანარქიას განიცდიდენ შართლი და ძახეთი,

როცა მათ თავს დაატყდა ეს უუდიდესი რისხვა. ისინი მიხვდნენ, რომ დადგა მათი დაღუპვის წუთი, რომ ამიერიდან უნდა გაწყდნენ ერთიანათ და აღიგავონ ქვეყნის პირიდან. მს იყო ერთ წარმოუთქმელი საბედისწერო ჟამი, რომლის მზგავსი ბედშავ ქართველ ერს არ განუცდია თავის ტრაგიზმით სავსე ისტორიაში. მართველნი ეცნენ სამალავებს, რომ გაეხიზნათ მაინც ცოლ-შვილი, მაგრამ ამაოთ. შველა გზები დაკავებული ქონდათ სპარსებს. უსახლო სასოწარკვეთილებაში ჩავარდა უმწვოთ დარჩენილი ერი, მაგრამ ღმერთმა არ მოიძულა იგი. მანგებამ მას მოუვლინა მხსნელი, რომელმაც სასწაულებრივ გადაარჩინა იგი დაღუპვას და დაუმარცხა შემოსეული მტერი. მთელი ივერიის და მით მთელი საქართველოს მხსნელი შეიქნა სამშობლოდან გაძევებული, მაგრამ სამშობლოსთვის თავდადებული გიორგი სააკაძე.

ჯერ ისევ სპარსეთიდან ღიღმა მოურავმა ფრიად საიდუმლოთ აუწყა ზაქარია ძათალიკოზს ჯარის სპარსეთიდან შემოსვლის მიზანი და თავის იღუმალი განზრახვანი ქვეყნის გადარჩენის შესახებ. მოვიდა თუ არა საქართველოში, სააკაძემ საიდუმლოთ ნახა ზაქარია კათალიკოზი, მიტანაზ წილკნელი ეპისკოპოსი, ზაზა ციციშვილი, დავით ჯანდიერი, თამაზ გაჩნაძე და სხვა საუკეთესო მამულიშვილნი, გამართა მათთან ერთათ შეთქმულობა სპარსთა წინაამდევ. ამ შეთქმულობის სულის ჩამდგმელი შეიქნა თვით სააკაძე. შეთქმულთა პირით მან გაამხნევა შეშინებული ერი, მისცა ხსნისა და გადარჩენის იმედი. აფრთოვანდა სულით დაცემული ხალხი. ამიერიდან მას აღარ ეშინოდა მრისხანე მტრის. მისი ქომაგი იყო თვით ღიღი მოურავი.

ამ დიადი საქმის სისრულეში მოსაყვანათ სააკაძეს

ყველაზე უფრო ექივრებოდა ერთი კაცი, ეს იყო ზურაბ ჯანაშია. ბიორგის შემდეგ ის იყო მთელ საქართველოში უუპირველესი ვაჟკაცი და სარდალი. სააკაძის შემწეობით ნუგზარის სიკვდილს შემდეგ შაიმ მას მისცა პრაგვის ერისთაობა. ზურაბს ქონდა დიდი გავლენა მთის ქართველებზე, მას ადვილათ შეეძლო მოეყვანა საომრათ და ქვეყნის სახსნელათ მთის არწივნი, თუშ-ფშაგ-ხეგსურნი და მართლაც ივერიის ხსნა პირველათ ამთგან უნდა დაწყებულიყო. ისინი იყვნენ მტრის რგოლის გარეშეთ. ამიტომ ამ მთის ქართველებს ზურაბის სარდალობით უნდა დაეწყოთ პირველი ომი შემოსეულ მტრის წინააღმდეგ.

პი ამ თავის ცოლის ძმას, შვილივით გაზდილ ზურაბს მიმართა ღიღმა შოურავმა. ზურაბ იყო იმ დროს ტიპიური ქართველი მებატონე თავის ნაკლით და ღირსებით. ღიდ ვაჟკაცობასთან და იშვიათ სამხედრო ნიჭთან მას ქონდა შეთვისებული უსაზღვრო პატივმოყვარება და განდიდების სურვილი. მას არ ამოძრავებდა მამულიშვილური გრძნობა, ე. ი. სამშობლოს სიყვარული და ქვეყნისთვის თავგანწირვა. ის იყო ვიწრო ეგოისტი, პირადი ინტერესებით გაჟენთილი ადამიანი. იგი მზათ იყო თავის პირადობისთვის შეეწირა მთელი საქართველო. ბიორგის წყალობით ზურაბ შეიქნა შაჰ-აბაზთან მეტათ დაახლოვებული პირი და დიდი საჩუქრებით დაჯილდოვებული. შაისავე წყალობით, უფროსი ძმის ნაცვლათ ის გახთა პრაგვის მრისთავი. მს შაის წყალობა და დიდი ამაგი ახსოვდა ზურაბს. ის იყო შაის ერთგული. ამიტომ სპარსთა ღალატის საქმეში არასდროს არ გაერეოდა იგი. პირიქით ის დაგმობდა შაის მოღალატეს, ადვილათ გაამხეღდა ამ საიდუმლო შეთქმულებას

და მით დალუპავდა მთელ საქმეს. მს კარგათ იცოდა სააკაძემ, მიუხედავად ამისა მან მიმართა ამ ფრიად უნდო და საშიშარ კაცს.

სააკაძეც და ზურაბ მრისთავიც იყვენ მტრის უმთავრეს ბანაკში სამუხრანოში. მორივეს ეხვია ირგვლივ სპარსელი ჯაშუშები და დიდი სიფრთხილით ადევნებდნ თვალ-ყურს მათ მოქმედებას. მრთ დღეს ბიორგიმ დაიბარა ჩუმათ თავის კარავში ზურაბ, მეტათ ფრთხილათ და საიდუმლოთ გაანდო მას შეთქმულობა, სთხოვა მონაწილეობის მიღება ამ დიდებულ საქმეში. სააკაძემ გაახსენა ზურაბს შაჰ-აბაზის სატანური აზრი და გადაწყვეტილება, დაანახა აურაცხელ მტრის შემოსევა, მათ მიერ ყველა სიმაგრეთა დაჭერა, დაუხატა ივერიის უნუგეშო მდგომარეობა, მისი სიცოცხლის უკანასკნელი წამი.

„ნუ თუ უნდა გაოხრდეს მთელი ქართლ-ქახეთი?! ნუ თუ უნდა მოისპოს საუკუნოთ ქართველი ერი?! ნუ თუ საქართველოში უნდა აღმოიფხრას ქრისტიანობა?! ნუ თუ მშვენიერსა და მამაც ქართველთა ნაცვლათ ჩვენს ტურფა ქვეყანაში, ჩვენი წინაპრების სისხლით მორწყულ სამშობლოში ამიერიდან უნდა დაბინავდენ ურჯულონი, მურდალი სპარსნი, ეს ჩვენი ერის დაუძინარი მტერი?! ნუ თუ ჩვენ თვალწინ უნდა მოხთეს ეს საშინელება და ჩვენ ამ დროს ხელდაკრეფილი უნდა ვისხდეთ მტრის ბანაკში, უნდა შევეცქეროდეთ ამ საზიზღარ უმაგალითო ამბებს?! ამას შემდეგ რაღათ ვატარებთ ქართველის სახელს! რაღათ გვკიდია წელზე ხმალი და გულზე ჯვარი, ეს ნიშანი ქრისტიანობისა! ან რა პირით უნდა წარუდგეთ საიქიოს ჩვენ დიდებულ წინაპრებს, რომელნიც გმირულათ ებრძოდნ ათას წლობით მძვინვარე მუსლიმს, შეირჩინეს სამშობლო და სარწმუნოება! რა პასუხი უნ-

და მივცეთ მათ, როცა გვეტყვიან:—ჭეი თქვენ, მოლა-
ლატენო! რათ დაღუპეთ ქართველი ერი, ქრისტეს სჯუ-
ლი და ღვთის მშობლის წილათ ხდომილი ქვეყანაო?!
ზურაბ, იცოდე ჩვენი სული ვერ მოისვენებს ვერც სა-
აქაოს და ვერც საიქიოს! ამიერიდან ჩვენ შუბლზე ეწე-
რება ერძის ღაღატა... ზურაბ, ჩაუკვირდი ამ სიტყვებს!
ნუ გავხთებით წყევლის ღირსნი! ნუ შევიქნებით ქვეყნის
მოლალატენი!... ნუ დავღუპავთ საქართველოს!...

მს მხურვალე სიტყვები მოსჩქეფთა სააკაძის გულის
სიღრმიდან. ამ ძლიერმა სიტყვებმა ააღელვეს გულქვა
ზურაბი. ძუხდა ღიდი მოურავი ამ მწვავე ხმებით და
სტიროდა ზურაბ მრისთავი. შგრძნო ვაჟკაცი ღვრიდა
მწარე კრემლებს. მის გაქვავებულ გულში ჩაისახა აქამ-
დი უცნობი ძლიერი გრძნობა, ეს იყო სამშობლოს სი-
ყვარული...

ზურაბმა გაუშვირა ხელი სააკაძეს და თვალკრე-
მლიანი ჩაეკრა გულში.

„ზიორგი, თუ ეს საქმე გქონდა ფიქრათ; რატომ
სპარსეთშივე არ მაცნობე, მაშინ არ დავტოვებდი იქ ჩემ
კოლს. მხეცი შაჰ-აბაზი ხომ წამებით მოკლავს იმ საბრა-
ლო ქალს! ხომ ჩავარდი მის კოდვაში!“

„აღრე გამხელა, სპარსეთშივე თქმა შეუძლებელი
იყო, ჩემო ზურაბ, იქ კედელსაც კი ყურები ესხა; გაგვი-
გებდენ ამ საქმეს და ჩაიშლებოდა ჩვენი გეგმა. შენ
კოლს სწირავ, ჩემო ზურაბ, მე კი ჩემს საყვარელს, ჩემს
პირმშოა შეილს, ჩემს შაატას, რომელიც ცბიერმა შაიმ
მომგლიჯა გულიდან და დაიტოვა მძევლათ. შენ მეორე
კოლს ადვილათ იშოვი, მე კი ვერავინ დამიბრუნებს
ჩემს საყვარელ შეილს... მაგრამ გავიმაგროთ გული, ძვირ-
ფასო ძმაო! ჩავიდინოთ გმირობა; შევწიროთ სამშო-

ბლოს ცოლი და შვილი; საქართველო ბევრს მაგათთანას წარმოშობს, ისინი კი ვერ წარმოშობენ საქართველოს!“...

ზურაბ მაინც კოკობდა და სწუხდა ცოლის დატოვებას. მაშინ სააკაძემ მიმართა ზურაბს და გაუტარა სხვა გვარი სიტყვა:

„ზურაბ, ნუ სწუხარ ძმაო! შეეჩვიე ამ საშინელ აზრს; იმედს ნუ გადიწყვეტ! შენ ახლა ისეთ პირობაში ხარ, რომ უფრო სხვა ქალი გეკადრება ცოლათ. შენ ახლა უუპირველესი მრისთავი ხარ მთელ საქართველოში, შენ ღირსი ხარ თვით მეფის მოყვრობის. ღამშიდღი, მე მოვაწყობ ისე, რომ შეგრთავ ცოლათ ლუარსაბის დას ელენეს, შაჰ-აბაზის ნაცოლარს, შეიქარხანის მეუღლეს, ხომ გესმის, ზურაბ!“ ამით შენ გახთები ქართლის სამეფოს შემკვიდრეთ“...

ამ სიტყვებმა ელექტრონივით იმოქმედა ზურაბზე და მოაღბო მისი გული. ის ხელმეორეთ გადაეხვია სააკაძეს; შეფიცა ერთგულობა და სრული თავდადება ამ დიდ საქმეში. ამ დღიდან ორივე მეგობარი მხნეთ შეუდგენ ქვეყნის ხსნას და მტრის დამარცხებას. მეორე დღესვე ზურაბ წავიდა პრაგვის ხეობაში და ოსტატურათ შეუდგა საქმეს.

საკაძის ასე ფრთხილათ დაწყებული საქმე არ დარჩა საიდუმლოთ ცბიერ შაჰ-აბაზს; მან შეიტყო ყველაფერი და საიდუმლოთ მოსწერა თავის ჯარების უფროს ყოზჩიხანსს, მოეკლა ჩუმათ ღიღი მოურავი, შესდგომოდა საჩქაროთ ქახეთის მოსპობას, ქართლის აყრას და გადასახლებას. რაღაც განგებით ეს შაის წერილი ხელში ჩაუვარდა თვით სააკაძეს, რომელმაც ნადირობის დროს ლოკინოს მინდვრებში შეიპყრო სპარსეთიდან სწრაფათ მომავალი შიკრიკი, უნახა ეს ბარათი და, რა სცნო ყველაფერი, მო-

კლა იგი და იქვე ჩამარხა მიწაში; თვითონ კი საჩქაროთ შეუდგა საქმეს.

ღაგვიანება აღარ შეიძლებოდა. შაიმ უკვე იცოდა მისი შეთქმულობა. ხვალ-ხევ შაჰ-აბაზი პირველ შიკრიკს დაადევნებდა მეორესა და მესამეს. ამ რიგათ ჩაიშლებოდა მთელი მისი დაწყებული საქმე. სააკაძემ გააქროლა ცხენი, ჩამოუარა უმთავრეს შეთქმულებს, აუწყა მათ საქმის ვითარება, დაუხატა თავის გეგმა და მისცა პაემანი, ეს იყო 25 მარტი. ხარება დღეს სისხამ დილაზე უნდა დასცემოდა მტრის მთავარ ბანაკს სამუხრანოში ზურაბ მრისთავი თავის მთის არწივებით, თუშ-შუაგ-ხევსურთა და პრაგველთა ჯარით. აქვე უნდა მოშველებოდენ მათ ზაზა ტიციშვილი და შართლის სხვა შეთქმულნი თავის რაზმებით. სპარსთა მთავარ ჯარის დამარცხებას შემდეგ, ქართველთ უნდა აეღოთ მტრის მეორე ბანაკი მცხეთის სიახლოვეს, შემდეგ თფილისი და იმ დღესვე უნდა დასცემოდენ მარტყოფს, სადაც იდგა სპარსთა დიდი ჯარი შეიქარხანის სარდლობით. აქ ქართველთ უნდა მოშველებოდენ ღავით ჯანდიერი და თამაზ მაჩნაძე კახელთა ჯარით. ამ ერთ დღეს ღიდ მოურავს უნდა მოესრა მტრის მთელი ლაშქარი, რომელიც განგებ დაქსაქსა რამდენიმე ალაგას, რომ დაესუსტებია იგი და უფრო ადვილათ გაეფლიტა.

ამიტომ იყო, რომ სააკაძემ მისცა შაის ისეთი გეგმა. მან კარგათ იცოდა, რომ ერთათ შეჯგულოლ სპარსთა მძლავრ ლაშქარს ვერ დაუმაგრდებოდა შართლი და ის დღე დაადგებოდა, რაც დაადგა ძახეთს; მასთან ქართლელნი მაშინვე ეცემოდენ სამალავებს და მტერს არც დაუწყებდენ ბრძოლას. შიორგის კი სურდა ერთი დაკვრით მიწასთან გაესწორებია მტერი, ეძია შური და საუ-

კუნოთ აღმოეთხრა შაჰ-აბაზის გულიდან ივერიის მოსპობის სურვილი.

შეთქმულნი სწრაფათ შეუდგენ მზადებას, რადგან ქონდათ მიცემული მხოლოდ სამი დღის ვადა. სააკაძე დაბრუნდა მტრის მთავარ ბანაკში. ამ დროს გავარდა ხმა, თემურაზ მოდის საომრათ. რუს-იმერთა დიდი ჯარითო. ამ ამბავმა მეტათ შეათრთხო და ჩაათქრა სპარსეთის ჯარები. ეს ხმები განგებ გაავრცელა სააკაძემ, რომ შიში შეეტანა მტრის ლაშქარში, თანაც დაავალა ზურაბ მრისთავს თავდასხმის დროს შორიდან ეყვირათ ბლომათ ბუკები, რომ სპარსელთ გონებოდათ ეს თემურაზის ლაშქარი; ბევრი ბუკი ნიშნავდა დიდ ჯარს.

შუალამეს გადასცილდა. ბათენებამდი იყო მხოლოდ ორი საათი. მთვარე ეფარებოდა გოროზათ აშვერილ მთებს და ეთხოვებოდა მძინარ ბუნებას თავის ციატი სხივებით. სდუმდა არემარე, მხოლოდ ამ დუმილს არღვევდა მოუსვენარი პრაგვი, რომელიც გიჟმაჟათ მიაგორებდა თავის ზვირთებს. ტკბილათ ეძინა სპარსთა ლაშქარს სამუხრანოს ველზე. სთვლემდენ გუშაგნი. მხოლოდ ერთ მდიდრულ კარავში არ ეძინა ხუთ კაცს. ჯუბა-ჯავშნით იარაღში ჩამსდარნი ეს ხუთი გმირი სიბნელეში სულგანაბული ელოდა განთიადს. ისინი გულის ფანცქალით მიჩერებოდენ ჩრდილოეთს და უცდიდენ რაღაც ნიშანს. აჰა, ამოვიდა კიდევ ცისკარი და იწყო კაშკაში! ცოტა ხანს შემდეგ ამოჰკრა დილის ნიავმა. არ ჩანდა ნიშანი; არ ისმოდა ბაიბური. მხოლოდ დრო გამოშვებით ამ სიჩუმეს არღვევდა ქოტის სევდიანი ძახილი.

„ნუ თუ გვიღალატა ზურაბმა?! აგერ გათენებამ მოატანა... სად არიან ამდენი ხანი? უკმაყოფილოთ წაიფუჩუნა ბიორგიმ.

„მოვლენ, მამილო, უსათუოთ! ცოტა შევიცადოთ.“
შთხრა ქაბუკმა და მოეხვია მამას.

შინ იყვენ ესენი? მსენი გახდათ ზიორგი სააკაძე და მის მიერ არჩეული ოთხი საუკეთესო ვაჟკაცი: შაშუნა ვაშაყაშვილი, ელია დიასამიძე, შატა სერხეულიძე, და თვით სააკაძის 18 წლის ვაჟი ავთანდილი. მსენი ყავდა ნაცადი ღიდ მოურავს მრავალ ომში, ამიტომ იმდენ მხედრებში მხოლოდ ესენი აირჩია სააკაძემ. ამ ოთხი კაცი თუნდა დარეოდა სააკაძე მტრის სარდლებს და გაეწყვიტა ისინი. მს იყო საბედისწერო ჟამი. მართი ფიორი შეგვიანება, ოდნავ გონს მოსვლა მტრის ლაშქრისა სრულიად დაღუპავდა საქმეს, დაღუპავდა მთელ საქართველოს. აქ სამუხრანოში ამ ხარება დილას წყდებოდა საქართველოს ბედი: ან მტრის დამარცხება და სრული თავისუფლება, ან სხანსთა გამარჯვება და მთელი ივერიის ამოყლეცა. საქართველოს მომავალი ეკიდა ბედის სასწორზე.

აჰა, შეფერადდა ცა, მოატანა დილის რიჟრაჟმა! ამ დროს მოისმა შორს ბუკის ხმა: მს ხმა თან და თან ახლოვდებოდა და გუგუნით ეფინებოდა მიდამოს. შეტორტმანდა ხუთი მამაცი გული. სიხარულის ელფერი მოედვათ სახეზე.

„ზურაბია, ზურაბი თავის მამაცი ჯარით!“ შესძახა ღიდმა მოურავმა და წამოვარდა ზეზე.— „ახლა კი დადგა, შაჰ-აბაზო, წამი შურისძიებისა! ღლეიდან შენ გაიგებ, თუ რას ნიშნავს ქართველი ერი. შენ უმზადები მას სიკვდილს, ტყვეობას, გაჟლეტას, მაგრამ არა! გაწყდება შენი ჯარი, მოისპობა ოდესმე მთელი ირანი, პატარა საქართველო კი დარჩება ისევ ცოცხალი. მის გვერდით დაიმსხვრენ დიდი იმპერიები, გაწყდენ მტარვალნი, ქართველი ერი ისევ ცოცხალია და იცოცხლებს საუკუნოთ“...

საკაცემ მოიხადა ქუდი და დაიჩოქა, მას მიბაძა ოთხივე ვაჟკაცმა.

„ძლიერო ღმერთო, შენ შეიბრალოე ესდენ ტანჯული საქართველო! შენ იხსენ იგი ამ საშინელ ხიფათისაგან! შენ მომადლე მას გამარჯვება! ლეთის შშობელო ქალწულო, შენ მიაპყარ მას შენი მოწყალე თვალი! ნუ გასწირავ შენს წილათ ხლომილ უბედურ ივერიას! ნუ გაახარებ შირისტეს მტერს! შენ იხსენ დაღუპისაგან შენი მოსავი ერი!“... ლაღებდა მხურვალეთ და ხელაპყრობით ღიღი მოურავი; თვალთაგან სდიოდა ცრემლი.

„ძმებო! — მიმართა მან თავის გმირებს, — დადგა განწირვის დღე... ან სიკვდილი, ან გამარჯვება!... მოზღვაებულა მტერი, ის უპირებს ჩანთქას ჩვენს ტანჯულ სამშობლოს. ღღეს ჩვენა ვართ მისი პატრონი. ღღეს ჩვენ გვარგუნა ღმერთმა მისი ხსნა და მფარველობა. ბალაღებული მტერი დანავარდობს ყოველ კუთხეში და უპირებს გაჟლეტას ჩვენ ხალხს. ზამხნევდით ძმებო! სამშობლოს სიყვარულმა შთაგბეროთ გმირული სული! ნუ შეგაშინებთ მტრის სიმრავლე! ან მოგკვდეთ ნამუსიანათ, ან მოუშვოთ ტანჯულ სამშობლოს სანეტარო თავისუფლება! აბა, ძმებო, დროა მოქმედების! მომყევით!... სიკვდილი მტარვალთ!“ შესძახა სააკაცემ მგრგინავი ხმით და იძრო ხმალი.

ამ დროს შემოვარდა კარავში სპარსელი შიკრიკი.

„ღიღო მოურავო, შორჩიხანი გიბარებს ჩქარა... ძლივს წარმოსთქვა სპარსმა გულისხმეთქებით.

ზიორგი და მისი ოთხი ამხანაგი სწრაფათ შესხდენ იქვე შეკაზმულ ცხენებზე და გაეშურენ მთავარ სარდლის კარავისკენ, სადაც თავი მოეყარათ კიდევ ყველა სარდლებს და გაფითრებული შეცქეროდენ ერთმანეთს.

თენდებოდა. ნელ-ნელა ქრებოდა ბინდი. ათასი ბუკ-ნალარის მკეკარე ხმა თანდათან ახლოვდებოდა და საშინელი გრიალით ედებოდა ტყესა და ველს. მს შემზარავი ხმა შიშისზარს სცემდა მტრის ლაშქარს.

— „მს რა ხმაა, ბიორავი! მისეღის უმაღლვე მიაძახა შორჩიხანმა.

„მს ის ხმაა, რომ დადგა ჟამი შურისძიებისა! დადგა ჟამი სპარსთა გაჟლეტისა და საქართველოს თავისუფლების! სიკვდილი მტარვალთ!“ — ლომივით დაიგრგვინა ღიღმა მოურავმა, იძრო შუბი და გაუყარა გულში შორჩიხანს. მტრის მთავარსარდალი დაეცა მკვდარი. ხუთივე გმირი მახვილით ხელში ეძგერენ სპარსეთის სარდლებს და გაავლეს მუსრი. მათ წუთს შემდეგ ისინი დაერივნ მტრის ზარდაცემულ ლაშქარს და იწყეს მათი უწყალოთ ჟლეტა. ამ დროს მოვიდა მაშველი ჯარიც ზურაბ მრისთვის სარდლობით. როგორც მშვიერი ლომნი, თუშ-შშავ-ხევსურნი საშინელი ყიყინით დაერივნ მტერს. შეიქნა გულსაზარი ჟლეტა. მართველის ხმალი თვრებოდა სპარსელის სისხლით. ღიღი მოურავის და ზურაბ მრისთვის ერთი შეტევით იფანტებოდა მტრის დასტები, მათ მახვილის წინაშე გარბოდენ ისინი გულის ხეთქებით.

ამ დროს მიეშველენ მართველებს თეიმურაზ მუხრანბატონი, ზაზა ციციშვილი და სხვა თავადები თავის რაზმებით. ისინი შემოერთყენ მტრის ბანაკს, შეუკრეს გასაქცევი გზა და იწყეს სპარსთა უმაგალითო ჟლეტა. შველაფერი ხდებოდა სააკაძის მიერ წინ და წინ განსაზღვრული გეგმით. ზეცის რისხვა დაატყდა თავზე ირანის ლაშქარს ამ ხარება დილას. მართველის მახვილი უმოწყალოთ ჟლეტდა სპარსელთ. დაფრთხალი მტრები შიშის გამო, ვერ ცნობილობდენ და ხოცდენ ერთმანეთს.

ძიდევ ერთი საათის ხელჩართული ბრძოლა და გაწყდა ერთიანათ მტერი. მხოლოდ რამდენიმე კაცმა ძლივს უშველა თავს გაქცევით, გადარჩენ სიკვდილს და ტყვეობას. მტრის მთელი ბანაკი და აუარება სიმდიდრე დარჩა ჯილდოთ გამარჯვებულ ქართველთ, რომელნიც სიხარულით ეხვეოდნენ ერთმანეთს და ულოცავდნენ გამარჯვებას.

ზიორგიმ ცოტა ხნით დაასვენა აქ თავისი ჯარი და შემდეგ გაემართა მცხეთისკენ, რის სიახლოვეს ახლათ აგებულ ციხეში იყო გამაგრებული სპარსელი ჯარი. სააკაძემ მიიტანა იერიში ციხეზე, ერთი საათის ცხარე ბრძოლის შემდეგ აიღო იგი და გაჟლიტა სპარსნი. აქ მოხდა ერთი საოცარი რამ: როცა სააკაძე ბრძოლაში იყო გართული, უკანიდან მიეპარა მას ერთი ახალგაზდა სპარსი, მიაძახა: „მოკვდი, მოღალატე!“ და მოუქნია ხმალი. მართი წამი და უდიდესი გმირი უნდა გამხდარიყო მტრის სითამამის სხვერპლი, მაგრამ ამ დროს იელვა უცებ ხმალმა ქაბუკ ქართველის ხელში და სპარსელის თავი გაგორდა ძირს, თან მიაძახა: — „მამაჩემმა მოკლა მამაშენი და მე ჩემს ძვირფას მამას მოგაკლევინებდიო!“ სპარსელი იყო შორჩინანის შვილი იმამ გერდა, ქართველი კი სააკაძის 17 წლის ვაჟი ზურაბი.

აქედან ღიდი მოურავი მიადგა აფილისს, აიღო ყველა ციხე, ნარიყალას გარდა, ჩააყენა მათში თავის მცველები, შევიდა ოფილისში, გაჟლიტა სპარსნი და ბევრიც დაატყვევა. სვიმონ მეფემ მოასწრო გაქცევა. ღიდათ გამაგრებულ ნარიყალას ციხეს სააკაძემ შემოარტყა ალყა. მს მაგარი ციხე უნდა აღებულიყო. უწყლობით, მაგრამ ოფილისში გაჩდა ორი მოღალატე, რომელთაც დიდი სამსახური გაუწიეს მეციხოვნე სპარსებს და მით დააბრკოლეს ციხის აღება. მს მოღალატენა

იყვენ ოფილისის მოქალაქე სომხები გიორგი გორგიჯანიძე და განსო ჯანუაშვილი. ღიღმა მოურავემა გაუგო ორივეს ღალატი, ერთი ჩამოარჩო საჯაროთ, მეორეს კი თავი მოაკვეთინა. ამის მიზეზით იყო, რომ მოღალატე ბორგიჯანიძის შვილმა ისტორიკოსმა ფანსადან გორგიჯანიძემ დასწერა სააკაძის შესახებ ყალბი ცნობანი და დასწამა საზიზღარი ცილი, ე. ი. გამოიყვანა იგი ქვეყნის მოღალატეთ, რამაც შეცთომაში შეიყვანა შემდეგი მწერლები და მით გმირის წმინდა სახელს მოსცხეს სამარცხენო ჩირქი.

იმ დღესვე ოფილისიდან სააკაძემ თავის ჯარით გასწია მარტყოფისკენ შეიქარხანზე დასაცემათ. სამხრობის დროს მიაღვა მარტყოფს; მეორე მხრით დაეცენ მტერს შანძე და ჯანდიერი კახელი ჯარით. შეიქნა აქაც ხელჩართული ომი. ბალაღებული ქართველნი აწვებოდენ მტერს ორი მხრით და ავლებდენ მუსრს.

შელარ გაუძლო ქართველთა სიმამაცეს შუაში მომწყვდეულმა მტრის ჯარმა, დაფრთხა და დაეცა სულით, ზოგმა მოასწრო გაქცევა; მეტი ნაწილი კი ჩაუვარდა ტყვეთ ქართველებს, რომელთაც დარჩათ დავლათ მტრის მთელი ბანაკი და ქონება. შეიქარხანმა სააკაძის მოსვლამდი მოასწრო გაქცევა თავის ცოლშვილით. მან აღრევე გაიგო სპარსელ ჯართა დამარცების ამბავი და უშველა თავს.

ახლა სააკაძემ დაჰყო რაზმებათ თავის მამაცი ჯარი და გაგზავნა ზოგი ძახეთს სათარეშოთ გასულ სპარსთა ჯარების გასაჟღეტათ, ზოგი კი შართლს მტრის რაზმების მოსასპობათ, რომელთაც ეკავათ ხელში ხეობანი და სახიზნი ადგილები. თვით სააკაძემ იახლა ზურაბ მრისთავი, საჩქაროთ გაედევნა შეიქარხანს და მიეწია მტკვართან. უზომოთ შეშინებულმა ყიზილბაშმა ძლივს

ვაასწრო სააკაძეს თავის ცოლით და მცირე ამალით. მთელი მისი ჯარი დარჩა ტყვეთ ღიდ მოურავს, აგრეთვე ჩაიგდეს ხელში შვიქარხანის მთელი ქონება.

ასე ბრწყინვალეთ დამთავრდა ეს დიდებული დღე. მოხთა დაუჯერებელი ამბავი: ამ ერთ დღეს მოისპო უძლეველი ძტერი, გადარჩა დაღუპვას მთელი საქაროგელო!... ამ ერთ დღეს გიორგი სააკაძემ ჩაიდინა ნამდვილი სასწაული, ჩაიდანა ისეთი რამ, რომლის მზგაგსი არც ერთ სამხედრო გენიოსს არ ჩაუდენია არსად და არას დროს! სააკაძემ ერთ დღეს გაელიტა ოთხ ალაგას მტრის დიდი ჯარები და იხსნა დაღუპვისაგან მთელი ივერია, შეგვიძლია ვთქვათ მთელი საქაროგელო, რადგან ივერიის აოხრებას მოყვებოდა ქოლხიდა-მესხეთის დაღუპვაც და მით გაქრებოდა საქართველოში ქართველი ერის სახელი.

სააკაძე და ზურაბ შრისთავი გავიდნენ ტყვარში და გაედევნენ შვიქარხანს, მაგრამ ველარ მიწვდნენ. ნაცვლათ ამისა ისინი შეესიენ სპარსეთის სამფლობელოს და დაიპყრეს მისი კუთხენი: განჯა, უარაბადი, ბარდა, ქაბალი, არეში, უაზახი, შამშადალი და შაქი, ჩააყენეს ციხეებში თავის ჯარები, დაბეგრეს ხალხი და აუარება ალაფით დაბრუნდნენ შინ.

მართლ-მანეთი აივსო დავლით. სპარსელ ჯართა მთელი ქონება, ცხენი, ჯორი, აქლემა, სურსათი, სამოსელი და განძეულობა დარჩათ ქართველებს. ამას ზედ დაერთო სააკაძისა და ზურაბის მიერ მოტანილი ალაფი. იშვებდა ხალხი. მთელი ივერია დღესასწაულობდა საშინელ ხიფათისაგან გადარჩენას და ბრწყინვალე გამარჯვებას. მართლ-მანეთის ყოველ კუთხეში ისმოდა ბიორგი სააკაძის ქება-დიდება. მკლესიებში იხდიდნენ პარაკლი-

სებს ღიდი მოურავის სახელზე. ხალხის გულში მან მოიპოვა უღრმესი სიყვარული. ის შეიქნა ხალხის სათაყვანო კერპი, უძლეველი გმირი, სალოცავი წმ. ბიორგი.

11. მ ა რ ა ბ ღ ი ს ო შ ი .

ზადარჩა დაღუპვას ორი სამეფო, ქართლი და ძახეთი. მაგრამ არც ერთს არ ყავდა მეფე. ახლა მეტათ აღვილი იყო ორივე სამეფოს შეერთება. მაგრამ ვინ იქნებოდა მათი მეფე? შველახე უფრო ღირსეული იყო თვით ბიორგი სააკაძე, როგორც თავის გარეგნობით, ისე ფრიად მაღალი ჭკუით და სამხედრო გენიოსობით. ის იყო ნამდვილი სამეფო კაცი. ის დაამშვენებდა დიდ იმპერიის ტახტს. მასთან ბიორგი იყო მთელი ივერიის გადამრჩენი, მეთაური, პატრონი; ის იყო ქვეყნის ფაქტიური მეფე. ხალხი აღმერთებდა მას. მაშ საჭირო იყო მხოლოდ გვირგვინის კურთხევა და მეტი არაფერი. თავის გამეფებით სააკაძე აღვილათ მიაღწევდა თავის დიდების მიზანს, — საქართველს გაერთიანებას. ივერიის, კოლხიდის და მესხეთის შეერთება, მით საქართველს შველი დიდების აღდგენა, — აი, რა იყო დიდი მოურავის უზენაესი მიზანი! ის არ იხედებოდა ჩრდილოეთისკენ, არ უპოტინებდა ხელებს რუსეთს, არ თანაუგრძნობდა ლუარსაბ-თეიმურაზის პოლიტიკას, რომელიც მას მიაჩნდა სამშობლოსთვის დამღუპელი. სააკაძის აზრით შეერთებული საქართველო აღვილათ შეძლებდა, როგორც ძველათ, ისე ახლაც და მომავალში მტრების მოგერებას, თავის გავლენის აღდგენას ამიერ ქავკასიასა და შვირე აზიაში. თუ დღეს საქართველო უძლეურია, თუ დღეს

ქენჯნიან მას სპარსნი და ოსმალნი, ამის მიზეზია მისი დაფლეთა რვა სამეფო-სამთავროებათ, რომლებიც არ ეხმარებიან ერთმანეთს და მით უფრო ასუსტებენ ისედაც პატარა საქართველოსო. ასე ფიქრობდა ღიღი მოურავი.

მაგრამ სააკაძე არ იყო პატივ-ღიდების მაძებარი კაცი. ის იქცეოდა ისე, როგორც თხოვილობდა თავის სამშობლოს უზენაესი ინტერესი. საქართველოს კეთილდღეობა და შინაური მშვიდობა კი ითხოვდა, რომ ივერიის მეფეთ ყოფილიყო ისევე ბაგრატიონთა გვარის შთამომავალი. სააკაძის გამეფებით საშინლათ აღელდებოდენ შართლ-ძახეთის თავადები და მოახდენდენ ამბოხებას. როგორც მეფეს, სააკაძეს თავის ნებით არ დაემორჩილებოდენ ძოლხიდა და მესხეთი. ამიტომ საქართველოს გაერთიანების გამო უნდა მომხდარიყო სამოქალაქო ბრძოლა, ძმათა შორის სისხლის ღვრა, საქართველო უნდა გამხდარიყო შინაურ ომების ასპარეზათ, რაც მეტათ დაასუსტებდა ჩვენ ქვეყანას და აქცევდა ადვილათ ჩასანთქავლუკმათ გარეშე მტრების ხელში.

აგრეთვე თავისუფალი ივერია აღარ ისურვებდა მეფეთ მამადიანს ბაგრატიონის გვარისას. ამიტომ სააკაძის კანდიდატი ფრიად ნიჭიერი, მაგრამ მამადიანი ხოლმე მიწა ბაგრატიონი, ღიღი სვიმონ მეფის ძმის წული, დღეს აღარ გამოდგებოდა; მას მეფეთ არ ინდომებდენ სპარსეთზე ისე ბრწყინვალეთ გამარჯვებული ქართველები. შათ უნდოდათ ბაგრატიონთა გვარის ქრისტიანი მეფე. ასეთი კი იყო ჭეთევან წამებულის შვილი ძახეთის ყოფილი მეფე თეიმურაზი.

შოველივე ეს კარგათ იცოდა ღიღმა მოურავმა, ამიტომ გაუგზავნა კაცები თეიმურაზს და მოიწვია შართლ-ძახეთის მეფეთ. იმედ დაკარგული თეიმურაზი ის იყო

ჯდებოდა გემში და აპირობდა რუსეთს წასვლას, რომ მიიღო ეს ფრიად სასიხარულო ამბავი. ის მაშინვე გაეშურა ქართლისკენ. იმერეთის საზღვარზე მას დახვდნენ ზიორგი სააკაძე და ქართლ-ძახეთის თავად-აზნაურნი მდიდრულათ მორთულნი, მიესალმნენ მეფეს, გამოუძღვენ და მოიყვანეს მცხეთას, სადაც დიდი ზემით უკურთხეს გვირგვინი. ამ რიგათ შეერთდა დიდი ხნის განშორებულ ქართლი და ძახეთი. იშვებდა უზომოთ გახარებული ერი; ის იყო თავისუფალი, მას ყავდა ქრისტიანი მეფე. სააკაძემ მიართვა მეფეს ძვირფასი სამკაული, არაბული ცხენები და მდიდარი ხაზინა, რომელიც წაართვა დავლათ სპარსებს.

ჩაუვიდა ეს ამბავი შაჰ-აბაზს, შეიტყო თუ რა რიგათ უღალატა მას სააკაძემ, სცნო თავის ჯარების ასე უწყალოთ ელეტა, ქართლ-ძახეთის შეერთება, თეიმურაზის გამეფება; და ყოველივე ეს ჩაიდინა ვინ? მასთან შეხიზნულმა, მისგან წყალობით ავსებულმა, სამშობლოდან გაძევებულმა ზიორგი სააკაძემ. შაის გამწარებას არ ქონდა საზღვარი. თავისივე კბილით ის იგლეჯდა თავის ხორცს.

შაჰ-აბაზმა საჩქაროთ გასცა ბძანება შეეკრიბათ საუკეთესო ჯარი. მან მიმართა მოწოდებით მამადიელ აზიას და გამოუცხადა ივერიას ჯვაროსნობის ომი. შაბრაზებულმა შაიმ აამხედრა მთელი სპარსეთი, მთელი მუსლიმი პაწაწა ქრისტიან ერის წინააღმდეგ. ამ შემთხვევაში შაის არ ამოქმედებდა მარტო შურის ძიება. ამიერიდან ირანის კეთილდღეობისთვის შეიქნა ფრიად საშიშარი სააკაძის გენით აფრთოვანებული შეერთებული ქართლ-ძახეთი. საჭირო იყო ახლავე მათი დაცემა და დამსხვრევა, სანამ ისინი მოითქვამდნენ სულს და მოიკრეფდნენ ღონეს.

შაჰ-აბაზმა შეაგროვა 200.000-ღა მუჰამადი; აქედან წინ და წინ გამოგზავნა საქართველოში 150.000 კაცი საუკეთესო სარდლების მეთაურობით, მთავარსარდლათ კი მისცა თავის საკუთარი სიძე შესანიშნავი სარდალი ყაზ-ჩაბაში. თვით შაჰ-აბაზი დარჩა სპარსეთს. ის მოერიდა სააკაძეს. ალბათ მას ეშინოდა ღიღი მოურავის სამხედრო გენიის და მისგან დამარცხების.

ჯარის წამოსვლამდი შაჰ-აბაზმა მოაკვლევინა წამებით მძევლათ მყოფი სააკაძის უფროსი ვაჟი ზაატა, ჩასდო მისი მოჭრილი თავი ტომარში და გაუგზავნა საჩქაროთ ღიდ მოურავს. მს საშინელი საჩუქარი მიიღო სააკაძემ. მან გახსნა ტომარი და ამოიღო უუსაყვარლესი შვილის მოჭრილი თავი. ზამწარებულმა მამამ ჩაიკრა იგი მკერდში. საშინელი გმინმა აღმოხდა გმირის გულიდან. თვალთაგან გადმოსკდა ცრემლები. ღიდხანს გოდებდა უნუგეშო მამა დაკარგულ შვილზე.

— „შვილო პაატა, — მოსთქვამდა ღიღი მოურავი, — შენ გაგწირა ქვეყნისთვის შენმა უბედურმა მამამ... შენ გიმსხვერპლა ბედშავმა საქართველომ... შენ მოკვდი გმირულათ და მაგ მოწამებრივი სიკვდილით იხსენ დალუპისაგან შენი ტანჯული სამშობლო... შენ განშორდი ამ მქენჯნავ წუთისოფელს და ახლა ნეტარებ ზეკას, მე კი კუბოს ფიცრამდი უნდა ვიტანჯო უშენოთ, უნდა ვიტანჯო იმ ფიქრით, რომ მიგეცი პირში გაცოფებულ აფთარს... მაგრამ ვიფიცავ შენს წმინდა სახელს, ჩემო ძვირფასო შვილო, რომ საზიზღარ შაის დაუსევამ ფასათ შენს წამებით სიკვდილს... მხეცო შაჰ-აბაზო, შენ მოჰკალ წამებით ჩემი პირშუო შვილი, მაგრამ ვეფიცვარ ამის ნაცვლათ თვით სპარსეთს ჩაუსო გულში მკვლელი მახვი-

ლი... შენ მოჰკალ ჩემი შვილი, მე მოვსპობ მთელს ირანს, თუ ბედმა არ მიმუხთლა!“...

ზიორგიმ დაასათლავა შვილი, რომლის ტანი მოატანია სპარსეთიდან, და შეუდგა მზადებას. ჯერ კიდევ აღრე, სპარსთა ჯარების დამარცხებას შემდეგ, მან იცოდა კარგათ, რომ შაი არ დაწყნარდებოდა და დიდი ჯარებით წამოვიდოდა ივერიის მოსასპობათ. ამიტომ მეფის კურთხევას შემდეგ ღიდი მოურავი მაშინვე შეუდგა საჭირო სამზადისს და შეკრიბა ჭართლ-ძახეთიდან 20.000 საუკეთესო მებრძოლი, გაამაგრა ციხეები და შემოსასვლელი გზები.

ამ დიდ განსაცდელის დროს, სამწუხაროთ, ისევ იჩინა თავი პირადმა შურმა და მტრობამ. სააკაძის სახელი, დიდება და ქვეყნის მართვა-გამგეობა შურით ავსებდა ჭართლ-ძახეთის თავადებს. თეიმურაზ თავის ამალით ატარებდა დროს ქეიფსა და ნადირობაში. მას არ ცალოდა ქვეყნისთვის. ამიტომ შეერთებულ სამეფოს მზრუნველი, მისი ფაქტიური მეფე იყო ისევ ღიდი მოურავი. ის მართავდა ქვეყანას, ის ცვლიდა და აყენებდა მოხელეებს. ხალხის თვალში ხომ ის იყო ნამდვილი ლმერთი. სააკაძის ასეთი დიდება შურით ავსებდა თვით მის გაზდილ ზურაბ მრისთაფს, აგრეთვე მეფე თეიმურაზს. ზურაბიც მონაწილე იყო ივერიის გათავისუფლებაში, მაგრამ ყველგან ქუხდა მხოლოდ ღიდი მოურავის სახელი. თეიმურაზი იყო მეფე, მაგრამ ხალხი მეფეთ ცნობდა მხოლოდ სააკაძეს.

ამ შურმა და მტრობამ იჩინა თავი სწორეთ იმ დროს, როცა ყველაზე უფრო საჭირო იყო ერთათ, თანხმობით მოქმედება საშიშარ მტრის წინააღმდეგ. სპარსთა დიდი ლაშქარი შემოვიდა ჭართლში და დაბანაკდა მდ.

ზრამსა და ალგეთის ნაპირას შულავერსა და მარაბდის შუა. ქართველი ჯარი კი იდგა ძოჯორსა და ტაბახმელაზე. აქ ელოდნენ ულმობელ მტერს, რადგან იდგა ივლისის პაპანება და შეუძლებელი იყო ამ გრილ ადგილებიდან დაძვრა. სააკაძეს სურდა ამ ვიწროებში შეეტყუებია სპარსთა ლაშქარი და აქ დაეცა მათ თავზე ზეცის რისხვა. აი სწორეთ აქ ამ ქართველი ჯარის ბანაკში იჩინა თავი სააკაძის მტრობამ. ქართლ-ძახეთის თავადებმა ჩამოართვეს მთავარსარდლობა ამ სამხედრო გენიოსს და გადასცეს ჯარის უფროსობა უნიქო მეფე თეიმურაზს. ამ გარემოებამ დალუპა დიდებული საქმე და მოახდინა ქართველი ჯარის საბედისწერო დამარცხება მარაბდის ველზე.

ღიღი მოურავის მტრებმა გადასწყვიტეს მიხტომოდნენ სპარსებს. სააკაძე კი უმტკიცებდა, რომ ამ საქციელით ისინი დალუპადნენ საქმეს, რადგან ქართველი ჯარი შედარებით მეტათ მცირეა და გაშლილ ადგილზე ადვილი დასამარცხებელი, მასთან ამ პაპანებაში იმ ცხელ ადგილებში ჯარის ჩაყვანა შეუძლებელია, რადგან საშინელი სიცხე დათენთავს მას, წაართმევს ძალას და მხნეობას, მაშინ როდესაც იმგვარ სიცხეს მიჩვეულია სპარსნი და კარგათ იომებენო. შმჯობესია აქვე გავმაგრდეთ ამ გრილ ალაგას და ამ ვიწროებში შემოვიტყუოთ მტერი, სადაც ადვილათ დავამარცხებთო. ამ ბრძნულ რჩევას მიემხრო რამდენიმე შეგნებული პირი; დიდი უმეტესობა კი გაიძახოდა: ჩაუხტეთ სპარსებსაო. ზავიდა უმრავლესობის აზრი. ღაიძრა დაბლეთისკენ ქართველი ჯარი. მასთან მისდევდა გულის ტკივილით ღიღი მოურავი. ის წინდაწინვე გრძნობდა ქართველი ჯარის დამარცხებას.

იალლუჯის მთებიდან წითლათ ამოცურდა დიდი მნათობი და მოფინა მიდამოს ცხელი სხივები. ღაგუბებული

ჰაერი სულს უხუთავდა კაცს ზრამისა და ალგეთის ხეობაში. მატულობდა თანდათან სიცხის ბული... ამ დროს გამოჩნდა ქართველი ჯარი. ის მიდიოდა სამხედრო სიმღერით სპარსთა ბანაკზე დასაცემათ. მოწინავე ჯარის წინ მოაქროლებდნ მერანს ორი შესანიშნავი სარდალი, დავით ჯანდიერი და ალათანგ ხერხეულიძე. მსენი არ შეუშინდნ მტრის თოფსა და ზარბაზნებს, მიიტანეს თამამათ იერიში და მიადგნ მტრის ჯებირებს. სპარსებმა მისცეს ცეცხლი. მოწინავე ჯარის სარდლები გმირულათ გადაცინდნ ჯებირებზე მახვილით ხელში და ეძგერნ მტერს. მათ მიყვა ქართველი ჯარი და მშვიერი ლომივით დაერია მტრის უამრავ ლაშქარს.

სპარსნი არ შეუშინდნ ასეთ გაბედულ იერიშს და თამამათ დახედნ ქართველებს. შეიქნა ხელჩართული ბრძოლა. მზის სხივებზე ლაპლაპებდა სისხლიანი შუბი, ხმალი და ხანჯალი. ისმოდა საშინელი ჩახა-ჩუხი. ჰაერში ტრიალებდა დაქრილ-მომაკვდაეთა საზარო კენესა და გმინვა. სიცხე მატულობდა, ჩამოწვა ბრძოლის ველზე საშინელი ბული. შეგუბდა სული. ამ საშინელმა სიცხემ მოსხლიტა წელში ქართველი ჯარი. მან დაკარგა მხნეობა. ამას ხელს უწყობდა მტრის სიმრავლე, რომელიც საოცარი ენერგიით ებრძოდა ქართველ ჯარს და აწვებოდა ყოველ მხრიდან. ბალადებულმა მტერმა მოუღო ბოლო ქართველთა მოწინავე ჯარის სარდლებს და სხვა ცნობილ ვაჟაკებს. მოკვდნ გმირულათ ღავით ჯანდიერი და ალათანგ ხერხეულიძე. ამ ამბავმა შეათრთხო ქართველთა მოთენთილი ჯარი. მან თითქმის იბრუნა პირი და მზათიყო გასაქცევათ. მაგრამ ამ დროს მოხდა ერთი საოცარი რამ: უცებ შეიქნა საშინელი არეულობა მტრის რაზმებში. მიღაც³ მხედარი ბუმბერაზის ტანით მუხარად მოხდილი და-

ქროლებდა თეთრ მერანს სპარსელთა ჯარში, იქნედა ხმაღს, თავის მკექარე ხმით და მძლავრი მარჯვენით შექონდა ყველგან შიში და სიკვდილი. მს იყო გიორგი სააკაძე, რომლის დანახვაზე გარბოდენ შეშინებული სპარსნი. რა შეატყო სააკაძემ, რომ ქართველი ჯარი განსაცდელშია და საქმე ილუპება, ვეღარ მოუთმინა გულმა და გასწირა თავი. მან მოიხსნა მუზარადი და პირახდილი შეიქრა მცირე ამალით მტრის რაზმებში. თავის ძლიერი მკლავით და მგრგვინავი ხმით მან შეიტანა ყველგან შიში და რისხვა, მან დაუხოცა მტერს საუკეთესო სარდლები. სპარსებმა იცვნეს იგი.

— „თავს უშველეთ!.. ღიღი მოუარაფი!“... მს სიტყვები ელვის სისწრაფით მოედვა მტრის ლაშქარს და დასცა შიშის ზარი. სააკაძის ასეთმა სიმამაცემ ააფრთოვანა ქართველი ჯარი. მან მხნეთ შეუტია გალაღებული მტერს.

მეღარ გაუძლო მტერმა სააკაძის თავგანწირულ გმირობას და იბრუნა პირი გასაქცევათ. შველაზე წინ გარბოდა სპარსთა ცხენოსანი ჯარი. იმას გაედევნენ ქვეითნიც. მათზე არ მოქმედობდა არც სარდლების ბძანება, არც ხვეწნა, არც მუქარა. ბარბოდა საოცარი სისწრაფით შიშით შეპყრობილი სპარსთა ლაშქარი.

ამასობაში დაღამდა კიდევც. მს არ იყო მტრის სრული დამარცხება. ღამარცხდა მხოლოდ სპარსთა ერთი ნაწილი. მეორე ნაწილს ისევ ხელში შერჩა მთელი ბანაკი და სიმამარენი. ღიღით ადრე ქართველმა ჯარმა მედგრათ შეუტია სპარსელებს. წინა დღის გამარჯვებით გალაღებული ქართველნი თამამათ აწევბოდენ მტრის რაზმებს. მათ ვეღარ უმამგრდებოდენ ერთჯენვე შეშინებული სპარსნი, რომელთაც ყველგან ეღანდებოდა მუზარად მოხდი-

ლი სააკაძე. მედგარ ბრძოლას შემდეგ დამარცხდენ სპარსნი და იწყეს გაქცევა. მთელი მათი ქონება და ბანაკი დარჩათ ქართველებს. ქართველი ჯარი გაედევნა მტერს და გაავლო მუსრი. შეშინებული სპარსნი ყრიდენ გზაზე თავის იარაღს, თოფებს, ზარბაზნებს, სურსათს და გარბოდენ ზარდაცემული, გარბოდენ მტრის სარდლები, ყველაზე წინ გარბოდა მთავარ სარდალი შორჩიბაში.

დამარცხდა აურაცხელი მტერი. სასწაულებრივ გაიმარჯვეს ქართველებმა და ეს მოხდა განსაკუთრებით ბიორგი სააკაძის წყალობით.

ჩამოწვა შუადღის პაპანება. ბახურებულ თორნეს დაემგზავსა მარაბდის ველი. საშინელ სიციხით შეწუხებული ქართველები წვებოდენ ზოგი წყალში, ზოგიც ხეებ ქვეშ ბაღებში, ბევრიც აბინავენდა ნაშოვარ ალაფს. ამ რიგათ ქართველი ჯარი იყო გაბნეული 10-15 ვერსზე.

მხოლოდ ერთ ალაგს შეჯგუფულიყო მთიელთა ჯარი და იყო რაღაც ფაცა-ფუცში. მათი სარდალი ზურაბ მრისთავი დაქრილიყო ომში და გარს ეხვიენ მისი ერთგული მხედრები.

ამ დროს მარაბდის სერის წვერვალზე გამოჩდა რაღაც შავი ღრუბელი. მს ღრუბელი მოძრაობდა და სწრაფათ ეშვებოდა ძირს. ბაოცებულმა ქართველებმა შეამჩნიეს მტრის ახალი ლაშქარი, რომელიც საოცარი სიჩქარით მოდიოდა ზურაბის ჯარზე დასაცემათ. წინ დახედულმა შაჰ-აბაზმა პირველ ლაშქარს დაადევნა მეორე ჯარი 60000 კაცისაგან შემდგარი საუკეთესო სარდლების, ხანსო მიწწას, ამირგუროხანის და შაბადახანის მეთაურობით. მს ჯარი ეკვეთა ზურაბ მრისთავის რაზმს და შემოერთყა ირგვლივ. დასვენებული სპარსნი ჭეცენ ბრძოლით დაქანცულ და სიციხით მოთენთილ ერთ მუქა

ქართველთ. შეიქნა ხელჩართული ბრძოლა. როგორც ძლიერი ლომი თავის ბუნაგში, ისე გამწარებით იბრძოდა დაქრილი ზურაბი, აწყობდა რაზმებს და მუსრავდა მტერს.

რა ნახეს ქართველებმა სპარსთა ასეთი თავდასხმა, იწყეს დენა ყოველ მხრიდან. მათ მედგრათ შეუტიეს მტერს, მაგრამ მტერი იყო დიდათ ძლიერი თავის სიმრავლით. ზურაბს გაუჭირდა საქმე. იგი თხოულობდა შეელას. მტრის ასეთმა სიმრავლემ თეიმურაზ მეფეს დასცა თავზარი. იგი დაიბნა, დაეცა სულით, დაკარგა გონება; ის ვერ აძლევდა თავის ჯარს ვერავითარ განკარგულებას. ღაირღვა ბრძოლის გეგმა. აღარ იყო მეთაური, მთავარსარდალი. შველა იქცეოდა ისე, როგორც სურდა. ღაეცა მტრის შუაგულ რაზმებში სისხლის დენით გულშეწუხებული ზურაბი, იგი ძლიეს გამოათრიეს ცოცხალ-მკვდარი თავგანწირულმა მთიელებმა. ქართველ ჯარს დაებნა დავთარი. ის შედრკა და იწყო უკან დახევა. ძიდევ ნახევარი საათი და დამარცხდებოდა ერთიანათ ჩვენი ჯარი, რომ ამდროს არ გასჩენოდა მხსნელი.

ამ საერთო ჟრიამულში გაისმა ღიღი მოურავის მკვექარე ხმა. სააკაძე და ბარათა ბარათაშვილი თავის რაზმით გაედევნენ შორჩიბაშს და ისიც იყო დაბრუნდენ უკან. რა ცენეს ახალი მტრის თავდასხმა, ეკვეთენ მას, როგორც შევარდენი. ამათ თან ახლდა მესხეთიდან მოსული მანუჩარ ათაბაგი 300 ვაჟაკით. შანახლდა ბრძოლა. ქართველებმა მოიცეს გული. სააკაძის დანახვაზე ისინი იქცენ გმირებათ და უმაგალითო სიმამაცით შეუტიეს გალაღებულ მტერს. პირიქით, ღიღი მოურავის დანახვამ და მეხივით ძლიერმა ხმამ შიშისზარი დასცა სპარსთა მხედრობას. შედრკა მტერი. მან დაკარგა სიმა-

მატე. ძიდევ ერთი საათი ასეთი ბრძოლა და უსათუოთ დამარცხდებოდენ სპარსნი, მაგრამ ბედათ უსწრო ლამემ და გაყარა მებრძოლნი.

საბედისწერო შეიქნა ქართველთათვის ეს ბნელი ლამე. ამ სიბნელეში მათ შემოერტყა ზურგიდან შორჩიბაში თავის ჯარით. მას შეეტყო მაშველი ჯარის მოსვლა და მაშინვე უკან დაებრუნებია თავის დამარცხებულ ლაშქარი, უკვე დასვენებული და რაზმებათ დაწყობილი. წარმოუთქმელი ელდა დასცა ქართველებს ამ ამბავმა. ახლა კი მიხედენ სააკაძის მტრები თავის შეცდომას, მაგრამ გვიანლა იყო, მთელი ჯარი და მასთან მთელი საქართველო ხდებოდა მათი პირადი შურის და უნიკობის სხვერპლი. ახლა კი გაცლა სჯობდა ბევრათ, მაგრამ წასვლა შეუძლებელი იყო, რადგან რიცხვით ათჯერ მეტი მტერი შემოხვეოდა რკინის რგოლივით. ახლა მხოლოდ ორი რამ რჩებოდა ქართველთ: ან ტყვეობა, ან სრული ამოწყვეტა.

ლაუვიწყარია ეს ლამე საქართველოს ისტორიაში. აქ იფეთქა საოცარი ძლიერობით ქართველთა გამირობამ და სულის სიდიადემ. სიკვდილის ლანდმა ქართველი ჯარი აქცია უმაგალითო გამირათ. შეითქვენ ვაჟკაცი. იმათ შეფიცეს ერთმანეთს, რომ გაწყდენ ერთიანათ ბრძოლის ველზე, მტერს კი არ აჩვენონ ზურგი, არ დანებდენ ლაჩრულათ. ამგვარ გამირობის მაგალითს აძლევდენ ჯარს სულიერი მამებიც კი, მაგ. რუსისას მიტროპოლიტი დომენტი, ფრიად განათლებული პირი, მატრეოფის მიტროპოლიტი, ხორჭაშენელი, აღაგერდელი და სხ. ეს სულიერი მამები მახვილით ხელში ემზადებოდენ მტერთან საომრათ ქრისტიანობის დაცვისათვის.

მთელი ლამე არ ეძინა ქართველებს. ისინი იყვენ

მზადებაში. დილის რიჟრაჟზე მათ მიიღეს წმ. ზიარება ლომენტი მიტროპოლიტის ხელით და მოემზადნენ სასიკვდილოთ. ამოკრა დილის სიომ და ააშრიალა ფოთლები. აქციპინდა ზურნა სპარსთა ბანაკში. ახმაურდა ბუკი. და ნაფირი ქართველთა შორის. დაიგრიალა თოფმა, იწყო საზარო ღრიალი ზარბაზნის მშეგრმა ხარხამ. აიშალენ რაზმები, აპრიალდენ შუბები, იელვა ხმალმა... ბალადე-ბული სპარსი და თავგანწირული ქართველი დაეტაკენ ერთმანეთს სიკვდილ-სასიკოცხლოთ. შეიქნა საშინელი ბრძოლა. სისხლის ღვართქაფს მიქონდა კაცი და ცხენი. დაქრილის კენესა და მომაკვდავის მწარე გმინვა წვდებოდა ზეცას, მაგრამ ზეცა სდუმდა; იგი გულცივათ და-ცქეროდა მარაბედის მინდორს თავის ფირუზა სახით. მთების წვეროდან წითელ ბურთივით ამოგორდა დიდი მნათობი და დააშტერა ბრძოლის ველს თავის სისხლიანი თვალები. აქ იღვროდა კაცის სისხლი, აქ ადამიანი კლავდა ადამიანს...

ბაშვადლდა; გაქირდა საქმე; ერთგვარი სიმამაცით იბრძოდა ორივე მხარე. მტერი აწვებოდა ქართველებს ყოველ მხრიდან და უხუთავდა სულს. სიციხე მატულობდა. იგი ართმევდა ძალას დაქანცულ ქართველს. სიციხეს ჩვეული სპარსი იბრძოდა მედგრათ. შიორგი სააკაძე და-ქროდა რაზმიდან რაზმში, ამხნევებდა ქართველთ, ვარ-დებოდა მტრის შუაგულ რაზმებში, შექონდა შიში და სიკვდილი. მასვე ბაძავდენ სხვა გმირებიც, მაგრამ მტერი იყო ფრიად მრავალი, ქართველნი კი მეტათ მცირე. ამ საშინელ ბრძოლაში გაწყდენ ცხრა მძა ხერხეულაძე, ცხრა მაჩაბელი, შვიდი ჩოღატყაშვილი; აქვე მოკლეს სა-ხელოვანი ვაჟკაცი ბაადურ წიციშვილი, მარტყოფის მი-ტრამელიტი, ხურჭაშნილი, სხვა მრავალი თავად-აზნა-

ური და საღვდლო პირი. მანახევრდა ქართველი ჯარი, გაწყდა 18,000 სპარსი, მაგრამ ბრძოლას არ უჩანდა ბოლო. სააკაძეს მოუკლეს ცხენი და შემოეხევიენ მოსაკლავათ, მაგრამ ამ დროს მისი მხსნელი შეიქნა მთის ვაჟაკი ლომი ჩრდილუდი, მან დახოცა სააკაძის თავდამსხმელნი, მიართვა ღიდ მოურავს ცხენი, თვითონ კი ქვეითათ იწყო მედგარი ბრძოლა. სააკაძე მიწვდა ცხენის მკვლელოს, აკაფა ხმლით, მისი ცხენი მისცა თავის მხსნელს და მით გადუხადა სამაგიერო.

შედრკენ ქართველნი. სიცხე უხუთავდა სულს და უკვეთდა მუხლებს. მათ იბრუნეს პირი, სურდათ გასვლა ამ რგოლიდან, მაგრამ გასავალი გზა არსად იყო. მაშინ სააკაძის ბძანებით ეძგერენ თავის რაზმით მტრის ერთ მხარეს მისი შვილი აფთანდილი და ცოლისძმა დათუნა ვრასთაფი, გააპეს მტერი და მისცეს ქართველთ გასავალი გზა. ქართველებმა მოითქვეს სული და შეუდგენ ისევ მედგარ ბრძოლას.

ამ დროს გაუარდა საბედისწერო ხმა: „მოკლეს თეიმურაზ მეფე.“ მს ხმა ელექტროს ნაკადივით მოედვა ქართველთ და დასცა სულით. მათ გაუწყვიტეს საუკეთესო სარდლები, ახლა მოუკლეს მეფეც. შიშმა აიტანა დაჭრილ-დაქანცული ქართველი ჯარი. მან ვერ შესძლო მეტი და იბრუნა პირი გასაქცევათ. შველაზე წინ გარბოდა თვით მეფე თეიმურაზი. მის ნაცვლათ მოეკლათ თეიმურაზ მუხრან ბატონი.

ბევრი ეცადა სააკაძემ ქართველი ჯარის შეჩერება, მაგრამ ვერას გახდა. მათზე ვერ ქრიდა ვერც თხოვნა, ვერც მუდარა. მაშინ, ხალხის გადმოცემით, სააკაძემ ჩასო მიწაში ხმალი და გადატეხა შუაზე ამ სიტყვებით:

„ასე მოელოს ბოლო მათ, ვისიც მიზეზით დღეს საქართველო ილუპებოა“...

ასე დასრულდა ეს უმაგალითო ბრძოლა მარაბდის ველზე! აქ გაწყდენ გმირულათ საუკეთესო ქართველნი, რომელთა ხსოვნა ღრმად მარხია ერის გულში...

12. დიდი მოურავის სათარეშო ბრძოლა.

ზამარჯვებული სპარსნი შევიდენ ქართლში. მათ თფილისში დასვეს მეფეთ გაქცეული სვიმონი და იწყეს ციხე-სიმაგრეთა დაქერა. თეიმურაზ მეფე ძველებურათ გავარდა იმერეთს. ღარჩა ისევ უპატრონოთ ქართლი და ქახეთი. ჯარი აღარ იყო, რადგან 20.000-დან 9.000 გაწყდა ბრძოლის ველზე, დანარჩენი, ზოგი დაიჭრა მძიმეთ, ზოგიც მიეპატრონა თავის ოჯახს. ხალხი ეცა სახიზნ ადგილებს. დიდმა თავადებმა კი განუცხადეს სპარსებს მორჩილება და იწყეს მათ სარდლებთან დამეგობრება. მათ დაავიწყდათ ერი და სამშობლო. ჭვეენის პირველი მოლალატე შეიქნა ზურაბ მრისთავი, რომელიც ხოსრო-მირზას შემწეობით დაუახლოვდა შორჩიბაშს. სასაკაძის მეოხებით ზურაბი გახდა თეიმურაზ მეფის სიძეთ. თეიმურაზმა მიათხოვა მას თავის ასული დარეჯან; მიუხედავად ამისა ამ უნდო აღამიანმა ზურგი აქცია თავის სიმამრს და იწყო ისევ შაჰ-აბაზის ერთგულობა; ამას მოითხოვდა მისი პირადი ინტერესი.

მრისხანე შაიმ გასცა ბძანება მოესრათ ერთიანათ მთელი ივერია. ახლა ქართლ-ქახეთი ჩავარდა უარეს განსაცდელში. მას არ ყავდა ჯარი, სარდლები, მეთაური. საუკეთესო ვაჟაკნი და ერის ბელადნი გაწყდენ ბრძო-

ლის ველზე. მეფე გაიქცა იმერეთს. ზამარჯვებული მტერი შევიდა ჭართლში და იწყო თარეში. სპარსნი მოქმედობდნენ ფრთხილათ და ხერხიანათ. უმწეოთ დარჩენილ ხალხის ერთად ერთი ნუგეში იყო მთა. ღა აჰა იწყეს მთისკენ დენა სახიზნაეთ თავის ცოლ-შვილით და სარჩო საბადებლით! საქართველოს მოელოდა უარესი რისხვა. მთელი ივერია უნდა შეღებულიყო წითლათ, უნდა გაწყვეტილიყო ქართველი ერი...

ამ შავბნელ დროს ჭართლში იყო ერთი კაცი. იგი არ შეუშინდა მტრის სიმრავლეს, არ განუცხადა მას მორჩილება, არ გააგდო ხელიდან მახვილი. მს დიდებული კაცი შეიქნა ერის ქომაგი და მხსნელი. მან შეაგროვა სამოცამდე საუკეთესო ვაჟკაცი და გაუმართა მტერს სათარეშო ბრძოლა. ის სარგებლობდა მარჯვე ადგილებით, ვიწრო ხეხვებით, ბნელი ღამეებით, ესზმოდა თავგანწირვით სხვა და სხვა ალაგას დაბანაკებულ სპარსებს და აღენდა მუსრს, ართმევდა სურსათს და იარაღს. მს უკვდავი მამულიშვილი იჩენდა ზღაპრულ სისწრაფეს და სიმამაცეს. მისი მოქმედება იყო რალაც ტიტანური და დაუჯერებელი. მართლაც ვერ დავიჯერებდით, რომ ამას არ აღნიშნავდეს იმ დროის მწერლები, ასკანდერ მუნჯა, ანაქელი, შემდეგ ანჩაღ ქეფე და იოსებ თფილელი.

ვინ იყო ეს დიადი მამულიშვილი? ვინ იყო ეს ზეკაცი? მს იყო ისევ გიორგი სააკაძე. დიდი მოურავი თავის მცირე რაზმით ახდენდა ნამდვილ სასწაულებს. ეს უშიშარა გმირი სამოცა კაცით უმკლავდებოდა მტრის ლეგიონებს, მტრის ასათასს მეომარს... ამგვარი მაგალითი არ მომხდარა ჯერ მსოფლიო ისტორიაში. ამ ერთი მუქა რაზმით სააკაძე ელვის სისწრაფით ეცემოდა თავზე შუაგულ ჭართლში მიმავალ მტერს და აღენდა

მუსრს. ბევრ ალაგას მან მისცა სპარსებს დიდი ზიანი, მაგ. თფილისთან, აგჭალასთან, წიწამურთან, ღართის კართან, აჩაკვზე და სხ. სააკაძე თავის მამაცი რაზმით შევარდენივით ესხმოდა ყველგან და აღენდა მტერს სისხლის ღვართქათს. ამ უმაგალითო თავგანწირვამ მეტათ შეაფრთხო სპარსნი და ჩააგდო საგონებელში. პირიქით, სააკაძის ასეთმა გმირობამ გაამხნევა ქართველნი. მის დროშის ქვეშ იწყეს დენა საუკეთესო ვაჟკაცებმა. ახლა სააკაძეს შეუგროვდა რამდენიმე ასი მებრძოლი. მისმა ძალამ იმატა ერთი ხუთად. ეს რაზმი მან დაყო წვრილ დასტებათ და მიუსია მტერს ყოველ მხრიდან.

საკაძით ფრიად შევიწროებულმა სპარსის სარდლებმა მიმართეს ხერხს: მათ დაუწყეს ლაქუცი ქართლის დიდებულთ, აავსეს ჯილდოთი ქართლის თავადნი და სამღვდლოება, ეჩვენებოდნენ მათ მოყვრათ და ერთგულათ. ამ ყიზილბაშურ ხრიკით მათ აამღვრიეს შიგნით წყალი, აამხედრეს სააკაძის წინაამდგე თვით ქართლის თავადნი და ღვდელ-მთავრები. მასკრა სპარსულმა პოლიტიკამ, მონურმა სულმა შეიპყრო წარჩინებული ქართველები. მათ გაუგზავნეს სააკაძეს დესპანებათ თფილელი მიტროპოლიტი დიონისე და მცხეთის სამთავროს ეპისკოპოზი ტროფიმე. ისინი მივიდნენ ღიდ მოურავთან, დაიჩოქეს მის წინაშე და შეევედრენ ჩაეგო ხმალი და აეღო ხელი უბრალო სისხლის ღვრაზე.

„არ არის ოჯახი მთელ ივერიაში, სადაც არ ისმოდეს გლოვა და ტირილი ომში დაკარგულ ძმებსა, ქმარსა და შვილებზე. მთელი ქართლ-ქახეთი შემოსილია შავი ძაძვებით. ღიდი ხანია შევეჩვიეთ სპარსთა მონობას. ღიდი ხანია ჩვენი ერი ასრულებს შაის ბძანებას. სად გვაქვს იმდენი ძალა, რომ გავუმკლავდეთ ღიდ ირანს.

შევებრძოლოთ შეენის ლაშქარს! ღიღო მოურავო, გვედრებით მუხლმოდრეკით ჩაავო ხმალი და მისცე მშვიდობა წამებულ ერს. ძმარა ამდენი სისხლი და უსარგებლო სხვერპლი!“... შეედრებოდენ სააკაძეს ტროფილე და ღიონიძე.

„მე შევწყვეტ ბრძოლას ძაშინ, როცა ქართლ-გახეთი იქნება სრულიად თავისუფალი! მე ჩავაკებ ქარქაშში სისხლიან ხმალს მხალოდ ძაშინ, როცა ჩემს მვირფას სამშობლოში არ იქნება არც ერთი სპარსელი მეომარი! აი ეს არის ჩემი უკანასკნელი ზასუხი!“! უთხრა მათ მტკიცეთ ღიღმა მოურავმა და გაისწუმრა პატივისცემით. ღვდელმთავრები გაშორდენ სააკაძეს წყევლით და კრულვით.

ღიღმა მოურავმა უმატა მხნეობას. მან მიიმხრო ძსნის მრისთავი იასე, ბარათაშვილები, ზურაბის ძმები, ბიორგი და ლათუნა, აგრეთვე ზემო ქართლის ზოგიერთი თავადი. მან აფრინა ყველგან კაცები და ახდენდა საერთო ამბობებას. სააკაძის ასეთი თავგანწირვა ყველას უდგამდა გმირულ სულს და იწვევდა მასთან საომრათ საერთო მტრის წინააღმდეგ.

შორჩიბაშს ყავდა ქართლში სიძეთ ფრიად გავლენიანი თავადი ანდუყაფარ აშილახვარი, მამადიანი, ქვეყნის მოლალატე და შაის დიდი ერთგული. ჯერ კიდევ ადრე, სპარსთა პირველ შემოსევის დროს, სააკაძემ დაიჭირა ანდუყაფარ მისი ცოლშვილით და დაამწყვდია არშის ციხეში მყინვართან ღარიალის ხეობაში, რათა მას არ შეეშალა ხელი ქვეყნის განთავისუფლების საქმეში. ამ თავის სიძის ციხიდან გამოყვანა მოისურვა შორჩიბაშმა, ამიტომ გაგზავნა მის გამოსახსნელათ 12000 მეომარი საუკეთესო სარდლების მეთაურობით, აქ იყვენ

სხვათა შორის, ხოსრო მირზა, შაჰბადახანი და ამირგურჩხანი. ეს ჯარი არაგვის ხეობით უნდა ასულიყო არშის ციხეში. ამრიგათ მათ უნდა გაეარათ ზურაბ მრისთავის საფლობელოზე. შორჩიბაშის თხოვნით, ზურაბმა მისცა ნება გაეარა სპარსელ ჯარს მის მამულზე. ჯარიც აყვა არაგვის ხეობას, მივიდა არშის ციხეში და გაათავისუფლა ანდრუყათარ.

სწორეთ აქ გააბა ისინი მახეში ზიორგი სააკაძემ. მან მიიმხრო ზურაბის ძმები, რომლებიც დახვდნენ სპარსებს მთიელთა ჯარით და არ მისცეს უკანვე ჩამოვლის ნება. მაშინ სპარსებმა არჩიეს ძსნის ხეობით ჩამოვლა. მათ წინ გაუძღვა თვით ანდრუყათარ, რომელმაც კარგათ იცოდა გზები. მაგრამ სპარსებს ძსნის ვიწროებში დახვდნენ თავის რაზმებით სააკაძე, შაიხოსრო მუხრან ბატონი და იასე ძსნის მრისთავი. აქ სპარსებს თავს დაატყდათ საშინელი მარცხი, ისინი თავგვივით გაებნენ მახეში. წინიდან მათ ყავდათ ულმობელი მტერი, — ღიდი მოურავი, უკანიდან კი აწვებოდნენ თავის ვაჟკაცებით ზურაბის ძმები, ღათუნა და ზიორგი. სპარსნი მოემწყვდნენ შუაში. ზაქცევის გზა არსაით იყო. ზაათრთებული ქართველნი დაერიენ სპარსებს და გაავლეს მუსრი. მთელი ორი დღე ჟლიტეს მტერი; მათი ლეშით გაივსო მდინარე; ძსანი შეიღება წითლათ. ზაწყდნენ ერთიანათ სპარსნი, დაიხოცენ მათი სარდლები, შაბადახანი, ამირგურჩხანი და სხ. ზადარჩენ მხოლოდ ანდრუყათარ თავის ცოლშვილით და ხოსრო მირზა. ამ ბრძოლის დროს იმათ მთის ბილიკებით გადაასწრეს სამშვიდობოს და მივიდნენ შორჩიბაშთან.

ეს დიდი მარცხი დამართა მტერს ზიორგი სააკაძემ. ამ საშინელმა დამარცხებამ, ისკანდერ მუნჯის აზრით,

წელში გაწყვიტა სპარსთა ლაშქარი. არც ეს აკმარა მათ ღიღმა მოურავმა: სპარსებს კიდევ ადრე ხელში ეკავათ მესხეთის მეტი ნაწილი, თურქთაგან წართმეული. სააკაძე გადვიდა ჯავახეთს, მიიმხრო მესხეთის შესანიშნავი გმირი ელია დიასამიძე და მოახდინა ამბოხება. მან დაამარცხა ზედიზედ სპარსელი მეციხოვნენი და წაართვა ციხეები: აწყეგრა, ახალციხე, ასპინძა, ზერთვისი, ფარაგანი და სხვ. სააკაძეს სურდა მესხეთი გაეთავისუფლებია სპარსთაგან და მეამბოხე მესხებით თავზე დასცემოდა შორჩიბაშს.

სააკაძის ასეთმა სამხედრო ხერხმა დაუბნია დაეთარი სპარსებს. შორჩიბაშმა გაგზავნა მესხეთს დიდი მაშველი ჯარი. ამ ჯარს ერთი მხრით დახვდა მლია დიასამიძე თავის მამაცი რაზმით, მეორე მხრით კი სააკაძე თავის ვაჟაკებით. შეიქნა ხელჩართული ბრძოლა. სპარსნი დამარცხდნენ საოცრათ. სააკაძემ აფრინა ელჩი სულთანთან და მიულოცა გამარჯვება. ამრიგათ მან მოხიბლა თურქთა ბძანებელი და ჩაითრია ომში. სულთანმა ისარგებლა ამ მარჯვე დროთი და იწყო მზადება სპარსთა წინააღმდეგ ბაღდადის და ქურთისტანის წასართმევათ. სააკაძეს კი შემოუთვალა დიდი მადლობა და უძღვნა ძვირფასი საჩუქრები, თანაც დაპირდა მაშველ ჯარს.

მესხეთიდან სააკაძე გადვიდა ქოლხიდას; დაიარა ბურია, სამეგრელო, იმერეთი და მოუწოდა მათ ქართლ-ქახეთის დასახმარებლათ. ისინი დიდის თანაგრძნობით შეხვდნენ ამ მოწოდებას და იწყეს მზადება.

ამ ამბავმა მეტათ შეაფრთხო სპარსნი. შორჩიბაში ჩავარდა საგონებელში. თუმც მას ეკავა ხელში ქართლის ციხე-სიმაგრენი და მისი მომხრე იყვნენ თავადთა უმეტესობა, მაგრამ სააკაძის ერთი გაჩენა საზღვარზე იმერ-

თა ჯარით საკმაო იყო, რომ მთელი ძარბოლი გადასულიყო მისკენ. ამავე დროს ის მზერდა ოსმალთა ამხედრებას. სააკაძე თვით უწყობდა მათ ხელს. სპარსეთს კი არ ქონდა იმდენი ღონე, რომ გამკლავებოდა სულთანს. ამის გამო შორჩიბაშმა გაამაგრა კარგათ ოფილისის, ზორის, ბირთვისის და სხვა ციხეები და მოემზადა წასასვლელათ.

სააკაძემ გაიგო ეს, აღარ მოუცადა იმერთა ჯარის შეკრებას, გადმოვიდა ძარბოლის თავის რაზმით, დაეცა ზორის ციხეს, აიღო იგი და მიაშურა ოფილისს. აქ მან სცნო სპარსთა ჯარის გაქცევა. უკან გაკიდება გვიანდა იყო. შორჩიბაში ამ დროს გასულიყო უკვე პრეზს გაღმა და გარბოდა თავის ლაშქრით, როგორც ნამდვილი დამარცხებული, გარბოდა გულის ხეთქებით ეს ირანის მთავარსარდალი, მას ელანდებოდა ყველგან დიდი მოურავის მრისხანე სახე. ამრიგათ ხელმეორეთ გადაარჩა ივერია საშინელ ხიფათს. ახლაც მისი მხსნელი შეიქნა უკვდავი გმირი ბიორგი სააკაძე. მან შეასრულა თავის სიტყვა: **იხსნა სამშობლო დაღუბვისაგან, შემუსრა ირანის ძალა, გარეკა სპარსნი და დამშვიდებით ჩააგო ქარქაშში თავის სისხლიანა ხმალი...**

13. ქართლ-კახეთის დამოუკიდებლობა და ახალი ლალატი.

ივერიაში სააკაძეს დახვდა საზარელი სურათი: შვეფობას წაეხსნა ლაგამი ზოგიერთ დიდ თავადისთვის; ისინი შესეოდნენ ერთმანეთს თავის რაზმებით და იკლებდნენ. იყო ერთი სამარცხვინო სისხლის ღვრა მოძმეთა შორის, ჩხუბი და კინკლაობა. ბანდილების სენით და ბევრის შეძენის აღლოთი აღძრული თავადები არ ზოგავდნენ არც მოყვრებს და არც ახლო ნათესავთ. შველას სურდა მეტი ყმა და მამულის ხელში ჩაგდება. ამ სამარცხვინო ბრძოლაში წყდებოდნენ ყმები, უმწეო ხალხი. ასეთი მოქმედება დიდ ზიანს აძლევდა ქვეყანას და იყო არა ნაკლებ დამლუპველი, ვინემ მტრის შემოსევა. იქით ზურაბ მრისთავს დაეთხარა თვალები — თავის ძმა ბიორგისთვის, დაეპყრა მრწო-თიანეთი, ახლა კი შესეოდა შშავ-ხევსურეთს. იყო ერთი სოფლების გადაბუგვა, მიხტომ-მოხტომა და გაუთავებელი სისხლის ღვრა. აქეთ მძლავრობდნენ ანდრუყათარ ამილახვარი და იასე ძსნის მრისთავი. ამათ ლალატით ჩაიგდეს ხელში სახელოვანი გვარი დაზნელები და ამოწყვიტეს ერთიანათ. მათი მამული გაიყვეს ძმურათ. ანდრუყათარ გამაგრებულიყო სპარსთა რაზმით სხვილფს ცახეში და იქიდან შიშის ზარს სცემდა მიდამოს. იასე მრისთავმა კიდევ ამოსწყვიტა ერთიანათ ცოლ-შვილით თავის კვიდრი ძმა შანშე და მისი მამული დაიხაკუთრა თვითონ. იქით კიდევ გამდგარიყვენ ბარათა-შვილები, ლორის მელიქები და სხ.

ამგვარივე ამბები ხდებოდა კახეთშიც. ამ ტურთა ქვეყანას შესეოდნენ ლეკნი, ცარცვა-რბევით და ტყვეების

ტაციობით იკლებდნენ სოფლებს. ასევე იქცეოდნენ ქართლში ოსებიც, რომელნიც გადადგომოდნენ ქართლის მეფეს. მრთი სიტყვით არსებობდა ყველგან სრული ანარქია.

ასეთ უნუგეშო სურათს წარმოადგენდა სისხლით მოწყული ივერია, როცა გადმოვიდა ქართლში თავის რაზმით ბიორგი სააკაძე. სამშობლოს გმირი მაშინვე ეცა ზორს, რომელიც ეკავა ანდლუყათარს სპარსთა ჯარებით, დაამარცხა მტერი და აიღო ციხე. ანდლუყათარ შეეხიზნა ოთელისში თავის ქვისლს სვიმონ მეფეს. იასე მრისთაემა იცოდნა სააკაძის ძალა და თავის ნებით დამორჩილდა მას. ღააცხრო დროებით თავის გაუმადლარი გული მთის აფთარმა, ზურაბ მრისთაემა. ღიდი მოურავის ჩამოსვლამ შეაშფოთა მათი თარეში და მოდრიკა გმირის წინაშე. სააკაძეც მოექცა მათ ღმობიერათ, განსაკუთრებით ზურაბს და იასეს, რომელთა სამხედრო ნიქს დიდ პატრეს ცემდა იგი, მასთან აფასებდა მათ დიდ ღვაწლს ქვეყნის გათავისუფლების საქმეში.

ახლა სააკაძემ მოინდომა სპარსების განდევნა ბირთვისის ციხიდან, რის გამო მისწერა ბარათი ზოსია ბარათაშვილს, სთხოვა მიეცა მისთვის მხარი და გაედევნა ციხიდან სპარსნი.

„ქართველებს აბა რა მოუცია ჩემთვის, რომ ამას მთხოვო! პირიქით, სპარსნი დიდ წყალობას მაძლევენ, მაჯილდოებენ, ამიტომ მართებს მათი ერთგულობა და სამსახურიო,“ სწერდა პასუხათ ბარათაშვილი. ზოსიას ასეთი პასუხი საოკრათ გვაგონებს დღეს ზოგიერთ ვაჟბატონის საქციელს, რომელთ კელენჯერ გულიდან ჩინსა და ორდენს ამოუფხრია ქართველი ერის და სამშობლოს სიყვარული.

სალამოს ჟამს სააკაძემ საჩქაროთ გასწია თავის რაზ-
მით და დილის რიჟრაჟზე მოულოდნელათ დაეცა თავ-
ზე ხოსია ბარათაშვილს ტბეთის სიმაგრეში, შეიპყრო
იგი და დააპატიმრა. შემდეგ დაეცა ბირთვისის ციხეს,
აიღო იგი და გაჟლიტა 500 მეციხოვნე სპარსი. აქედან
საკაძე ეცა ლორის მელიქებს, მიიტანა იერიში და
აიღო ციხე. მელაქებმა მოასწრეს გაქცევა ციხის ხერე-
ლიდან. შემდეგ აიღო სამშვილდე, დმანისი და გაწყვიტა
მათში მყოფი სპარსთა ჯარები. თვით სვიმონ მეფე თა-
ვის მომხრეებით სააკაძემ დაამწყვდია თფილისის უმთავ-
რეს ციხეში, რომლის აღება შეუძლებელი იყო მცირე
რაზმით. რაკი ამ რიგათ დაამშვიდა ქართლი, სააკაძემ
გადმოიყვანა იმერეთიდან გაქცეული თეიმურაზი და და-
სვა ისევ ქართლ-ძაზეთის მეფეთ.

ამათ შემდეგ სააკაძე შეუდგა ოსთა და ლეკთა აღა-
გმას. ჯერ გადვიდა ოსეთს, დაამარცხა სასტიკათ ოსნი,
აიღო მათი სიმაგრენი, ჩააყენა შიგ თავის მეციხოვნენი,
დაბეგრა ხალხი, ამრიგათ მთელი ოსეთი მოიყვანა მორ-
ჩილებაში. შემდეგ მოურავმა შეაგროვა ქართლ-ძაზეთში
საკმაოთ ძლიერი ჯარი, გადვიდა ქავკასიონის მთებზე და
დაეცა ლეკებს. ღიდი მოურავის მოულოდნელმა შემო-
სევამ თავზარი დასცა ამ მტაცებელ ხალხს. სააკაძემ გას-
ტეხა დადესტანი, აიღო მათი მაგარი ციხეები, მოიყვა-
ნა მორჩილებაში მთელი ლეკეთი და დაადო ბეგარა,
თანაც გადმოიყვანა ტყვეთ წაყვანილი კახნი.

ახლა კი საჭირო იყო შიგნით მუშაობა, გავერანე-
ბულ ქვეყნის მოშენება და აღორძინება. ამ მიზნით
საკაძემ უბინაო ხალხს მისცა ბლომათ ადგილები, უმთა-
ვრესათ ძაზეთში და დააბინავე, თანაც დაეხმარა ფულით
და ნადავლით, გაათავისუფლა ისინი დროებით ბეგარი-

საგან, ამ რიგათ მოასულიერა და მისცა ცხოვრების სახსარი. ამგვართვე დააბინავე სააკაძემ გათათრებული ქართველები, რომლებიც დააბრუნა ლეკეთიდან და სპარსეთიდან. ამავე დროს მან გაიყვანა არხები, ააგო ხიდები და ბოგირები, ამრიგად ხელი შეუწყო მეურნეობის აღდგენას და დაბა-სოფლების აყვავებას. ზაშენდა სოფლები და ქალაქები. დამშვილდა ქვეყანა, ხალხი შეუდგა გულმოდგინეთ მუშაობას, დანგრეულ ციხე-კოშკების და ტაძრების განახლებას. ზაშენდა ბალები და ვენახები, ამწვანდა მინდვრები პურის ყანებით, გაიშალა საძოვარზე ცხვარი და ძროხა, აღორძინდა თანდათან ვაქრობა-მრეწველობა. ხალხი დადიოდა თამამათ ტყესა და ველში, სოფლიდან სოფლათ, მას აღარ ეშინოდა შინაურ და გარეშე მტრების, ყველა დააცხრო ღიღმა მოურავმა. მრთი სიტყვით, სააკაძე შეიქნა მთელი ივერიის დამამშვიდებელი, პატრონი, ქომაგი და მეთაური. მას აღმერთებდა ხალხი, მას შეყურებდა დიდი და პატარა, ის იყო ყველას მამა, ფაქტიური მეფე.

საკაძის ასეთი მოქმედება და პატივდიდება შურით ავსებდა ორსადაშიანს; ესენი იყვენ თეიმურაზ და ზურაბ ერისთავი. ამ ორს გულზეიად არსებას ვერ მოღწენელებია ღიღი მოურავის ასეთი გაძლიერება და ქვეყნის მართვა.

„მე მეფე ვარ მხოლოდ სახელით, ის კი ქვეყნის გამგეა და ბრძანებელი. მე გვირგვინი მადგია თავზე, ის კი განაგებს მთელ ივერიას. რაღა ვარ მე ამას შემდეგ!“ ზაიძახოდა ბრაზით თეიმურაზი. შურმა ჩააქრო მის გულში სააკაძის იმდენი ამაგი და ქვეყნისთვის თავდადება. ძიდევე უფრო მეტათ ივსებოდა სააკაძისადმი მტრობით ზურაბის ღვარძლიანი გული. ამ გულზეიად თავადს გეს-

ლით ავსებდა სიძის ასეთი სიმძლავრე და უპირატესობა. თანაც წყუროდა ვშავ-ხვესურეთის დაპყრობა და სამუხრანოს ხელში ჩაგდება. ამის ნებას მას არას დროს არ მისცემდა ბიორგი სააკაძე. მაშ უნდა მომხდარიყო ომი და შეტაკება. ომით კი ვერას გააწყობდა იგი. ღიდი მოურავი გასრესდა მას ჭიქსავეთ. მს კარგათ იცოდა ზურაბმა და იხვევდა გულში მის მტრობას და სიძულვილს.

ამრიგათ სიძე-სიძამრი, ზურაბ და თეიმურაზი, ეს ორი უძლიერესი პირი შეიქნენ სააკაძის მოსისხლე მტრები. ამათ შეითქვეს პირი და იწყეს საიდუმლოთ მოქმედება ღიდი მოურავის წინააღმდეგ. მათ სიხარულით მისცეს მხარი სხვა გავლენიანმა თავადებმა, სააკაძის ძველმა მტრებმა. მაიმართა შეთქმულობა სამშობლოს მხსნელის წინააღმდეგ; გადაწყვიტეს მისი ღალატით მოკვლა. ამ სამარცხვინო პირთ სურდათ შარი მოედოთ რამეში, უნდოდათ ამით გაემართლებიათ თავის ბინძური განზრახვა. საბაბიც მალე იპოვეს, ეს იყო ლუარსაბ მეფე. სააკაძეს დასწამეს საზიზღარი ცილი; მას დააბრალეს ლუარსაბის სიკვდალი. მოღალატე იყო შადიმან ბარათაშვილი; ამათ გადმოიტყუა იმერეთიდან ლუარსაბი და ჩაუგდო ხელში ირანის ლომს. შადიმანის მიზეზით დაიღუპა ლუარსაბი, ახლა კი სააკაძეს აღებდენ ამ საშინელ ბრალს. მას უტეხდენ სახელს ხალხის თვალში. ის გამოყავდათ ამრიგათ ქვეყნის მტრათ და მეფის მოღალატეთ. მაშ ასეთი კაცი არ უნდა დაიზოგოს! ის უნდა მოკვდეს უსათუოთ!...

მს უცნაური ხმები მივიდა სააკაძის ყურამღი. ჭეყნის მოკეთებმა აუწყეს გმირს ეს დაუჯერებელი ამბავი უამბეს შეთქმულობა, ამცნეს თუ რა საზარელ მახეში უნდა გააბან იგი. უზომოთ აშფოთებულმა სააკაძემ გაუ-

გზაგნა ცხინვალში მყოფ ოციმურაზს მოციქულათ ყველასაგან პატივცემული ღომენტი მროველი მპისკოპოზი, მარაბდის გმირი და შეეკითხა, მართალია თუ არა ეს ხმებიო. ოციმურაზმა ფიცით არწმუნა, რომ ტყვილიაო, ნეტა ვინ შეთხზა ასეთი საზიზღარი ქორიო! აბა როგორ გავიმეტებ მოსაკლავათ ჩემს ერთგულს და ქვეყნისთვის თავდადებულ ღიდ მოურავსო! მომეცი ხელში ის მატყუარა, შენ თვალწინ ამოვგლეჯ ენას და მოუხპობ საცოცხლესო! შთვლიდა სააკაძეს ოციმურაზ მეფე. სააკაძე დაამშვარა ასეთმა პასუხმა. მას შეეპარა ექვი მთქმელებზე. ამათ კვლავ ფიცით აუწყეს მოურავს, რომ ეს მეორეთ ხარ ოციმურაზისაგან სასიკვდილოთ გამეტებული, ერთხელ შემთხვევით გადარჩი, ახლა კი უფრთხილდი ღალატით სიკვდილსაო, თან დაუმატეს ოციმურაზი შენგან ეძებს ლუარსაბის სისხლსაო.

საკაძემ ხელმეორეთ მიუგზაგნა ოციმურაზს ღომენტი მროველი და შეეკითხა: მართლა მადებთ ლუარსაბის სისხლს და გინდათ ჩემგან აღებაო. ახლა კი ოციმურაზმა მოიხსნა ნილაბი და გამოჩდა თავის სამარცხენო სახით. მან ურცხვათ შეუთვალა ღიდ მოურავს, რომ შენ ხარ დამნაშავე ლუარსაბ მეფის სიკვდილშიო; მასთან ამცნო თავის უკმაყოფილება, რომ შენ ერთი განაგებ ყველა სამეფო საქმეს, ამრავლებ ჯარს, ხიბლავ ხალხს, ქობაგობ, მფარველობ და ამ რიგად ხდები ჩვენი ორგულიო.

ახლა კი აეხილა თვალი ღიდ მოურავს, ის მიხვდა ყველაფერს, დარწმუნდა, რომ ოციმურაზ მეფე და ზურაბი იყვენ მისი მტრები და მოღალატენი. ამ საშინელმა სინამდვილემ გაუბზარა გული სამშობლოს გმირს. მას ეფუშებოდა თავის გენიოსური პლანი საქართველოს

გაერთიანების შესახებ. თეიმურაზ მეფე ძველებურათ ეპოტინებოდა რუსეთს და ევედრებოდა მფარველობას. მას არ ესმოდა სააკაძის გეგმა და მიზანი. ახლა კიდევ ღიღი მოურავის მეოხებით ორჯერ ფეხზე დაყენებული მეფე ხდებოდა მის მოღალატეთ. მას მხარს აძლევდენ გავლენიანი თავადები. ამას შემდეგ რაღა რჩებოდა სააკაძეს! ის ხელახლა უნდა გაცლოდა თავის საყვარელ სამშობლოს, უნდა შეფარებოდა სხვა ქვეყანას თავის ცოლშვილით, მას სხვაგან უნდა ეძია თავისი ბედი!

ღიღი მოურავი გადვიდა იმერეთს. იქ დაიცხრო აშფოთებული გული და შეუდგა დინჯათ თავის დიდებულ მიზნის განხორციელებას.

14. ბ ა ჯ ა ლ მ თ ი ს ო მ ი.

სააკაძე გავარდა იმერეთში. ბიორგი მეფემ ალტა-ცებით და იშვიათის დიდებით მიიღო იგი. მოსვლისთანავე ღიღმა მოურავმა დაუმორჩილა მეფეს გამდგარი ფეოდალი და ფრიად ძლიერი თავადი ქველი წერეთელი, რითაც უზომოთ გაახარა იმერთა მეფე.

ახლა სააკაძე შეუდგა თავის სამზადისს. მისი უმთავრესი მიზანი იყო, როგორც ვთქვით, საქართველოს გაერთიანება და ძველი დიდების აღდგენა. მას ღრმით სწამდა, რომ შეერთებული ივერია, ძალხიდა და მესხეთი ადვილათ გაუძლებდა მუსლიმთა ტალღებს და მოიგერებდა ძლიერ მეზობლებს. ერთობაში იყო მალა და ბრწყინვალე მომავალი, დაქუცმაცებაში კი უძლურება და სხვისი მონაბა. ამის მაგალითებს სააკაძე ნათლათ მხერდა ქართველი ერის წარსულში. სამშობლოს გმირი-სრუ-

ლებით არ თანაუგრძნობდა ქართლ-ქახეთის მეფეთა მო-
ნურ პოლიტიკას, მათ ჩრდილოეთისკენ მზერას და იქი-
დან დახმარების იმედებს. ამ მოწურვა პოლიტიკამ მოუ-
რავს აუტრუა გული თეიმურაზ მეფეზე, რომლის რუ-
სეთში ელჩების გზავნას და ხვეწნა-ვედრებას არ ქონდა
დასასრული.

სააკაძეს თავიდანვე არ მოწონდა თეიმურაზი, ეს
ვიწრო გონების ადამიანი, და არც სურდა იგი ქართლ-
ქახეთის მეფეთ. ძიღვე სპარსეთში ყოფნის დროს მან
გაიცნო ფრიად ნიჭიერი და მეფური ღირსებით შემკული
ახალგაზდა ხოსრო-მირზა, რომელიც შემდეგ შეიქნა ქარ-
თლის ბძანებელი როსტომ მეფის სახელით. მს იყო სვი-
მონ მეფის ძმისწული სპარსეთში აღზდილი სიღარიბეში
და სარწმუნოებით მამადიანი. მს ფრიად ნიჭიერი ახალ-
გაზდა სააკაძემ გააცნო შაჰ-აბაზს, რომელმაც მეტათ დაი-
ახლოვა და დააწინაურა იგი. აი ეს ხოსრო-მირზა ყავდა
მაშინ სახეში მოურავს ქართლ-ქახეთის მეფეთ ამ აზრს
წინ აღუდგა შაჰ-აბაზი და ამ ნიჭიერ კაცის ნაცვლათ გა-
მოგზავნა ქართლში მეფეთ უნიკო ბაგრატ-მირზა და შემ-
დეგ გაამეფა მისი კიღვე უფრო უნიკო და უძლეური შვი-
ლი სვიმონი.

საქართველოს გადარჩენასა და სპარსებზე გამარჯვე-
ბას შემდეგ ვალადებულმა ქართველობამ მოისურვა მე-
ფეთ ძეთევან წამებულის შვილი ქახეთის ყოფილი მეფე
თეიმურაზი, იმ დროს იმერეთს გადახვეწილი. ამ საერთო
სურვილს ველარ აღუდგა წინ ღიღი მოურავი, მით უმე-
ტეს, რომ ხოსრო-მირზა იყო მამადიანი და ივერიაში
უცნობი პირი, თეიმურაზი კი მეფე და მართლმადიდებელი
ქრისტიანი. ამ გარემოებამ ჩაფუშა სააკაძის გეგმა და

გამოიწვია ხოსრო-შირზას მიერ შურისძიება მარაბდის ველზე,

იმერეთს გაქცეული სააკაძე შეუდგა იმის. ფიქრს, თუ რა საშვალეებით გააერთიანოს საქართველო და ვინ დასვას სამეფო ტახტზე. შაღიე კამოძებნა მან ასეთი კაცი, ეს იყო იმერეთის ტახტის შემკვიდრე ზიორგი მეფის შვილი ალექსანდრე.

ეს აზრი სააკაძემ გაანდო ზიორგი მეფეს და დაუხატა, თუ რა დიადი მნიშვნელობა ექნებოდა ერისათვის საქართველოს გაერთიანებას. ამ დიდებული აზრით მან გაიტაცა იმერეთის მეფე. ალექსანდრე ჯერ უნდა გამხდარიყო მართლ-ქახეთის მეფეთ, მაშის სიკვდილს შემდეგ ის შეიერთებდა იმერეთსაც. ამ გვარათ გაძლიერებული მეფე ადვილათ დაიმორჩილებდა ზურია-სამეგრელოს და მესხეთ-აფხაზეთს. ამ რიგათ გაერთიანდებოდა საქართველო და აღდგებოდა მისი ძველი დიდება.

მაგრამ მართლ-ქახეთის ტახტს უომრათ არ დაუთმობდა თეიმურაზი. მას გვერდით ყავდა შესანიშნავი სარდალი ზურაბ მრისთავი. მაშ უნდა მომხდარიყო სამოქალაქო ომი. დიადი აზრის განხორციელებას ითხოვდა დიდ სხვერბლს, მმათა შორის სისხლს. აქეთ სააკაძე და ზიორგი მეფე შეუდგენ მზადებას, იქით ზურაბ და თეიმურაზი. სამთავროები იდგენ განზე და არ იღებდენ მონაწილობას ამ ბრძოლაში. ღიღმა მოუვრავმა მიიმხრო მართლის ზოგიერთი თავადი, მასვე მოუვიდა მაშველათ მესხეთიდან მცირეოდენი ჯარი. მართლსა და მეტადრე იმერეთში სააკაძემ შეაგროვა საკმაო ჯარი და გაემართა ქახეთისკენ თეიმურაზის წინააღმდეგ. მეორე მხრით ზურაბს და თეიმურაზს შეეკრიბათ დიდი ლაშქარი და გამაგრებულიყვენ ვიწროებში ბაზალეთის ტბასთან.

ცეცხლის საშინელი გენია ტრიალებდა მოურავის გულში. მას მიყავდა ჯარი თავის ნაამაგდარ შართლ-ძახელთა წინაამდევ. მას უნდა დაეღვარა მის მიერ სამჯერ მოსპობას გადაარჩენილ ივერთა სისხლი. შართლი და ძახეთი მას ეძახდა მამას, მთარველს, ახლა კი ამ მამას და მთარველს უნდა დაენთხია მათი სისხლი, ის ძვირფასი სისხლი, რისთვისაც მან გასწირა თავის ცოლშვილი და თავის სიცოცხლე. საშინელება იყო ეს აზრი. მნით აუწერელ ტრაგიზმს განიცდიდა სააკაძის გული. ის კვნესდა, ბორგავდა, მოსთქვამდა წინ და წინ თავის მოძმეთ, რომელნიც უნდა ემსხვერპლა ამ ბრძოლას. ტოკავდა უძლეველი გმირი. მან არ იცოდა, გადაედგა ფეხი წინ, თუ დაბრუნებულიყო უკან უომრათ თავის ჯარიანათ. ამ იშვიათ ადამიანს რკინის ხასიათთან ერთად ქონდა მეტათ ჩვილი გული. მას უზომოთ უყვარდა შართლ-ძახელნი, მას ებრალებოდა ისინი. მაგრამ უკან დახევით იმსხვერვოდა მისი დიდი მიზანი, იფუშებოდა სამუდამოთ საქართველოს გაერთიანების აზრი. შართველი ერის ბედი ეკიდა სასწორზე. ან ბრძოლა და საქართველოს ბრწყინვალე მომავლა, ან უკან დახვევა და მათ სამშობლოს დაღუპვა! გონებამ დაიმორჩილა გმირის გული; გაიმარჯვა მალაღმა იდეამ; ღიღი მოურავი გაუძღვა წინ თავის ლაშქარს; ბაზალეთის ტბა შეიღება მოძმეთა სისხლით...

საკაძემ კარგათ იცოდა თეიმურაზ მეფის სილაჩრე და უნიქობა; მაგრამ მას გვერდით ყავდა სახელოვანი სარდალი და იშვიათი ვაჟკაცი ზურაბ ერისთავი, სააკაძის მიერ ომებში გაწვრთნილი, ამ ჟამათ თვით სააკაძის დაუძინარი მტერი. ღიდ მოურავს კარგათ ესმოდა, თუ რა ძლიერ მოპირდაპირესთან ქონდა საქმე. ამ მეტო

ქემ იცოდა მისი ყოველივე სამხედრო წესი და ფანდები. სააკაძემ იცოდა, თუ რა რიგათ გამაგრებული ეყოლებოდა ზურაბს თავის ლაშქარი, ამიტომ საჭირო იყო დიდი სიფრთხილე, საჭირო იყო თვით ზურაბის გამოტყუება თავის ბანაკიდან. ეს კი არ იყო ადვილი საქმე. ამას უნდოდა დრო და ლოდინი.

სააკაძე დაადგა ამ ტაქტიკას. ის შეჩერდა სამუხრანოში. მას სურდა ჩამოეტყუებია ზურაბი და მოეხდინა ბრძოლა გაშლილ ველზე. ზურაბიც თავის მხრივ არ იძროდა ადგილიდან, არ სტოვებდა თავის სიმაგრეებს. მან კარგათ იცოდა ღიდი მოურავის ძლიერება და სამხედრო ნიჭი; იცოდა, რომ გაშლილ ველზე ვერ გაუმაგრდებოდა სააკაძეს, რომლის გენიის წინაშე ქედს იდრეკდა ეს ზვიადი ფეოდალი. ზურაბმა იცოდა აგრეთვე, რომ ღიდი მოურავი დიდხანს ვერ გაჩერდებოდა უმოქმედოთ. ის ან უნდა დაბრუნებულიყო უომრათ, ან უნდა ამოეყვანა ჯარი მთებში რადგან მისი მაშველი ჯარი, მესხნი და იმერნი ვერ გაჩერდებოდნ დიდხანს.

ასეც მოხთა, სააკაძის მაშველმა ჯარმა იწყო დრტვინვა. მათ სურდათ ომის მალე გათავება და დან დაბრუნება, რადგან არ შეეძლოთ დიდხანს დატოვება ოჯახის და კოლშვილის. სააკაძე იძულებული გახდა გაძლოლოდა მათ რკინაში ჩამხდარი გმირი დაღვრემით მიაქროლებდა თავის მერანს. ის თითქო წინდაწინ გრძნობდა ცუდ მომავალს...

მოიღუშა ცა, დაბერა შემოდევის ცივმა ნიავმა, მოედვა მთებს სქელი ბურუსი, წამოვიდა კოკისპირული წვიმა, დასველდა ერთიანათ სააკაძის ჯარი; ძლიერი წვიმა სცემდა მათ თავსა და პირში; ცივი ქარი უფლიდა ძვალსა და რბილში. ტენი და კაცი ეფლობედენ მუხლამდი სა-

შინელ ლაფში. ამ რიგათ შეწუხებული ჯარი მიუახლოვდა ბაზალეთის ტბას, რომლის სიახლოვეს იყო გამაგრებული ზურაბის ლაშქარი, დასვენებული და თფილსადგომებში შეფარებული.

სააკაძემ შეაჩერა აქ თავის დაქანცულ-დალუმპული ჯარი, მოატანია ბლომათ შემა და დაანთებია რამდენიმე ალაგას დიდი ცეცხლი კაცის და პირუტყვის გასათბობათ. ზურაბმა გაიგო მაშინვე სააკაძის მოსვლა. ის აშკარათ უმზერდა თუ რა ყოფაში იყო დიდი მოურავის ჯარი და მიეტია გაშმაგებით სააკაძის დაქანცულ მხედრობას. შეიქნა ხელჩართული ომი, ომი მედგარი და საზარელი. ქართველები დაერიენ ერთმანეთს გასაჟლეტათ. ქართველის მახვილი კლავდა ქართველს. სოველი მიწა იღებებოდა მოძმეთა სისხლით. ზეცა თითქო მოსთქვამდა ამ საშინელებას და უშვებდა ძირს თქემსა და ღვართქათს.

ამ დროს იყო საჭირო დიდი მოურავის სარდლობა და თაოსნობა, მისი მკექარე ხმა და მედგარი იერიში, სწორეთ ამ დროს. აუჩვილდა გული სააკაძეს. მან დაუშვა ძირს მარჯვენა. მან ვერ გაიმეტა ზურაბის ჯარი, ვერ აღმართა ქართველთა წინაამდევ ის მახვილი, რომელიც ჟლეტდა ივერთა მტრებს, — სპარსებს და ოსმალთ. ეს იყო უუდიდესი შეცდომა. ამას გრძნობდა თვით დიდი მოურავი. მან კარგათ იცოდა, თუ რა საშინელ ხიფათში აგდებდა ამ მორიდებით თავის მხედრობას და მით ქართველი ერის მომავალს. მაგრამ... გმირის გულმა სძლია გონებას. ის დაიმალა კარავში, რომ არ ემზირა მოძმეთა შორის ბრძოლისათვის, მხოლოდ ჯარის გასამხნეველათ მან შემოსა თავის ჩაფხუტით და ჯუბა-ჯაეშნით მესხეთის სახელოვანი ვაჟკაცი-ბუმბერაზი დაჭით გოგორიშვილი,

მისცა თავის იარაღი, შესვა თავის ცხენზე და უბძანა ჯარის სარდლობა.

ზოგორიშვილმა საოცარი რიხით შეუტია ზურაბის ჯარს, რომელიც აირია მის დანახვაზე, ვინაიდან ორივე მხარემ ის მიიღო ბიორგი სააკაძეთ. ზოგორიშვილის გმირობამ და თავგანწირულობამ ბრძოლამ გაამხნევა სააკაძის ჯარი. ამ ჯარმა მედგარი იერიშით შეუტია ზურაბის ლაშქარს და რამდენიმე ალაგას არია რაზმები. მაგრამ ამ დროს მოხდა ერთი საშინელი რამ: გაიძვერა ზურაბს წინ და წინ ჩაესაფრა ერთ ალაგას სააკაძის მკვლელნიშეთქმულები ედიშა გაჩნაძის მეთაურობით. ამათი მიზანი იყო როგორმე მოეტყუებიათ სააკაძე და მოეკლათ. ასეც მოხდა. ზურაბმა ოსტატურათ მიიტყუა იმ ალაგას ზოგორიშვილი და შემოახვია მკვლელები. „შესდევ, მოურაგო!“ შესძახა ძობიაშვილმა და დასცა შუბი. შეთქმულებმა დაუშინეს ზოგორიშვილს შუბი და ხმალი, მაგრამ იარაღი ვერას აკლებდა მის მაგარ ჯავშანს. მესხეთის გმირი ტრიალებდა მათ შორის და იბრძოდა ლომივით. მან იმსხვერპლა კიდევ რამდენიმე კაცი. ამ დროს მოულოდნელათ დაეტაკა მას ზურაბ მრისთავი, იძრო ხმალი, შემოკრა იმ ალაგას, სადაც არ იყო ჯავშნით დაფარული და გააგდებია ბარკალი. ამას შემდეგ დაერივნ შეთქმულები მხეცური ყიყინით და აკაფეს ზოგორიშვილი სრულიათ დარწმუნებულნი, რომ კლავდენ ღიდ მოურავს.

„მოჰკლეს სააკაძე! მოჰკლეს ღიდი მოურავი!“... მს საშინელი ხმა გლოვის ზარივით მოედვა სააკაძის ჯარს. იგი აიტანა შიშმა. ჯარს მოუკლეს დიდებული სარდალი, გმირი, იპედი. ამ ამბავმა სულით დასცა ბრძოლით და ცუდი ამიღით მოქანცული მხედრობა. იგი აირია და

დაიხია უკან. პირ იქით ამ ამბავმა უსაზღოროთ ააფროთო-
ვანა ზურაბის ჯარი. იგი საოცარი იერიშით მიეტია მტერს.
ამ აფროთოვანებულ ჯარს წინ მოუძლოდა ზურაბი, მოა-
პობდა რაზმებს და მკვეთარე ხმლით კაფავდა კაცსა და ცხენს.

ღადგა განწირვის ყამი. სააკაძე აშკარათ მზერდა,
რომ აგებდა ბრძოლას და მით ეღებოდა ბოლო მის ზე-
ნაარ მიზანს. რამდენიმე წამი კიდევ და გათავდებოდა
ყველაფერი. შამწარებული გმირი წამოვარდა შეშლილი-
ვით. მღვის სისწრაფით მოახტა ცხენს, იძრო ხმალი
და შევარდა ზურაბის ჯარში. მის გრგვინვასავით მოე-
ღვა მიდამოს მისი მკექარე ხმა. მართი შეტევით მან არია
ერთმანეთში მტრის რაზმები. აღვილათ შეიძლება, აქაც
საკაძის გამარჯვებით გათავებულიყო საქმე, რომ ორ
გარემოებას არ შეეშალა ხელი: ეს იყო მეფე თეიმურა-
ზი და ჩასაფრებული მკვლელები. ღიდ მოურავს ცხარე
ბრძოლის დროს წინ შეეფეთა თეიმურაზი, რომელმაც
მოკურცხლა სააკაძის დანახვაზე. მოურავს შეეძლო და-
წეოდა და მოეკლა იგი. მისი მოკვლით კი თავზარს და-
სცემდა ძახეთის ჯარს. მაგრამ აქაც დასძლია მას გულ-
ჩვილობამ. სააკაძემ ვერ გაიმეტა მეფე. მან ვერ გაიმეტა
მოსაკლავათ ვერც თეიმურაზი და ვერც ზურაბი, ამათ
კი ორჯერ გაიმეტეს იგი და ახლაც დაასხეს თავზე მკვლე-
ლები. არა იშვიათათ დიდბუნოვან კაცთა გულჩვილობას
ჩაუფუშავს დიდებული საქმენი. აქაც ამავე გულჩვილობამ
წარმოშვა საშინელი მარცხი.

ღიდი მოურავის დანახვამ და ასეთმა უმაგალითო
იერიშმა განცვიფრებაში მოიყვანა ორივე მებრძოლი მხა-
რე. შედრკა ზურაბის მხედრობა, გამხნევდა სააკაძის ჯა-
რი. ზურაბმა დაინახა სააკაძე, ის მიხვდა თავის შეცდო-
მას. მან სწრაფათ მიუსია მოურავს შეთქმულები.

„შესდევ, მოურავო! შესძახა გმირს მდიშა შაჩნა-
ძემ და მოუქნია ხმალი. სააკაძე დაიქრა მკლავში. ბამწა-
რებულმა გმირმა ჩამოაგდო ცხენიდან შაჩნაძე და გაუბო-
ორათ თავი. მან სწრაფათ გაფანტა შეთქმულები და კვლავ
შეუტია მტრის რაზმებს.

მოურავი დაიქრა კიდევ რამდენიმე ალაგს. ის იც-
ლებოდა სისხლიდან. ძიდევ ორ-სამჯერ გაიქნია გმირმა
ხმალი და გულწასული დაეცა ძირს. მთგულმა ვაჟკა-
ცებმა სტაცეს სააკაძეს ხელი, დიდი თავგანწირვით გააპეს
ზურაბის ჯარი და გაიყვანეს სამშვიდობოს. ბალაღებულ-
მა ზურაბმა შეუტია მედგრათ უსარდლოთ დარჩენილ
მხედრობას.

ზადარჩა სიკვდილს ღიღი მოურავი, მაგრამ დამარ-
ცხდა მისი ჯარი. ზმირის გულჩვილობამ იმსხვერპლა
ღიღი აზრი. შეწყდა მედგარი ბრძოლა. ღაიღვარა უსარ-
გებლოთ მოძმეთა სისხლი. ბაზალეთის ტბის ზვირთებში
ჩაირჩო საქართველოს ბედის ვარსკვლავი... ხალხის გა-
დმოცემით, ქარიშხლის დროს ბნელ ღამეში მოისმის
ტბიდან საშინელი კვნესა და გმინვა. მს არის სააკაძის
სული. იქ შავს კლდეებში ბაზალეთის ტბის ნაპირას ის გო-
ლებს დაკარგულ იმედს, ის მოსთქვამს ქართველი ერის
ტრაგიზმით სავსე სიცოცხლეს და უბედობას...

15. ზ ი ო რ ზ ი ს ა ა კ ა ძ ი ს ზ ო ლ ო .

უსაზღვრო იყო ღიდი მოურავის კაეშანი ამ საბედისწერო დამარცხებას შემდეგ. ზმინავდა და შფოთავდა მისი ძლიერი სული. მძიმე კრილობანი უორკეცებდა ტანჯვებს. მას აღარ შეეძლო იმერეთს გაჩერება. იგი იძულებული გახდა სხვა ქვეყანაში ეძია თავშესაფარი. მაგრამ სად? საქართველოს საზღვრებში მას აღარ ედგომებოდა; ყველგან მოწვედებოდნენ მისი დაუძინარი მტრები. სევდით აღსავსე მოურავი გაემართა ოსმალეთს. მას თან გაყვა ორმოცამდი ქართველი, საუკეთესო ვაჟკაცნი, მათ შორის ქაიხოსრო მუხრანბატონი და იასე ქსნის ერისთავი.

სამშობლოდან გაძევებული გმირი მეფური ღირსებით მიიღო და შეიტკბო ოსმალთს სულთანმა. მან უბოძა სააკაძეს მრავალი ქონება და საცხოვრებლათ მისცა დიდი მამული აზრუმის სიახლოვეს. მოურავი მორჩა კრილობათაგან. შედგარ შთაბეჭდილებას ახდენდა სტამბოლში მისი დიდებული სახე და ბუმბერაზის ტანადობა. მისი მალალი გონება, დარბაისელი კილო და ტბილი დიპლომატიური ენა ხიბლავდა სულთანს. ზმირის გარეგნობამ შეიპყრო სერალის ქალები, სულთნის არამხანა. მგოსნები დამღერდნენ საკრავზე ღიდი მოურავის გმირულ საქმეებს. სტამბოლის ხალხი მას ეძახდა დიდებულ გურჯს.

როგორც წინეთ აღვნიშნეთ, სააკაძეში იყო ჰარმონიულათ შეერთებული უმაგალითო გულადობა და საოცარი ღონე. მისმა ძალამ და გულადობამ წარმოშვა მთელი ლეგენდები. ხალხში აქამდი დარჩენილა ორი: ერ-

თხელ სულთანმა გამართა დიდი ქიდაობა. მათრის უპირველესმა მოჭიდავემ უზარმაზარმა შიშველა ბუმბერაზმა გამოიწვია საჭიდაოთ ქართველები, რომლებიც სათითაოთ წააქცია. მაშინ გავიდა თვით სააკაძე. სტაცა ხელი მათრის ბუმბერაზს, ასწია მალლა ბურთივით, დასცა ძირს და გახლიჩა შუაზე. მეორე შემთხვევა: შაჰ-აბაზთან ყოფნის დროს, შაჰიმ კითხა თურმე ღიდ მოურავს: რომელი იარაღი სჯობია გასაქირშიო?—რომელიც ხელში მოგხვდებოა,—იყო სააკაძის პასუხი. შაჰიმ მოინდომა მისი გამოცდა და განაზრახა თავის ამაღლა. მრთ ღღეს სეირნობის დროს, მოულოდნელათ დაეტაკა ღიდ მოურავს ორი ლომი. სააკაძეს ერთყა მხოლოდ ხანჯალი. მს ზღაპრული გმირი არ ღაიბნა, არ შეუშინდა ამ საზარელ მხეცებს. მღვის სისწრაფით მან მისცა ერთ ლომს პირში თავის ქუღი, მეორეს კი ჩაუსო გულში ხანჯალი. სანამ პირველი ლომი გამოაგღებდა ქუღს და ეცემოდა სააკაძეს, გმირმა ამასაც დაკრა ხანჯალი და გაუპო თავი. შოველივე ეს მოხდა ერთ წუთში. მოურავმა სისხლიანი იარაღი გაწმინდა იქვე ბღახზე, ჩააგო ქარქაშში და არხინათ გაუღდა გზას. ამ საშინელ სურათს უმზერდა შაი კოშკიღან და მის გოაცებას არ ქონდა საზღვარი.

საკაძემ თან და თან მოიღდა ფეხი სტამბოლში. მან სიძეთ მოიკიღა სულთნის ხაზინაღარი. მმირი მეტათ დაუახლოვედა თვით სულთანს. მსმალეთის ბძანებელი მთელი საათობით საუბრობდა მოურავთან და სტკებბოღა მისი სიბრძნით. სააკაძე ეძებდა მარჯვე დროს. იგი თან ატარებდა თავის საყვარელ აზრს; სამშობლოს გაერთიანების იღეა არ აძღვედა მას მოსვენებას არც ღღე და არც ღამე. მმირს წყუროდა მისი განხორციელება, მაგრემ რა რიგათ? მას სურდა ამ საქმეში ჩაება თვით

სულთანნი. მთელი ძოღხიდა და მესხეთი იყო ოსმალთა ხელში. საჭირო იყო ივერიის შემოერთება, ამ რიგათ მთელი საქართველო ერთ ფარგალში მოიქცეოდა, ერთი ბძანებლის ვასალი შეიქნებოდა. შემდეგ კი სამივე ნაწილის გაერთიანება და ერთ სამეფოთ გახდომა არ იყო ძნელი. ამისთვის შესაფერი მეფე უკვე ყავდა სახეში; ეს იყო ფრიად ნიჭიერი და გულით ქართველი ხოსრო შირვაზი, თავის ძველი კანდიდატი, რომლის გამეფებას სიამოვნებით დათანხმდებოდა სულთანნი, როგორც მამადიანის. მაგრამ ამ მიზნის მისაღწევათ საჭირო იყო სპარსეთთან ომი, ვინაიდან მართლ-ქახეთს ეპატრონებოდა დიდი ირანი. შემდეგ კი გაერთიანებული საქართველო ადვილათ გადაიგდებდა კისრიდან ოსმალეთის უღელს, შეიქნებოდა ძლიერი და პოლიტიკურათ თავისუფალი. აი, ამ აზრს ეტრფოდა დიდი მოურავი! ამ მიზნის განხორციელების იარაღათ მას სურდა გაეხადა ოსმალთს სულთანნი.

სააკაძემ შეურჩია დრო სულთანს, მეტათ ფრთხილათ და ოსტატურათ გაუტარა აზრი ივერიის შეერთებაზე. მან ნათლათ დაუხატა, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ექნებოდა თურქთა იმპერიისთვის სრულიად საქართველოს შეერთებას. ამ რიგათ სულთანნი სამუდამოთ დაასუსტებდა თავის აღმოსავლეთის მტერს სპარსეთს. მეორე მხრით, თვით ქართველების დახმარებით დაიპყრობდა მთის ხალხებს. შველაზე უფრო კი ივერიის დაპყრობით სულთანს უვარდებოდა ხელში ძავკასიონის კარები, ღაწუბანდი და ღაწიჯღი, საიდანაც ემუქრებოდა მას რუსების შემოსევა. ამისათვის სააკაძე თხოვდა სულთანს ჯარებს. მხირი აძლევდა სიტყვას, რომ მოკლე დროში დაუპყრობდა ივერიას, მთის ხალხებს, დააუძლორებდა სპარსეთს და დაკეტავდა ძავკასიონის კარებს.

სააკაძის სიტყვებმა აღტაცებაში მოიყვანა სულთანი. მას სწამდა გმირის ძლიერება, იცოდა, რომ ყოველივე ამას ადვილათ შეასრულებდა ღიღი მოურავი, რომლის მახვილის მკვეთარება და სამხედრო გენიოსობა ბევრჯერ იგემა თვით სულთანმა, ჯერ ოსათარხანის შემოსევის დროს საქართველოში და შემდეგ სპარსელებთან ომში, რომელთა ჯარებს მეთაურობდა ზიორგი სააკაძე. მაგრამ ამ ჟამათ არ ეცალა სულთანს, ქონდა აღმოსავლეთით დიდი ომები. მას აუჯანყდნენ მცირე აზიის მებრძოლი ხალხი თოხატყლნი, გადუდგენ აჩახნი, ქონდა გაუთავებელი ბრძოლა სპარსებთან ბაღდადისკენ. აი სად იყო საჭირო მისთვის სააკაძის დახმარება! სულთანი იწვევდა მოურავს ამ ომებში, სთხოვდა დახმარებას, ნაცვლათ პირდებოდა დიდი ჯარის მიცემას მთელი ივერიის დასაპყრობათ და მით საქართველოს შესაერთებლათ. მოურავიც დათანხმდა სიამოვნებით.

სულთანს მოსდიოდა ყოველ მხრიდან ცუდი ამბები. შველგან მარცხდებოდა მისი ჯარი. თოხატელთ დიდი ხანია შემოხვეოდა ურიცხვი ჯარით ვეზან-აზანში, სულთნის სიძე, (დის ქმარი და პირველი ვეზირი), მაგრამ ვერას გამხდარიყო. თოხატელთ ქონდათ ფრიალ მაგარი ციხე-ქალაქი. იმათ გაუმართეს ვეზირ-აზანს სათარეშო ბრძოლა, ეცემოდნენ მოულოდნელათ ოსმალოს ჯარებს და აყენებდნენ დიდ ზიანს. ამგვარივე მოვლენა ხდებოდა ბაღდადთან და არაბისტანში, სულთანი და მასთან მთელი სტამბოლი ფრიალ შეწუხებული იყვნენ ამ ამბებით.

ამ გაქივრების დროს მიაღვა კარზე ზიორგი სააკაძე 40 საუკეთესო ვაჟკაცი. შივი არა, სულთანი მიიღებდა მათ დიდი ზეიმით და უბოძებდა აურაცხელ ქონებას, რომ მოეგო მათი გული. ოსმალოს ბძანებელი

ეწია მიზანს. ღიდ მოურავს გაატანა მან ჯარი და გაუ-
შვა თოხატთა წინააღმდეგ, მასთან წინ და წინ აღუთქვა
ყველა იმ ქვეყნის მიცემას, რასაც დაიპყრობდა იგი. თა-
ვის სიძეს კი მისწერა აეხსნა ალყა და წასულიყო ჯარით
ბაღდადისკენ.

სააკაძემ თან წაიყვანა თავის ქართველები და გაუ-
ძღვა ოსმალოს ჯარს. ის მიუახლოვდა თოხატების სი-
მაგრეს. საიდუმლო დათვალიერებას შემდეგ, მოურავი
დარწმუნდა, რომ იერიშით და თავის მცირე ჯარით იმ
ციხის აღება შეუძლებელი იყო, ამიტომ მამართა ხერხს.
მან და მისმა ქართველებმა გადაიცივეს ვაჭრული სამო-
სელი, გაიგდეს წინ საქონლით დატვირთული ჯორ-აქ-
ლემნი და ამ გვარი ონით შევიდნენ ციხეში. აქ მათ
გაუღეს უცებ ციხის კარები თავის ჯარს და შეუშვეს
შიგ. მნით აუწერელი რისხვა დატრიალდა თოხატთა
თავზე. სააკაძემ გაწყვიტა ნახევარზე მეტი მტერი და აი-
ლო ციხე. ამ უმთავრესი ციხის აღებით მან აღვილათ
გასტება და დაიპყრო მთელი თოხატის ქვეყანა. მოუ-
რავმა ეს ამბავი აუწყა სულთანს და თან გაუგზავნა ფე-
შკაშათ მტრის დროშები და სამხედრო ალაფი. სულთ-
ნის გაოცებას და სიხარულს არ ქონდა საზღვარი. მთე-
ლი სტამბოლის აღტაცებაში მოიყვანა ამ დაუჯერებელმა
ამბავმა. მცირე ჯარით და ორმოცი ქართველით ერთ
თვეში სააკაძემ ჩაიდინა ეს დიდი საქმე. უზომოთ გახა-
რებულმა სულთანმა შეუთვალა სააკაძეს დიდი მადლობა,
უბოძა აურაცხელი განძი და გახადა დაპყრობილ ქვე-
ყნის ბძანებლათ.

ბაიშართა ქალაქებში ჩირაღდანი და დღესასწაული.
სტამბოლის გამოსნებმა ლექსათ შეამკეს საქართველოს
გმირი და იწყეს საკრავებზე მისი ქება-დიდების დამღე-

რება. ეს სასიმღერო ხმები შეიქრა სერალის ტურფა ბა-
ლებში და აღტაცებაში მოიყვანა სულთნის ცოლები.
თეთრი მარმარის აუზთან კიპაროზის ჩდილში დამღერ-
დენ ამ ქების ჰანგებს მშვენიერი შეთვალა ოდალისკები
და თან დასცინოდენ მეზირ-აზამს. სულთნის დას ესმო
და ეს დაცინვა. მას გულს უწვავდა სააკაძის ქებათა-ქება,
ლიაცის გული ივსებოდა შურისძიებით.

შარესი დღე დაადგა მეზირ-აზამს ბაღდადის მხარეს.
სპარსებმა გაუქივრეს საქმე და სასტიკათ დაამარცხეს რა-
მდენჯერმე. ბაბრაზებულო სულთანი უგზავნიდა მაშველ
ჯარებს, მაგრამ არაფერი შველოდა. მაშინ სულთანმა
მის შემწეთ გაგზავნა სააკაძე 4.000 კაცით. ღიდ მოუ-
რავს დიანბექჩიტან შეხვდა სპარსთა ჯარი რიცხვით
10.000 მეომარი. მოხდა მედგარი ბრძოლა. სააკაძემ
საშინლათ დაამარცხა მტერი და თითქმის გაანადგურა
ერთიანათ. ეს იყო ოსმალოს ჯარის პირველი გამარ-
ჯვება სპარსებზე.

ჩავიდა სტამბოლში ეს ახალი ამბავი. მოედვა იგი
სწრაფათ მთელ ოსმალეთს. სააკაძე გადიქცა ხალხის თვალ-
ში რაღაც ზღაპრულ პირათ. სერალის ტურფა ასულნი
ოცნებობდენ ამ შეუდარებელ გმირზე. სულთნის და
სკდებოდა გულზე. ამ ამბებმა მეტათ შელახა მისი თავ-
მოყვარება. ის მზათ იყო დაეგლიჯა თავის კბილით თა-
ვის ლაჩარი ქმარი.

ცული ამბები მოდიოდა პრაბეთის მხრიდან. იქ ხდე-
ბოდა საშინელი აჯანყება. საქირო იყო ამ ვაჟკაცი ხალ-
ხის დაწყნარება. ოსმალეთი გადაარჩინა ამ ხითათს ისევ
ბიორგი სააკაძემ. მან მცირე ჯარით მოკლე დროში ჩა-
აქრო აჯანყება. და ძლიევამოსილი დაბრუნდა უკან. ამ
დროს სასტიკი ბრძოლა ხდებოდა აზრუშთან. აზრუშის

ფაშა აბაზი გადუდგა სულთანს და მიემხრო სპარსეთის შაის. ბალაღებული სპარსნი შემოიქრენ შუაგულ ოსმალეთში. აზრუმს შემოერტყა ურიცხვი ჯარით ვეზირ-აზამი, მაგრამ ვერაფერს გახდა. ციხე-ქალაქი იღვა მაგრათ და თვით აზრუმელნი სათარეშო ბრძოლით მეტათ ასუსტებდენ ოსმალთა ჯარებს. სტამბოლიდან იგზავნებოდა მაშველი ჯარი, მაგრამ ამაოთ. სულთნის გამწარებას არ ქონდა საზღვარი. ამ დროს უცებ გავარდა ხმა: „დამარცხდა მტერი, აიღეს აზრუმი, ოსმალთს დროშა ფრიალებს ციხის წვერზეო“... შინ ჩაიდინა ეს სასწაული? აქაც სააკაძის გენიამ გასტეხა მაგარი ციხე და დასცა ფაშა აბაზი.

მოდითა სტამბოლში ეს საოცარი ამბები და იპყრობდა მსმენელს. სააკაძე გადიქცა მათ თვალში რაღაც ლეგენდარულ არსებათ; ხალხი აღმერთებდა მას. სულთანმა არ იცოდა თუ როგორ დაეჯილდოებია ის კაცი, რომელმაც ასე საარაკოთ ასახელა მისი დროშა და მოფინა მის გვირგვინს ესდენ დიდების შარავანდედი. ის მზათ იყო მოეწვია ღიდი მოურავი და დაესვა თავის გვერდით სულთნის სევანზე. მთელი სერალი ოცნებობდა საქართველოს გმირზე. მშვენიერი არსებანი თვლიდენ მას თავის კერპათ და ოხრავდენ მთვარიან ლამეში ღიდებულ ზურჯზე.

მაგრამ მორიელი ანთხევდა თავის გესლს. ბნელეთის ვეშაპი უახლოვდებოდა ჩასანთქავათ სააკაძის სიცოცხლის მნათობს. აივსო შურისძიების ფიალა. სულთნის და ბორგავდა, ვით მქშინავი ნიანგი. შილაც გურჯმა სამშობლოდან გაძევებულმა დაჩრდილა მისი დიდება, სამასხარო ტიკინათ აქცია ხალხის თვალში მისი ქმარი, დიდი ვეზირი. დიდებული სულთნის და გადიქცა სე-

რალში დაცინვის საგნათ. მეტი მოთმენა აღარ შეიძლე-
ბოდა! უნდა მომკვდარიყო ეს გურჯი, უნდა დაღვრი-
ლიყო მისი სისხლი...

სულთნის დამ მისწერა თავის ქმარს მეტათ მკაცრი
წერილი. ის აუწყებდა სულთნის რისხვას, ქალების და
ცინვას, ხალხის თვალში დაცემას და მასხრათ აგდებას.
შიდაც მოთრეულმა გურჯმა დაჩრდილა თავის გმირო-
ბით დიდი ვეზირი, სულთნის სიძე, დასცა მთელ იმპე-
რიაში მისი სახელი, მასხრათ აქცია იგი სერალის
თვალში.

„ამას შემდეგ ან შენ უნდა იყო, ან ეგ! მოჰკალ
ეგ გურჯი! ღაღვარე მაგის სისხლი და მით აღადგინე
დაცემული სახელი!“ სწერდა ცოლი ვეზირ-აზამს.

ამ ბარათმა მეტათ ააშფოთა დიდი ვეზირი. ცოლი
აყვედრიდა მას უმოქმედობას, სიძაბუნეს; ქალი იწვევდა
ვაჟკაცს შურის საძიებლათ. ის უკვებდა უპირველესი კაცის
მოკვლას. მს საქმე მეტათ ემძიმებოდა პატიოსან კაცს.
მან გაკიცხა ცოლის საჩქიელი საპასუხო წერილში.

მოკლე ხანში დიდმა ვეზირმა მიიღო ცოლიდან მე-
ორე და მესამე წერილი ლანძღვა-გინებით და მუქარით
საესე: „არ ისვენებდა ვნებით მბორგაფი დიაცი. ის ეძახდა
ქმარს ლაჩარს, ჯაბანს, დედაბერს.— თუ არ მოგიკლავს
ეგ გურჯი, გაგშორდები საჯაროთ, ხელს ავიღებ შენს
ცოლობაზე, შეგარცხვენ ქვეყანაშიო.“

ამ ბარათმა დიდი ვეზირი ჩააგდო საგონებელში.
ის იცნობდა თავის ცოლს. სულთნის და ადვილათ მო-
იყვანდა სისრულეში თავის მუქარას. საშინელ ყოფაში
იყო იგი. ვეზირს ან უნდა მოეკლა თავი, ან თავის მე-
ტოქე. ამ დღიდან გადაწყდა სააკაძის ბედი.

ზამთარი დგებოდა. იმდენ ბრძოლას შემდეგ, ღი-

დი მოურავი ისვენებდა თავის ქართველებით მოხატთა ქალაქში. ის მოუთმენლათ ელოდა გაზაფხულს, რ.ომ მიეღო სულთნიდან დაპირებული ჯარი და წაეყვანა საქართველოში თავის საყვარელ მიზნის მისაღწევათ. ამ ჟამათ მას მოუვიდა ორი ფრიად სასიამოვნო ამბავი: პირველი, შაჰ-აბაზის სიკვდილი და მით სპარსეთის შინაურ საქმეების არევა, მეორე, — ზურაბის და თეიმურაზის აშლილობა. ღგებოდა მშვენიერი მომენტი. ამაზე უფრო მარჯვე ღროს მოურავი ვერ იშოვიდა. შაგრამ გმირმა არ იცოდა თუ რა საფრთხეში ვარდებოდა იგი, არ იცოდა, რა შურისძიებით აღესილი არსება მოქმედობდა მის წინაამდგ, რა საშინელი ღალატი მზადდებოდა მის გვერდით. სავალალოთ, ღიდი მოურავის ღღეები იყო დათვლილი...

შრანგებმა იციან, ყოველივე ბოროტების მიზეზი ქალიაო, და სწორეთ აქაც ღიღებული გმირის სიკვდილის მიზეზი შეიქნა ევის ასული.

ახლათ ამოსული ცისკარი კიაფობდა ეთერში და ფენდა ირგვლივ ციატა სხივებს. შრებოდა ნელ-ნელ ღამის წყვდიადი. ზოროზათ მღგარი მოხატის ციხე ამაყათ დასცქეროდა გორაკის წვეროდან თოვლით მოფენილ მიღამოს. ისმოდა შორით ძაღლების ყეფა. აგერ მთის ფერღობზე თფილ სახლებში ტკბილათ ეძინათ ღიღ მოურავს და მის ქართველებს. ამ სიბნელეში ქართველთა უბანს ფრთხილათ უახლოვდებოდენ შეიარაღებული ჯგუფნი. აჰა, მივიდენ კიდეც! აჰა, შეცვინდენ სახლებში! იეღვა ხმალმა, გავარდა თოფი...

საზიზღარი მკვლელნი დაესიენ მძინარე ქართველთ და გაავლეს მუსრი...

მოკლეს ღალატით ღალატითავე ღვენილი საქართველოს უუღიღესი გმირი... მოკვდა სამშობლოდან გა-

ტყორცილი შორს ქვეყანაში... მოკლეს დიდებული სამხედრო გენოსი... იქ ოსმალეთში უკანასკნელათ იფეთქა სააკაძის გენიამ და ჩაქვრა საუკუნოთ... მოკლეს 1630 წელს სიცოცხლით სავსე 48 წლის გაუკაფი... მამას გულზე დააკლეს მისი საყვარელი შვილი ავთანდილი...

ასე დამთავრდა ამ დიდებული კაცის უამური ცხოვრება! მოკლეს ღალატით უზენაესი გმირი, რომლის ბადალი ჯერ არ მოუცია მსოფლიო ისტორიას, მოკლეს საქართველოს უდიდესი პატრიოტი, რომელმაც შესწირა ტანჯულ სამშობლოს თავისი თავი და თავის კოლშვილი. მოკვდა ტრაგიულათ ღიდი მოურავი და მასთან ერთათ ჩაესვენა სამარეს საქართველოს გაერთიანების დიადი აზრი. მას შემდეგ გავიდა თითქმის სამასი წელი, მაგრამ არავის უზრუნვია საქართველოს გაერთიანებასა და ძველი დიდების აღდგენაზე. თვით შრეკლე გმირმაც ვერ შესძლო იგი და უანდერძა ბრძოლით დაქანცული სამშობლო ორთავიან არჩივს...

ღასრულდა ქართველი ერის ტრაგედიის ერთი ხანა. მას შემდეგ საქართველომ განიცადა სხვა ახალი ტანჯვა და წამებანი. ზანგებამ მიაკრა ქართველები უზილავი ჯაჭვით ქავკასიონის ქედს, ვით ამირან გმირი, ულმო ბედმა დაახვია საგლეჯათ ყვავი და ყორანი... მაგრამ არა! არ მოკვდება არას დროს ის ერი, რომელიც ბადებს ისეთ დიდებულ გმირებს, როგორიც იყო გიორგი სააკაძე!...

ს ა რ ჩ ე მ ე ი:

წინასიტყვაობა	33.
	I
1. საქართველო მე-16-ტე საუკუნეში	1.
2. შაჰ-აბაზი და მისი ოინები	9.
3. ზიორგი სააკაძე	20.
4. ცხირეთის ომი	27.
5. ლიდი მოურავის ნადიმი.	35.
6. ლალატი	43.
7. ქახეთის აჯანყება და ტეიმურაზი	50.
8 ქახეთის აოხრება	57.
9. ტეიმურაზის კინკლაობა და შაჰ-აბაზის რისხვა	66.
10. ივერიის გადარჩენა ზიორგი სააკაძის მიერ.	77.
11. მარაბდის ომი	91.
12. ლიდი მოურავის სათარეშო ბრძოლა	104.
13. ქართლ-ქახეთის დამშვიდება და ახალი ლალატი	111.
14. ბაზალეთის ომი	117.
15. ზიორგი სააკაძის ზოლო	126.

უ მ თ ა ვ რ ე ს ი წ ყ ა რ ო ე ბ ი .

1. იოსებ თფილელი: ღიდი მოურავიანი
2. არჩილ მეფე: თეიმურაზ პირველის ცხოვრება.
- 3 „ცხოვრება საქართველოსი,“ უსახელო ავტორისა, მ. ბროსეს გამოცემა.
4. ვახუშტი: საქართველოს ისტორია. ნაწ. I და II.
5. თეიმურაზ ბატონიშვილი: მოურავის სიკვდილი.
6. პიეტრო დელავეალეს მოხსენება პაპთან საქართველოს შესახებ, თარგმანი ა. ჭ-სა.
7. ანტონ შურცელაძე: ბრძოლა საქართველოს მოსასპობელათ და საქართველოს შესაერთებელათ, ანუ ბიორგი სააკაძე და მისი დრო. 1892 წ.
8. Ил. Иосселиани: Жизнь Великаго Моурава Георгія Саакадзе.
9. Белакуровъ: Сношеніе Россіи съ Кавказомъ.
10. Потто: Кавказская война
11. Michel Tamarati: L'Eglise géorgienne des origines jusqu'à nos jours. 1910.
12. De Villeneuve: La Géorgie. 1870.

